

TC.

ANKARA ÜNİVERSİTESİ

TÜRK İNKILAP TARİHİ ENSTİTÜSÜ

ALİ ŞÜKRÜ BEY OLAYI

Yüksek Lisans Tezi

Emel Oruç Olgun

Eskişehir-2009

TC.

ANKARA ÜNİVERSİTESİ

TÜRK İNKILAP TARİHİ ENSTİTÜSÜ

ALİ ŞÜKRÜ BEY OLAYI

Yüksek Lisans Tezi

EMEL ORUÇ OLGUN

Tez Danışmanı

Prof. Dr. İHSAN GÜNEŞ

Ankara-2009

TC.

ANKARA ÜNİVERSİTESİ

TÜRK İNKILAP TARİHİ ENSTİTÜSÜ

ALİ ŞÜKRÜ BEY OLAYI

YÜKSEK LİSANS TEZ ÇALIŞMASI

Tez Danışmanı : Prof Dr. İhsan Güneş

Tez Jürisi Üyeleri

İmzası

Prof. Dr. İhsan Güneş.....

Prof. Dr. Temuçin Faik Ertan.....

Prof. Dr. Oğuz Aytepe.....

Tez Sınavı Tarihi.....08.04.2010

Yukarıdaki sonucu onaylarım.

Prof .Dr. Temuçin Faik Ertan

Enstitü Müdürü

ÖZET

Birinci Türkiye Büyük Millet Meclisi, Türkiye Cumhuriyetinin siyasi oluşumu açısından önemli bir yer teşkil eder. Yasama, yürütme, yargı görevlerini elinde bulunduran bu Meclisin siyasi süreci de bu sebeple oldukça çalkantılı geçmiştir. Mecliste Birinci ve İkinci Grup muhalefetleri arasındaki yoğun tartışmalar kendisini gösterir. Konumuz olan Ali Şükrü Bey, İkinci Grubun en etkili üyelerindendir.

Bu nedenle de Mecliste pek çok tartışmada fikirlerini belirtmiş ve yoğun bir muhalefet yapmıştır. Ali Şükrü Bey, Topal Osman tarafından öldürülmüş ve bu olay Mecliste, Birinci ve İkinci Grup arasındaki muhalefeti daha da artırmıştır. Ali Şükrü Bey'in öldürülmesi İkinci Grup tarafından siyasi bir içeriğe dönüştürülerek Hükümete ağır eleştirilerde bulunulmuştur. Ali Şükrü Bey, adeta bir demokrasi kahramanı düzeyine getirilmiştir. Bu nedenle Ali Şükrü Bey'i incelemeyi yararlı bulduk. Ali Şükrü Bey'in yaşamını, Meclis-i Mebusan'daki çalışmalarını inceledikten sonra Birinci Türkiye Büyük Millet Meclisindeki çalışmalarına geçtik.

Ali Şükrü Bey'in Birinci Meclisteki faaliyetlerini ve İkinci Gruptaki yerini ele aldık. Ali Şükrü Bey'in çıkarmış olduğu Tan Gazetesini inceledik. Meclisteki konuşmaları ile gazete yazılarını konu başlıkları altında topladık. Böylelikle Ali Şükrü Bey'in siyasi profilini daha kapsamlı bir biçimde aktarma şansına eriştik.

Ali Şükrü Bey'in öldürülmesinin ardından olayın Meclis içindeki ve Meclis dışındaki yankılarını inceledik. Bu çalışmayı yaparken Meclis'in açık ve gizli celsesinde tutulan zabıtlardan, dönem gazetelerinden, anılarından ve dönemle ilgili çalışmalardan faydalandık.

ABSTRACT

The Grand National Assembly of Turkey constitutes an essential place in the political formation of the Turkish Republic. Since this Assembly held the executive, legislature and judiciary powers in its hand, the political process it created was swinging. In this assembly dense discussions between the oppositions of the first and second groups took place. Our focus Ali Sukru Bey was among the most influential members of the second group.

For this reason, he stepped forward in many discussions in the Assembly with a tone of strong opposition. Ali Sukru Bey was murdered by Topal Osman which increased the opposition between the first and the second groups. The murder of Ali Sukru Bey was used as a political tool to criticize the administration and through the process, Ali Sukru Bey was perceived as a democracy hero. In this respect, we find studying Ali Sukru Bey useful. After investigating his contributions in the Meclis-i Mebusan, we continued researching his contributions in the Grand National Assembly.

We focused on Ali Sukru Bey's efforts in the first Assembly and his place in the first group. We investigated Tan published by Ali Sukru Bey. We collected speak on the assembly and article in a newspaper. In this way we may transfer more extensive Ali Sukru Bey's political profile.

We investigated the reflections of Ali Sukru Bey's murder in and out of the assembly. During this research we used transcripts from the open and restricted assembly meetings, news in periodicals and newspapers and other studies focusing on the era.

ÖNSÖZ

Birinci Türkiye Büyük Millet Meclisi Türkiye Cumhuriyetinin siyasi oluşumu açısından önemli bir yer teşkil eder.Yasama,yürütme,yargı görevlerini elinde bulunduran bu Meclisin siyasi süreci de bu sebeple oldukça çalkantılı geçmiştir.Mecliste Birinci ve İkinci Grup muhalefetleri arasındaki yoğun tartışmalar kendisini gösterir.Konumuz olan Ali Şükrü Bey, İkinci Grubun en etkili üyelerindendir.

Bu nedenle de Mecliste pek çok tartışmada fikirlerini belirtmiş ve yoğun bir muhalefet yapmıştır.Ali Şükrü Bey, Topal Osman tarafından öldürülmüş ve bu olay Mecliste Birinci ve İkinci Grup arasındaki muhalefeti daha da artırmıştır.Ali Şükrü Bey'in öldürülmesi İkinci Grup tarafından siyasi bir içeriğe dönüştürülerek Hükümete ağır eleştirilerde bulunulmuştur.Ali Şükrü Bey, adeta bir demokrasi kahramanı düzeyine getirilmiştir.Bu nedenle Ali Şükrü Bey'i incelemeyi yararlı bulduk.Ali Şükrü Bey'in yaşamını, Meclisi-Mebusan'daki çalışmalarını inceledikten sonra Birinci Türkiye Büyük Millet Meclisindeki çalışmalarına geçtik.

Ali Şükrü Bey'in Birinci Meclisteki faaliyetlerini ve İkinci Gruptaki yerini ele aldık.Ali Şükrü Bey'in öldürülmesinin ardından olayın Meclis içindeki ve Meclis dışındaki yankılarını inceledik.Bu çalışmayı yaparken Meclis'in açık ve gizli celsesinde tutulan zabıtlardan, dönem gazetelerinden, anılarından ve dönemle ilgili çalışmalardan faydalandık.Öncelikle bu çalışmada benimle zamanını, emeğini ve tecrübesini paylaşarak yardımlarını esirgemeyen Sayın Prof. Dr. İhsan Güneş'e sonsuz teşekkürlerimi ve minnettarlığımı sunarım.

Bana gösterdikleri sabır,sevgi ve inançları için eşime, aileme ve tüm dostlarıma teşekkürlerimle....

İÇİNDEKİLER

ÖZET	i
ABSTRACT	ii
ÖNSÖZ	iii
GİRİŞ	1
1-İşgallere Karşı Tepkiler.....	2
1.1-İstanbul'un Tepkisi.....	2
1.2-Anadolu'nun Tepkisi.....	4
2-Mustafa Kemal Atatürk'ün Anadolu'ya Geçmesi ve Milli Mücadeleyi Başlatması.....	7
I.BÖLÜM-ALİ ŞÜKRÜ BEY'İN YAŞAMI VE TBMM'DEN ÖNCEKİ ÇALIŞMALARI	
1-Ali Şükrü Bey'in Yaşamı.....	16
2-Son Osmanlı Mebusan Meclisi ve Ali Şükrü Bey'in Meclisteki Faaliyetleri.....	19
2.1-Son Osmanlı Mebusan Meclisinin Toplanması.....	19
2.2-Ali Şükrü Bey'in Meclisteki Faaliyetleri.....	21
2.3-Son Osmanlı Mebusan Meclisinin Kapatılması	25
II.BÖLÜM-ALİ ŞÜKRÜ BEY'İN TBMM'DEKİ FAALİYETLERİ	
1-1920 Seçimleri Ve Birinci Meclis'in Toplanması.....	29
2-Birinci Meclisin Yapısı.....	32
2.1-Tanıdıklarının Anlatımı İle Ali Şükrü Bey.....	42
3-Ali Şükrü Bey'in Meclis Faaliyetleri.....	45
3.1-Ali Şükrü Bey'in Takrirleri.....	46
3.2-Ali Şükrü Bey'in Sual Takrirleri.....	48

3.3-Ali Şükrü Bey'in İstizah Takrirleri.....	50
3.4-Ali Şükrü Bey'in Kanun Teklifleri.....	58
4-Ali Şükrü Bey'in İç ve Dış Politika Hakkındaki Görüşleri.....	64
5-Askeri Konulardaki Görüşleri.....	82
6-Ekonomi Hakkındaki Görüşleri.....	87
7-Eğitim Konusundaki Görüşleri.....	95
8-Bayındırlık Konusundaki Görüşleri.....	96
9-Diğer Konulardaki Düşünceleri.....	97

III.BÖLÜM ALİ ŞÜKRÜ BEY'İN ÖLDÜRÜLMESİ VE TEPKİLER

1-Ali Şükrü Bey'in Öldürülmesinden Önceki Gelişmeler.....	98
2-Ali Şükrü Bey'in Öldürülmesi.....	100
2.1-Ali Şükrü Bey'in Cenaze Töreni.....	103
3-Ali Şükrü Bey'in Öldürülmesinin Ardından Oluşan Tepkiler.....	106
3.1-Ali Şükrü Bey'in Öldürülmesinin Meclis İçindeki Tepkileri.....	106
3.2-Ali Şükrü Bey'in Öldürülmesinin Meclis Dışındaki Tepkileri	114
SONUÇ	125
KAYNAKÇA	128
ÖZGEÇMİŞ	132

GİRİŞ

Fransız İhtilalinin ortaya çıkardığı yeni fikir ve akımların etkisiyle dünyada liberalizm ve milliyetçilik akımları hız kazanmıştı. Bu durum devletler arası siyasette de etkisini gösteriyordu. Ayrıca endüstrileşmenin bir sonucu olarak gelişen ve genişleyen sömürgecilik anlayışı ile büyük devletlerin yayılma alanları genişlemekteydi. Tam da bu dönemde 28 Haziran 1914 günü Avusturya-Macaristan veliahdının Saraybosnalı bir Sırp tarafından öldürülmesiyle I. Dünya Savaşı patlak verdi. Osmanlı Devleti ise, Balkan Savaşlarındaki yenilginin etkisiyle bir yandan ordu ve donanmasını ıslah etme çalışmalarını devam ettiriyor, bir yandan da Avrupa'da kendisini yalnızlıktan kurtaracak bir ittifak arayışına girişiyordu. 2 Ağustos 1914 tarihinde imzalanan bir Türk-Alman ittifakı ile Osmanlı Devleti savaşa dahil oldu.¹

Savaş süresince Osmanlı kuvvetleri 7 ayrı cephede savaşmak zorunda kaldı: Kafkas, Irak-İran, Mısır-Filistin, Suriye, Galıçya, Romanya, Makedonya ve Çanakkale Cepheleri. Bunlardan ilk üçü Alman ve Osmanlı Genelkurmaylarının büyük umutlarla açılmasını uygun gördükleri cephelerdi. Almanlar, Türkleri Rusya'ya karşı harekete geçecek ve İngiltere ile Fransa'nın sömürgelerindeki Müslümanları ayaklandıracak müttefikleri olarak görüyorlardı.²

8 Ocak 1918'de Amerika Birleşik Devletleri Başkanı Wilson'un Kongrede okuduğu 14 maddelik barış programı ile bundan böyle açık diplomasi uygulanması ve bütün devletlerin bağımsızlıklarının ve toprak bütünlüğünün garanti altına alınması için uluslar arası bir örgüt kurulması öngörülüyordu. Ayrıca 12.madde ile, Osmanlı İmparatorluğunun Türk olan kesiminin egemenliğinin sağlanması ve Çanakkale Boğazının tüm ulusların gemilerine açılması gerektiği belirtiliyordu. 1918 sonbaharında savaşı yitirdiklerini gören İttifak Devletleri, biraz da Wilson ilkelerinin sağlayacağı olanaklara güvenerek silahlarını bırakmaya yönelmişlerdi. Osmanlı Devleti de 30 Ekim 1918'de Mondros Anlaşmasını imzaladı.³

¹ Fahir Armaoğlu, **20.yy Siyasi Tarihi**, Alkım Yayınevi, İstanbul, 11.baskı, 1995, s.107-108

² Şerafettin Turan, **Türk Devrim Tarihi**, 1.Kitap, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1991, s.45

³ a.g.e, s.60-64

Anlaşma hükümlerine göre; İran'ın kuzeybatısı ile, Kafkaslardaki Osmanlı kuvvetleri savaş öncesindeki sınırın gerisine çekilecekti. İtilaf kuvvetleri, Batum'u ve Bakü'yü işgal edebilecek, Osmanlı Hükümeti, ittifak yaptığı devletler ile her türlü ilişkiyi kesecek, Osmanlı topraklarındaki Alman ve Avusturya askerleri ile bu ülkelerin yurttaşı olanlar en kısa sürede ülkelerine geri gönderilecekti. Suriye, Yemen, Irak, Hicaz, Trablusgarb ve Bingazi'deki Osmanlı kuvvetleri en yakın İtilaf Komutanlığına teslim olacaktı. Çanakkale ve Karadeniz Boğazları açılacak ve buradaki istihkamlar İtilaf Devletlerince işgal edilecekti. Vilayet-i Sittede yani Erzurum, Van, Bitlis, Harput, Sivas ve Diyarbakır'da karışıklık çıkacak olursa İtilaf Devletleri buraların işgal hakkını saklı tutacaktı. Ayrıca İtilaf Devletleri, kendi güvenliklerini tehdit edebilecek herhangi bir stratejik noktayı işgal edebilecekti.⁴

Anlaşmanın imzalanmasından 4 gün sonra 3 Kasım 1918'de İngiliz birlikleri Musul'u, 6 Kasım'da da İskenderun'u işgal ettiler.13 Kasımda ise İngiliz, Fransız, İtalyan ve Yunan gemilerinden oluşan donanma Dolmabahçe Sarayı önüne demirledi. 2000 kişilik İngiliz birliği karaya çıkartıldı.11 Aralık 1918'de Fransızlar Dört Yol, Mersin ve Toros tünellerini işgal ettiler. 15 Mayıs 1919'da Yunan askerleri İzmir'i, İtalyanlar ise 28 Mart 1919'da Antalya'yı işgal ettiler.⁵

1-İşgallere Karşı Tepkiler

1.1-İstanbul'un Tepkisi

1918-1922 yılları arasında Osmanlı Devletinin iktidar boşluğu yaşadığı bir dönemdi. İstanbul'un oluşturduğu siyasal iktidarın coğrafi bakımdan ülkenin neresine kadar etkili olduğunu da kestirmek güçtü.⁶ Mondros Mütarekesi sonrasında işgaller devam ederken İstanbul Hükümeti, İtilaf Devletleri ile uzlaşmacı bir politika izledi. Hükümet, Mondros uygulamalarından özellikle Yunanlıların taşkın eylemlerinden şikayetçiydi. Bunun bir ceza olduğunu düşünüyor ve bu cezanın

⁴ Turan, **Türk Devrim Tarihi**, 1.kitap,s.68

⁵ a.g.e, 1.kitap, s.75

⁶Tunaya Tarık Zafer, **Türkiye'de Siyasal Gelişmeler 1876-1938**, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları,İstanbul, 2002, s.11

hafifletilmesini istiyordu.Vahdettin ve çevresi en büyük dostluğu düşmanlardan bekliyor, yaşamını sürdürmek için bu galip-mağlup ilişkisinden medet umuyordu. Damat Ferit Paşa, İngiliz dostluğunu savunuyor, en büyük düşmanı olarak da İttihatçıları ve Anadolu’da örgütlenen Müdafaa-i Hukukçuları görüyordu. İstanbul’a göre Anadolu’daki hareket bir eşkıya hareketiydi. Amaçlarının Anadolu’yu korkunç bir istilaya uğratmak ve devletin başını gövdesinden ayırmak olduğunu düşünüyordu.⁷ İstanbul’un bu durumunu Mustafa Kemal Nutuk’ta şöyle anlatıyordu :

”Milleti ve memleketi I.Dünya Savaşına sürükleyenler, kendi hayatlarını kurtarma gayesine düşerek memleketten kaçmışlar. Saltanat ve Hilafet makamında oturan Vahdettin soysuzlaşmış, şahsını bir de tahtını koruyabileceğini hayal ettiği alçakça tedbirler araştırmakta. Damat Ferit Paşanın başkanlığındaki hükümet, aciz, haysiyetsiz ve korkak.Yalnız paşanın iradesine boyun eğmekte ve onunla birlikte kendilerini koruyabilecekleri herhangi bir duruma razı.”⁸

Vahdettin ve Damat Ferit Paşa’nın İngiliz temsilciliği ile sıkı ilişkiler kurup her isteklerini yerine getirme çabasına girdikleri görülüyordu.Vahdettin ve Damat Ferit’in ülkeyi parçalanmaktan kurtarmak amacıyla 26 Mayıs 1919’da topladıkları Birinci Saltanat Şurası da aslında hükümetin Paris Barış Konferansına giderken kamuoyunun fikrinin alındığı izlenimini vermeyi amaçlıyordu. Yıldız Sarayında yapılan toplantıya Bakanlar Kurulu ve Ayan Meclisi üyelerinden, Yargıtay başkanlarından, basın derneğinden, barodan kısaca geniş bir kesimden oluşan 131 kişilik bir grup katıldı. Ancak, konuşmacılara belli kısıtlamalar getirildi. Katılımcılar, birbirleriyle tartışmaya girmeyeceklerdi. Söz alanlar geçmiş olaylar hakkında konuşmayacaklar ve en fazla 15 dakika konuşacaklardı. Saltanat Şurasında, Milli Kongreye mensup Hüsnü Bey’in ulusal bir meclis oluşturulması önerisi

⁷ Tunaya, **Türkiye’de Siyasal Gelişmeler**, s.23-25

⁸ Mustafa Kemal.Atatürk, **Nutuk**,Atatürk Araştırma Merkezi.1998,s.1

değerlendirilmedi. Damat Ferit'in başkanlığını yaptığı Şura, yine onun başkanlığında iki saatin sonunda hiçbir somut sonuç alınamadan kapatıldı.⁹

1.2-Anadolu'nun Tepkisi

Mondros Ateşkes Anlaşmasının ardından işgallerin başlaması, sarayın ve hükümetin bu işgalleri durdurmaya yönelik hiçbir çaba göstermeyip tam aksine İtilaf Devletleri ile uyumlu bir görüntü sergilememesi üzerine bölgesel kurtuluş çareleri aranmaya başlandı. İzmir'e Yunan ordusunun çıkarılacağı kesinlik kazandığı 14 Mayıs 1919 tarihinde oluşturulan İlhak-ı Red Milli Heyeti, bir bildiri yayınladı. Bu bildiriye; Wilson Prensipleriyle halkın yaşama hakkının elinden alındığı, memleketin Yunanlılara verildiği söyleniyor ve halktan toplanmaları isteniyordu. O gece binlerce İzmirli Maşatlık'ta toplandı. Toplantının sonunda birçok kent ve kasabaya telgraflar çekilerek İzmir'in Yunanlılara verildiği söylendi ve vatan ordusuna katılmaları talebi ulaştırıldı. Ardından yurdun her köşesinden hükümete ve İstanbul'daki İtilaf Devletleri temsilcilerine protesto telgrafları yağmaya başladı.

Ülkenin pek çok köşesinde protesto mitingleri yapıldı. Bunların en önemlileri İstanbul mitingleri oldu. 17 Mayıs'ta İstanbul'da öğrenciler toplanarak işgali kınayan konuşmalar yaptılar ve 18 Mayıs'ı ulusal matem günü ilan ettiler. Ardından 19-30 Mayıs tarihleri arasında İstanbul'da beş miting daha yapıldı. Bunların içinde en görkemlisi 23 Mayıs'taki Sultanahmet Mitingi oldu. Yaklaşık 200,000 kişinin katıldığı mitingde Sultanahmet Camisinin önüne siyah kaplı bir kürsü kondu ve önüne de Wilson Prensiplerinin 12 maddesi asıldı. Halide Edip'in de (Adıvar) ateşli bir konuşma yaptığı mitingde daha önceden yazılan bir bildiri okundu. Bu bildiriye hükümetlerin düşman, ulusların dost olduğu, umutsuz olmamak gerektiği, vatanın hayatları pahasına kurtarılacağı vurgulandığı dikkati çekiyordu. Ardından Denizli, Erzurum, Giresun ve daha birçok şehirde

⁹Turan , **Türk Devrim Tarihi** , 1.Kitap, s.143-145

protesto mitingleri yapıldı.¹⁰ Protestolar bir yandan devam ederken bir yandan da örgütlenmeler başladı. Mondros Mütarekesinden hemen sonra İstanbul'da düşmana karşı silahlı mücadele hareketini teşkilatlandırmak için kurulan ilk cemiyet *Karakol Teşkilatı* idi. Kara Vasıf ve Galatalı Şevket Beyler tarafından kurulan Cemiyet, başlangıçta İstanbul'daki İttihatçılar arasında dayanışma sağlama gayesi güderken daha sonraları -İstanbul'un işgalinden sonra- Müdafaa-i Hukuk Cemiyetinin İstanbul kolunu oluşturdu. İstanbul'da İtilaf Devletlerinin baskısına maruz kalan vatanseverleri gizlice Anadolu'ya kaçırma, silah, cephane ve mühimmat gibi malzemelerin naklini yapma konusunda önemli çalışmalar yaptı. İngilizlerin kontrolü altındaki pek çok ambar ve depodan geceleri silah kaçırp Anadolu'ya gönderilmesini sağladı. Özellikle de Milli Mücadele kadrosunun büyük kısmını İstanbul'dan Ankaraya kaçırılmasında ve dolayısıyla Milli Mücadelede Anadolu'nun kadrolaşmasında büyük katkıları oldu.¹¹

Bir diğer cemiyet ise *Milli Kongre* idi. Doktor Esat Paşa'nın başkanlığında 29 Kasım 1918'de İstanbul'da kurulan dernek, birçok siyasi parti, fakülte, dernek, ocak vb. kurumların da içinde olduğu 60 kadar kurumun katılımıyla oluşuyordu. 7 Aralık 1918'de yayınladığı bildiriyle amacını şöyle açıklıyordu:

*“Devlet ve milletin geçirdiği bu en müşkül ve tarihi anlarda vatanın yüksek menfaatlerini ve hukukunu müdafaa etmek üzere faaliyete geçen kuvayı milliye'nin müşterek gayeye doğru sevk ve idaresini sağlamak için bütün müesseseler, cemiyet ve fırkaları bir araya getirmektir.”*¹²

Milli Kongre, yapısal niteliği bakımından şubeler açarak kültürel ve siyasi yayın çalışmaları yaptı. Dünya kamuoyunda yoğun bir propaganda ile suçlanan Türkleri savunarak, Trakya ve Anadolu'nun etnik bakımdan Türk

¹⁰Turan , **Türk Devrim Tarihi** , I.Kitap, s.192-194

¹¹ Emine Kısıklı, *“Milli Mücadele Başlangıcında Mustafa Kemal' Atatürk Yolu”* ,Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Dergisi, Ankara, Yıl.3, Sayı,5, Cilt 2, 1990, s.111-113

¹² Avcı ,Cemal ve Kara,Adem.*Türk İnkılabının Tarihi*, IQ Yayıncılık, İstanbul, 2.baskı. 2007,s.157

çoğunluğuna sahip olduğunu muhtıralarla, istatistiklerle ve yabancı dillerde yayınladığı kitaplarla açıkladı. Esat Paşa, Milli Kongre adına Şuray-ı Saltanat'a da katıldı.¹³

Felah Grubu Kurmay Binbaşı Ekrem Bey tarafından kuruldu. Bu cemiyet de Karakol Cemiyeti gibi Anadolu'ya adam kaçırma, mühimmat nakliyesi konularında çalıştı.¹⁴ 1.5 tonluk ağır topların Anadolu'ya kaçırılması, top kamalarının İngiliz cephaneliklerinden sökülerek Sakarya Meydan Muharebesi öncesi orduya ulaştırılması, Anadolu'ya subay kaçırılması ve en önemlisi de Büyük Taarruz öncesi Yunanlıların planlarını alarak Mustafa Kemal'e ulaştırmalarıdır ki Yunanlılara indirilen bu son darbeye bu başarı önemli bir rol oynadı.¹⁵

Anadolu'da ise bölgesel cemiyetler kurtuluş için faaliyete geçmişlerdi. Bunlardan birisi olan *Trakya-Paşaeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti* 2 Kasım 1918'de kuruldu. Programında amaç, 'Trakya'nın Osmanlı padişahına bağlılığını ve toprak bütünlüğünü korumak' olarak saptanmıştı. Bu amaca Wilson ilkelerine dayanılarak ulaşılabileceği belirtilerek Trakya'nın birliği sağlandığında derneğin dağılacağı vurgulandı. Trakya'nın Türk olduğunu kanıtlamak amacıyla yayımlar yaptılar ve kongreler düzenlediler.

İzmir Müdafaa-ı Hukuk-Milliyet Cemiyeti ise İzmirin Yunanlılara verileceği haberinin duyulması üzerine 6 Kasım 1918'de kuruldu. Derneğin amacı, vatan bölgelerinin maddi ve manevi yönlerden ilerlemesi ve yükselmesini sağlamak, memleketin duygu ve düşüncelerini uygarlık alemine ulaştırmak ve buna engel olacak her türlü girişime karşı yasal ve bilimsel savunmada bulunmaktı. Dernek, kongreler düzenledi ve İtilaf Devletlerine telgraflar çekerek Türk ulusunun parçalanıp azınlıkların boyunduruğu altına düşürülmemesi istendi.

4 Aralık 1918'de İstanbul merkezli kurulan *Vilayat-ı Şarkiyet Müdafaa-ı Hukuk-ı Milliyet Cemiyeti*'nin Erzurum ve Elazığ'da şubeleri bulunuyordu. Amaçları, Ermenilere verilmek istenen Doğu illerinin Türk

¹³ Tarık Zafer Tunaya , **Türkiye'de Siyasal Partiler**,c II, İletişim Yayınları, İstanbul, 1999 s.166

¹⁴ a.g.y

¹⁵ Erol Mütercimler, **Bu Vatan Böyle Kurtuldu**, Alfa Yayınları , İstanbul, 2005, s.307

olduğunu kanıtlamak ve haklarını korumaktı. Ordu ile ilişkiler kurmaya da önem veren dernek, örgütlenmeyi ilçe ve köylere kadar götürdü.

Adana ve yöresinin Fransızlara verileceği haberleri üzerine 21 Aralık 1918'de kurulan *Adana Müdafaa-ı Hukuk-ı Milliye Cemiyeti* bölgenin Türk olduğunu ve yöre halkının anavatanından ayrılmak istemediğini belirten çalışmalar yaptı.

Trabzon'da ise *Trabzon ve Havalisi Adem-i Merkeziyet Cemiyeti* milli kurtuluş için çareler arayan derneklerden birisiydi. Dernek, Trabzon ve civarının Ermeni yada Rumlara verileceği haberleri üzerine kurularak Doğu Karadeniz'de pek çok şube açtı. Dernek, adından da anlaşılacağı gibi Prens Sabahattin'in adem-i merkeziyet yani merkezi yönetime sıkı sıkıya bağlı olmayan bir özyönetim ilkesini benimsedi. Sivas Kongresi sonrasında Hürriyet ve İtilaf Partisine katıldı.¹⁶

2-Mustafa Kemal Atatürk'ün Anadolu'ya Geçmesi ve Milli Mücadeleyi Başlatması

Anadolu'da bu örgütlenmeler devam ederken ; İngilizler, Samsun ve yöresindeki karışıklıklara son verilmesi için Osmanlı Hükümetine bir nota verdiler. Yıldırım Orduları kumandanlığından ayrılan ve 13 Kasım 1918'den beri İstanbul'da bulunan Mustafa Kemal, 'IX.Ordu Müfettişi' olarak Anadolu'ya gönderildi.

Paris Barış Konferansında sadece İzmir ve bölgesini istemekle kalmayan Yunanistan, Karadeniz'de bir Pontus Devleti kurmak amacındaydı. Bu sebeple bölgede Rum çoğunluğunu sağlamak için Rus göçmenleri getirtmeye çalışıyor ve bölgedeki Rumları silahlandırıyor. Çeteler kuran Rumlardan Trabzon'dan Samsuna kadar bölgedeki Türk köylere saldırmaya başlayınca bölgedeki Türkler de bu durum karşısında silahlanmaya başladı ve çatışmalar çıktı. Yıldırım Orduları Grup Komutanlığından ayrıldıktan sonra İstanbul'a gelen Mustafa Kemal, *Minber* adlı bir gazete çıkararak işgallerle

¹⁶ Turan ,**Türk Devrim Tarihi**, c.1,s.123-130

ilgili kamuoyunu aydınlatmaya çalışıyor ve Vahdettin ile görüşüyordu.¹⁷ Tevfik Paşa'nın güvenoyu almaması için Meclis-i Mebusan'a gidip kulis yapıyordu. Dolayısıyla, askeri görevinin dışında siyasi işlerle uğraşıyordu.Bu da hükümeti rahatsız ediyordu.

Bu girişimlerinin İtilaf Devletleri ve Saray çevresinde uyandırdığı kuşku ve rahatsızlık, Mustafa Kemal'in Samsun'a gönderilmesinde etkili oldu.

Mustafa Kemal, bölgede bozulan asayişi yeniden sağlamak ve varlığından söz edilen silahların toplatılıp koruma altına alınmasını sağlamak amacıyla IX.Ordu Müfettişi olarak bölgeye gönderildi. Mustafa Kemal, 19 Mayıs 1919 günü Samsuna çıktığı vakit, ülkenin durumunu şöyle görüyordu:

“Osmanlı Devletinin içinde bulunduğu grup, I.Dünya Savaşında yenilmiş, Osmanlı Ordusu her tarafta zedelenmiş, şartları ağır bir ateşkes anlaşması imzalanmış.Büyük Savaşın uzun yılları boyunca millet yorgun ve fakir durumda.Ordunun elinden silahları ve cephanesi alınmış ve alınmakta.İtilaf Devletleri, ateşkes anlaşmasının hükümlerine uymayı gerekli bulmuyorlar.Birer bahane ile İtilaf Donanmaları ve askerleri İstanbul'da.Adana ili Fransızlar; Urfa, Maraş, Gaziantep İngilizler tarafından işgal edilmiş. Antalya ve Konya'da İtalyan birlikleri, Merzifon ve Samsun'da İngiliz askerleri bulunuyor.Her tarafta yabancı subay ve memurlar ile özel ajanlar faaliyette.Nihayet, konuşmamıza başlangıç olarak aldığımız tarihten dört gün önce 15 Mayıs 1919'da İtilaf Devletlerinin uygun bulması ile Yunan Ordusu da İzmir'e çıkartılıyor.Bundan başka memleketin her tarafında Hristiyan azınlıklar gizli veya açıktan açığa özel emel ve maksatlarını gerçekleştirmeye devleti bir an önce çökertmeye çalışıyorlar”¹⁸

¹⁷ a.g.e,s.148-157

¹⁸ Mustafa Kemal Atatürk,**Nutuk**, Ankara,Atatürk Araştırma Merkezi, 1998, s.1

Mustafa Kemal, 25 Mayıs'ta kaplıca tedavisi bahanesi ile karargahını geçici olarak Havza'ya taşıdı. Bu kararda iç bölgelerden gelen şikayetleri dinlemek istemesi ve İngiliz birliklerinin bulunduğu Samsun'da güvenlik içinde çalışamayacağı inancı etkili oldu. Mustafa Kemal Havzaya gelerek halka bir konuşma yaptı. Ardından Amasya'ya geçti ve burada arkadaşlarıyla yaptığı toplantıdan sonra tarihimize Amasya Genelgesi olarak geçen belgeyi 21-22 Haziran 1919 tarihinde yayınladı.

Bu genelgeyle Kurtuluş Savaşı'nın gerekçe ve yöntemleri açıklandı. Vatandaşın bütünlüğü ve ulusun bağımsızlığının tehlikede olduğu, İstanbul Hükümetinin sorumluluklarını yerine getiremediği belirtiliyor ve ulusun bağımsızlığının yine ulusun kararı ve direnişi sayesinde gerçekleşeceği söyleniyordu. Ulusun içinde bulunduğu durumu tüm dünyaya duyurmak için bir ulusal kurulun oluşturulması bunun için de Anadolu'nun en güvenli yeri olan Sivas'ta bir kongre toplanacağı belirtiliyordu. Ayrıca Doğu illeri adına Erzurum'da toplanması kararlaştırılan kongre için seçilen üyeler yola çıkarılacaklar ve uygun zamanda Sivas'a hareket edeceklerdi.¹⁹

23 Temmuz 1919'da toplanan Erzurum Kongresinde kabul edilen bir bildiri 7 Ağustos 1919 tarihli kapanış oturumunda bütün illere duyuruldu. Buna göre, ulusal bütünlüğün egemen kılınması esas alındı ve her türlü işgale karşı konulması kabul edildi. Bir Temsilciler Kurulu oluşturularak köylerden il merkezlerine kadar tüm ulusal örgütler birleştirildi. Ayrıca Ulusal Meclisin bir an önce toplanması kararlaştırılarak memleket hakkında alınacak kararların Ulusal Meclisin denetiminden geçirilmesi belirtildi.²⁰

4 Eylül 1919'da toplanan Sivas Kongresi ile de "Doğu illeri Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti"nin ismi, "*Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti*" olarak değiştirildi. Erzurum Kongresinde belirlenen, Heyet-i Temsiliyenin bütün doğu illerini temsil edeceği maddesi, "Heyet-i Temsiliye bütün vatani temsil eder" olarak değiştirildi.²¹

15 Mayıs 1919'da Yunanlıların İzmir'i işgal etmesi sonrasında I. Damat Ferit Hükümeti istifa etti. Ancak 19 Mayıs'ta ikinci kez, 3 Temmuz 1919'da da üçüncü kez

¹⁹ Turan, **Türk Devrim Tarihi**, 1. kitap, s.167-178

²⁰ a.g.e, s.216

²¹ Atatürk, **Nutuk**, s.62

kurulan Damat Ferit Paşa Hükümetinin uygulamalarından ve politikalarından hiç kimse memnun değildi. Ferit Paşanın saraya yakınlığı Ferit Paşanın Sadarete kalmasının sağlıyordu. 30 Temmuz 1919'da isteksiz de olsa yapılan baskılara dayanamayarak seçimlere başlama kararı verdi. Bu karar alınmasına rağmen seçimlerle ilgili herhangi bir uygulama olmamıştı.²²

12 Eylül 1919'da Genel Kongre Heyeti tarafından sadrazama, tüm komutanlıklara ve illere şu telgraf çekilerek İstanbul Hükümeti ile tüm resmi yazışmaların kesilmesi kararının alındığı bildirildi:

“Hükümet, milletin sevgili padişahına olan maruzat ve bağlantısını kesmekte ve ortaya çıkan haince hareketlerine devamda direndiğinden ,millet de meşru bir hükümet iş başına geçinceye kadar ,İstanbul Hükümeti ile olan idari ilişkilerini ve İstanbul ile yapılan her türlü posta,telgraf ve haberleşme ve ulaşturmalarını kesmeye karar vermiştir.Bölgelerindeki sivil memurlar,askeri komutanlarla işbirliği yaparak bu hususu sağlayacak ve sonucu Sivas'taki Genel Kongre Heyetine bildirecektir”²³

13 Eylül 1919'da Heyet-i Temsiliye, Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Merkez Heyetlerine bir telgraf gönderdi. Ferit Paşa Hükümetinin durumundan bahsederek bir an önce seçim için hazırlıklara başlanması talimatı verildi:

“İstanbul Hükümetinin tuttuğu ve takip etmekte olduğu gericilik yoluna ve yaşamakta olduğumuz günlerin büyük korku ve tehlikelerine karşı haklarımızı savunmak ve varlığımızı korumak için Milli Meclisin seçilmesini ve toplanmasını sağlamak ve çabuklaştırmak bugünün en önemli görevidir. İstanbul Hükümeti, milleti aldatarak milletvekillerinin seçimini aylarca ertelemiş olduğu gibi,son zamanda vermiş olduğu seçim emrini de türlü sebeplerle savsaklamakta ve geciktirmektedir.Ferit Paşanın Toros'un ötesindeki illerimizden vazgeçtiği Barış Konferansına vermiş olduğu notadan

²² Taha Niyazi Karaca, **Son Osmanlı Mebusan Meclisi Seçimleri**, TTK Yayınları, Ankara, 2004, s.53-96

²³ Atatürk, **Nutuk**, s.98

anlaşılması Aydın ili üzerinde Yunanlılarla sınır tespitine kalkışması ,oradaki işgali oldu bitti halinde bir ilhak olarak kabul etmiş olduğuna delil sayılmış ve memleketin işgal edilen başka bölgeleri için de bunlara benzer gafilce ve haince siyasetiyle memleket ve milleti parçalayacağı kesinlikle anlaşmıştır. Bu itibarla,Genel Kongre,orduyu ve milleti uyanık olmaya davet ederek aşağıdaki hususların en kısa zamanda yerine getirilmesini,milletin hayati konusu olarak kabul eder ve bildirir :

İlk olarak-Seçim hazırlıklarının yürürlükteki kanunda yer alan en kısa zamanda yapılıp tamamlanması için Belediyeler ile Müdafaa-i Hukuk Cemiyetleri yoğun bir faaliyet içine girmelidir.

İkinci olarak-Sancaklardan çıkarılacak milletvekili sayısı oraların nüfus durumuna göre hemen tespit edilerek Heyet-i Temsiliyece şimdiden bildirilmelidir.

Üçüncü olarak-Seçim hazırlıkları yapılırken gerek seçimler sırasında gecikmeye yol açacak engellerin şimdiden düşünülerek ortadan kaldırılması ve hiçbir gecikmeye meydan verilmeyerek seçimlerin en kısa sürede sonuçlandırılması.²⁴

30 Eylül 1919'da Ferit Paşa istifa etti ve yerine 2 Ekim 1919'da Ali Rıza Paşa Kabinesi kuruldu. 7 Ekim tarihinde Ali Rıza Paşa Hükümetini temsilen Harbiye Nazırı Cemal Paşa Heyet-i Temsiliye'ye kabinenin Heyet-i Temsiliye ile aynı fikirde olduğunu, devletin milli irade ve Heyet-i Temsiliye'ye dayandırılacağını en kısa sürede yeni milletvekili seçim kanununun duyurulması için çalışmalar başlanacağına dair bir telgrafı Heyet-i Temsiliye'ye gönderdi.²⁵

Ali Rıza Paşa Kabinesi ile Heyet-i Temsiliye arasında 21 ve 22 Ekim 1919 tarihinde Amasya'da bir protokol imzalandı.Bu protokol ile,

- 1-İstanbul Hükümeti Sivas Kongresi kararlarını kabul edecek.
- 2-Seçimler yapılıp Meclis-i Mebusan tekrar açılacak.
- 3-Mebusan Meclisin İstanbul'da toplanması uygun değildir görüşü benimsenecek.
- 4-İstanbul Hükümeti İtilaf Devletleri ile yapacağı barış görüşmelerinde Temsil Heyetinin de fikrini soracaktı.²⁶

²⁴ Atatürk,Nutuk,s.99

²⁵ a.g.e, s.145-146

Ayrıca Ali Rıza Paşa Kabinesi, yapılacak seçimlerde İttihatçıların aday gösterilmemesini ve seçimlerin serbestçe yapılabilmesini istedi. Heyet-i Temsiliye ise, Meclis-i Mebusan'ın İstanbul'da toplanmasının güvenli olmayacağı konusunda fikir birliğine varılmasını istedi. Bunun üzerine, Ali Rıza Paşa Kabinesi adına protokole imza atan Bahriye Nazırı Salih Paşa, bu görüşe şahsen katıldığını ancak kabine ile görüşüp kendilerini ikna etmeye çalışacağını söylemişse de bu konuda başarılı olamadı.²⁷

1919 seçimleri, 1908 yılında yayınlanarak kanunlaştırılan, 1876 tarihli İntihab-ı Mebusan Kanunu Layihasına (Mebuslar Seçimi Kanunu) göre yapılmıştı. İki dereceli seçim esasına göre hazırlanmış olan bu kanun, gerek mebus sayısının hesaplanmasında, gerek oy kullanılmasında gerekse seçilmede yalnızca erkekleri göz önünde tutuyordu. Her elli bin erkek için bir mebus seçiliyor, yalnızca erkekler oy kullanabiliyordu. Her sancak da bir seçim çevresini oluşturuyordu. Seçme ve seçilmede din ayrımı yoktu. Her ilçenin seçim defterlerine en az bir yıldan beri orada oturanlar yazılıyordu. Yirmi beş yaşını geçmeyenler, yabancı uyruklular, geçici olarak yabancı imtiyazına sahip olanlar, müflisler, medeni hakları düşmüş olanlar seçmen olamaz, oy kullanamazdı. Bunların dışında kalan erkeklere birinci derecede seçmen denirdi.

Birinci derecede seçmenler, her beş yüz birinci seçmen için bir ikinci seçmen seçerlerdi. İkinci seçmen seçimleri her bucakta ayrı ayrı yapılır, bucak meclisi başkan ve üyeleriyle imam, papaz ve hahamlardan sandık heyeti kurulur, seçmen sayısı kadar mühürlü seçmen kağıdı hazırlanır ve sonra seçime başlanırdı. İkinci seçmenler, belli günlerde ilçelerde mebus seçimi yaparlardı, mebus olabilme hakkına sahip herkes için oy kullanabilirdi. İkinci seçmenlik hakkı olmayanlar ile otuz yaşını bitirmemiş olanlar ve Türkçe bilmeyenler mebus olamazdı. Seçimler dört yıl için yapılırdı.²⁸

30 Ekim 1918'den 1920 senesi başlangıcına kadar Türkiye'de otuz üç siyasi parti ve dernek kuruldu. Bunların yanına gayri siyasi olan siyasi teşekküller de dahil edilebilir ki tüm bu gruplar 1919 seçimleri ile ilgileniyorlardı. Buradaki tereddüt,

²⁶ a.g.e, s.184

²⁷ Atatürk, **Nutuk**, s.171

²⁸ Mahmut Goloğlu, **Üçüncü Meşrutiyet**, 1920

Müdafaa-i Hukuk yapılanması gerçekten samimi bir İstiklal Mücadelesi mi yoksa İttihatçılığın dirilişinin mi olduğu sorusundan kaynaklanıyordu.Hürriyet ve İtilaf Fırkası, seçime katılıp katılmama konusunda tereddütteydi.Fakat Anadolu'da Müdafaa-i Hukuk Derneklerinin yoğunluğu ve ağırlığı anlaşılınca seçimlere girmekten vazgeçti.²⁹

Ancak Hürriyet ve İtilaf Fırkası, şubelerini ve bazı cemiyetleri, seçimler konusunda Hükümete baskı yapma konusunda kendisi ile birlikte hareket etmeye çağırdı.Bunların arasında Sosyal Demokrat Fırkası, Vahdet-i Milliye Heyeti, Kürdistan Teali Cemiyeti, İngiliz Muhipler Cemiyeti, Sulh-ü Selamet-i Osmaniye Fırkası, Trabzon ve Havalisi Adem-i Merkeziyet Cemiyeti, Nigehban Cemiyet-i Askeriyesi, Radikal Avam Fırkası sayılabilir.³⁰

Bu siyasi teşkilatların yanında gayri siyasi cemiyetler de seçimlere de etkili olmaya çalışacaklardı.Bunlar da Teceddüt Fırkası Osmanlı Mesai Fırkası, Milli Ahrar, Türkiye İşçi ve Çiftçi Fırkası, Ahali İktisat Fırkası, Milli Türk Fırkası, Osmanlı Sosyalist Fırkası, Osmanlı Çiftçiler Cemiyeti ve Milli Kongre idi.³¹

Milli Kongre seçimlerin tarafsız bir biçimde yapılması ve ehliyetli kişilerin mebus seçilmesi konusunda Heyet-i Temsiliye'ye başvurdu. Mustafa Kemal Paşa da 8 Kasım 1919'da Milli Kongreye cevaben *kimsenin milletin kararına karışamayacağını, bir siyasi parti olmadıklarını, seçimlere müdahale etmeyeceklerini ve asıl kendilerinin müdahale ettiklerini* belirten bir telgraf çekti.³²

11 Kasım 1919'da Milli Kongre, Heyet-i Temsiliye'ye cevaben bir beyanname yayınladı. Hazırlayanların arasında Ali Şükrü Bey'in de bulunduğu Milli Kongre, milletvekillerinin özelliklerinden bahsediyordu :

-Mebus namzetlerinin iptida ahlak, saniyen ehliyet, salisen kabiliyet-i intihabiye, nazır-ı millette mesbuk (milletin gözünde seçkin), mülki, askeri, ilmi, vatani hidematıyla mütehayyiz (hizmetleriyle tanınmış)ahlakı

²⁹ Tarık Zafer Tunaya , **Türkiye'de Siyasal Gelişmeler (1876-1938)** , İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2002, s33

³⁰ a.g.e.s.33

³¹ a.g.e.s.34

³² Tayyip Gökbilgin , **Milli Mücadele Başlarken** c.2 , Ankara , Türkiye İş Bankası Yayınları , 1965 , s.161-163

mazbut,tahsili yüksek,rey-i sahib-i mütehayyizan(reyinin sahibi,itibarlı) memlekette olmalarına dikkat etmek.Maruf İttihatçılardan tehcir, taktik (katliam yapma) ,ihtikar (vurgunculuk)hususunda alakadar olanlar,müfrit fırka (aşırı partililik) gayreti güderek efkar-ı umumiye-i milliyeyi teşeddüte duçar eyleyen (dağılarak perişan olmasına sebep olan)herhangi bir fırka mensubu ile son devre-i içtimaiyede mebusluk edenler,namzet olarak irad edilmemek(gösterilmemek)³³

Heyet-i Temsiliye 16 Kasım 1919'da Sivas'ta toplandı.29 Kasım'a kadar süren bu toplantının sonucunda 18 Kasım tarihli bir genelge yayınlayarak Mebusan Meclisinin İstanbul'da toplanmasının sakınca ve tehlikelerine rağmen bu kararın kabul edildiği bildirildi.Bunun sebebi Saltanat Hükümetinin İstanbul dışında toplanmayı kabul etmemesi ve memleketin bu konu sebebiyle bunalıma sürüklemek istenmemesiydi. Ayrıca milletvekilleri İstanbul'a gitmeden önce Trabzon, Samsun, İnebolu, Eskişehir, Edirne gibi önemli yerlerde toplanarak İstanbul'da ve İstanbul dışında alınacak güvenlik tedbirleri hakkında görüşecekti. Meclis-i Mebusan tam bir güvenlik içinde bulunduğunu açıkladığı zaman Heyet-i Temsiliye genel kongreyi toplantıya çağıracaktı. İstanbul'a giden mebuslar Milli Teşkilata bağlı kalacaklarına ve orada mümkün olduğu kadar cemiyetin teşkilatlanması için çalışacaklarına dair söz verdiler.³⁴

Mustafa.Kemal, Sivas'ta 1 ay kadar kaldıktan sonra 27 Aralık 1919'da İstanbul'daki çalışmalarını daha yakından takip edebilmek için Ankaraya geçti.Burada Heyet-i Temsiliye ile Misak-ı Milli'nin ilk müsvettesini hazırladı³⁵.İstanbul'a gidecek olan milletvekillerini Ankara'da toplayarak onlardan kendisinin Meclisi Mebusana başkan seçilmesini, Müdafaa-ı Hukuk Grubu oluşturulmasını ve Misak-ı Milliye ilan etmelerini istedi.³⁶

Ayrıca, Mustafa Kemal Paşa, Kara Vasıf Beyi özel olarak İstanbul'a göndermiş yapılacak seçimlerde Anadolu'nun tespit ettiği isimlerin mebus olmasını

³³ Zekai Güner ve Orhan Kabataş , **Milli Mücadele dönemi Beyannameleri ve Basını** , Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, 1990, s.94-95

³⁴ a.g.e, s.188

³⁵ a.g.e, s.247

³⁶ Avcı ve Kara ,**Türk İnkılabının Tarihi** ,s.185

temin etmek için çalışmasını istemişti.³⁷ Hürriyet Ve İtilaf Fırkası da seçimlerde çoğunluğu sağlayabilmek için mümkün olduğunca hükümet üzerinde baskı sağlamış ve Dahiliye Nezareti ile temaslarda bulunmuştu.İngiliz Muhipleri Cemiyeti ise Anadolu'daki bütün belediyelere İngiliz yardımının istenmesi gerektiğine dair telgraflar gönderiyordu.³⁸

Trabzon, Giresun ve Samsun'da ise Topal Osman Ağa, Mebusan Meclisine Müdafaa-i Hukukçuların girmesi için mücadele vermişti. Samsun'da İstanbul Hükümeti yanlısı Mutasarrıf ile Kadı, bütün uyarılara rağmen seçimlerde aday olmuşlardı. Kastamonu ve Trabzon Valileri, bu istenmeyen kişilerin adaylıktan çekilmeleri için kendilerini ikna edemeyince Topal Osman Ağa müfrezesi Samsuna gönderildi.Mutasarrıf ile Kadı, İngiliz gemisine binip kaçtılar.Bir diğer istenmeyen aday Hürriyet İtilafçı Rıza Nur ise Sinop'tan seçimi kazandı.³⁹ 7 Ekim 1919'da seçimler resmen başlatılan seçimler, 15 vilayet, 35 mülhak liva ve 16 müstakil livada yapıldı. ⁴⁰Ali Şükrü Bey ise 234 oy ile Trabzon mebusu olarak seçimi kazandı.⁴¹

³⁷ Karaca ,**Son Osmanlı Mebusan Meclisi Seçimleri** , s.229

³⁸Goloğlu ,**Üçüncü Meşrutiyet** , s.238-291

³⁹Doğan Avcıoğlu, **Milli Kurtuluş Tarihi** , c.3, Tekin Yayınları, İstanbul, 1978 , s.1193-1194

⁴⁰ Goloğlu ,**Üçüncü Meşrutiyet** , s.291

I.BÖLÜM

ALİ ŞÜKRÜ BEY'İN YAŞAMI VE TBMM'DEN ÖNCEKİ ÇALIŞMALARI

1-Ali Şükrü Beyin Yaşamı

Ali Şükrü Bey, 1884 yılında Trabzon'un Vakfıkebir ilçesinin Şarli nahiyesinde (şimdiki Beşik düzü ilçesi) doğdu. Babası emekli kıdemli yüzbaşı Reis zade Hafız Ahmet Efendidir. İlk öğrenimini memleketinde tamamladıktan sonra 1898'de Heybeliada Bahriye mektebine girdi.1902'de Harbiye sınıfına geçti.⁴² 1903 yılında eğitim için İngiltere'ye gönderildi ve 26 Şubat 1904 tarihinde de Mekteb-i Fünun-ı Bahriye'nin güverte bölümünden Bahriye Erkan-ı Harbiye Mülazımı (Bahriye Kurmay Teğmeni) olarak sınıf üçüncülüğü ile mezun oldu.⁴³ Heybetnüma okul gemisindeki güverte mühendisliği eğitiminden sonra çeşitli gemilerde seyir subayı yardımcılığı yaptı. 29 Ekim1905'te Üsteğmenliğe yükseltlen Ali Şükrü Bey, 3 Eylül 1907'de Mesudiye zırhlısı seyir subayı yardımcılığına atandı.⁴⁴

31 Mart olayında Hareket Ordusu İstanbul kapılarına dayandığında donanmanın orduya yardımı hayati bir önem taşıyordu.Bu yardımı örgütleyenlerin başında birkaç Bahriyeli arkadaşı ile grup oluşturan Ali Şükrü Bey de vardı.⁴⁵ Ali Şükrü Bey, Deniz Kurmay Başkanlığında görevli iken kurulan Donanma Cemiyetindeki faaliyetleri ile dikkat çekti. Meşrutiyetin yeniden ilanından sonra özgürlüklerin genişletilmesi ve örgütlenme özgürlüğünün elde edilmesi üzerine ülkede çeşitli dernekler, cemiyetler kuruldu. Bu dönemde Osmanlı Devletinin en önemli meselelerinden birisi de yeni bir donanma oluşturmaktı. Sultan II. Abdülhamit zamanında pek itibar göremeyen Osmanlı Donanmasının eldeki mevcut gemileri 1909 yazı başında Karadeniz'de bir manevra yapmış ancak istenilen sonuç

⁴² Fahri Çoker,**Türk Parlamento Tarihi**, c 3,Ankara, TBMM Vakfı Yayınları,1994,s.923

⁴³ İsmail Akbal,**Trabzon'da Muhalefet**, Trabzon, Serander Yayınları, 2008, s.407

⁴⁴ Çoker,**Parlamento tarihi**,s.923

⁴⁵ **İstikbal Gazetesi**, Sayı. 881, 3 Nisan 1923

alınamamıştı.³ Temmuz 1909'da donanmanın Sultan Mehmet Reşat'ın huzurunda yaptığı geçit resmi de gemilerin harap ve perişan halini bütün çıplaklığı ile ortaya koydu. O günden sonra herkes böyle bir donanma ile sahillerin nasıl muhafaza edileceğini düşünmeye ve tartışmaya başladı ve bu durum Donanma Cemiyetinin kuruluşunun temeli oldu.⁴⁶

10 Temmuz 1909 tarihinde 4 kişinin donanma hakkında konuşurken bir dernek kurma fikri ile başlayan süreç, 19 Temmuz 1909'da '*Donanma-yı Osmani Muavenet-i Milliye Cemiyeti*'nin kuruluşu ile noktalandı. Cemiyetin 28 kişilik bir idare heyeti vardı. Ali Şükrü Bey de, bu 28 kişilik idare heyetinin içinde Bahriye Erkan-ı Harbiye Mülazımı (Yüzbaşı) olarak görev aldı ve 7 Eylül 1918'e kadar bu göreve devam etti.

Donanma Cemiyeti'nin çalışmalarını anlatmak amacıyla Donanma Mecmuası çıkarılması kararlaştırıldı. Bu görev Ali Şükrü Bey'e verilmek istendi fakat daha sonra O'nun idare heyeti azası olması sebebiyle bu görevi yapamayacağına oybirliği ile karar verildi. Cemiyetin, 1910 yılında sadece İstanbul'da 98 şubesi vardı. 1911 yılına gelindiğinde ise Cemiyetin Aydın'dan Bitlis'e, Beyrut'tan Hicaz'a, Trablusgarb'dan Kosova'ya kadar pek çok yerde şubesi açıldı. En küçük mülki ve idari birimden en üst birime (vilayet veya müstakil liva merkez şubesine) zincirleme bağlı olan şubeler, kendilerinden sonraki bir üst şubeye karşı sorumluydular.⁴⁷

Cemiyet, açık artırmalardan ve mahsulden elde edilen gelirleri kullanarak ayrıca yardım ve kurban derilerini toplayarak elde ettiği para ile bir donanma oluşturmaya çalıştı. Almanya'dan dört adet torpido, iki adet zırhlı ; İngiltere'den de beş adet nakliye gemisi satın alındı. Bu nakliye gemileri, cemiyet tarafından Avrupa'ya gönderilen Merkez idare azası ve Bahriye Erkan-ı Harbiye yüzbaşısı Ali Şükrü Bey ile tüccar Hacı İbrahim Efendi tarafından otuz ikişer bin İngiliz lirasına satın alındı.

Ali Şükrü Bey'in "Bahriye Küçük Zabit Mektebi" kurulması teklifi 16 Mart 1910'da kabul edildi ancak zabıt yetiştirme görevi hükümete ait olduğu için bu

⁴⁶Selahattin,Özçelik, **Donanma-yı Osmani Muavenet-i Milliye Cemiyeti**, Ankara, TTK Yayınları, 2000, s.9

⁴⁷ a.g.e ,s.13-83

karardan vazgeçildi.⁴⁸ Ali Şükrü Bey, bir yandan Donanma Cemiyetindeki faaliyetlerine devam ederken 27 Nisan 1911'de yüzbaşı rütbesine yükseltildi. Sultaniye, Orhaniye Gemileri, Yarhisar Torpidosu ve Nevşehir gambotunda seyir subaylığı yaptı.

Ali Şükrü Bey, donanma adına gemi satın alma işlemleri için Liverpool'a gitti.⁴⁹ Burada deniz hukuku okudu ve ünlü deniz hukuku profesörü Zibel'den de özel dersler aldı. Ali Şükrü Bey yine orada kaldığı süre içerisinde bazı siyasi cemiyetlerle de irtibat kurdu. Daha sonra ülkeye dönerek Deniz Müzesinde çalışmaya başladı.⁵⁰ Ancak ordunun İttihatçıların eline geçtiği düşüncesiyle askerlikten 13 Haziran 1914 tarihinde istifa etti.⁵¹ Donanma Cemiyetindeki çalışmalarına ise devam etti. 30 Ekim 1918'de Mondros Mütarekesinin imzalanmasından sonra Donanma Cemiyeti, Müdafaa-i Milliye Cemiyeti ve İttihat ve Terakki Partisi aleyhinde yayınlar çıkmaya başladı. Zira İttihat ve Terakki Partisinin karşısında olanlar, bu parti iktidardan düştükten sonra onun zamanındaki bütün kurumları İttihatçıların eseri sayıyorlar ve Donanma Cemiyetine de bu sebeple karşı çıkıyorlardı. 20 Aralık 1918'de cemiyet temsilcileri Mabeyn dairesine gelerek, cemiyetin tamamıyla tarafsız bir kuruluş olduğunu belirttiler.⁵² Ancak bu görüşme fayda getirmedi ve Damat Ferit Paşa Hükümetinin 1 Şubat 1919 tarihli Meclis-i Vükela toplantısında Donanma Cemiyetinin kapatılması kararı alındı.⁵³

Bunun üzerine Ali Şükrü Bey, Milli Kongreye katılarak bu grubun en aktif üyelerinden biri oldu. Milli Kongredeki çalışmalarının yanında Karakol Cemiyeti ile de ilişki kurarak yayınlanacak beyannamelerin ve broşürlerin yazılmasında ve gereken yerlerde İngilizce metinlerin türkçeye çevrilmesine yardım etti. Bu arada İstanbul'dan Anadolu'ya yoğun şekilde silah ve cephane sevkiyatı başlayınca bu

⁴⁸ Özçelik, **Donanma-yı Osmanî Muavenet-i Milliye Cemiyeti** s.141-185

⁴⁹ Mahmut Goloğlu, Cumhuriyete Doğru adlı eserinde, Ali Şükrü Beyin Londra'ya, Donanma Cemiyetinin pullarının basılmasına nezaret etmek amacı ile gönderildiğini söyler. Mahmut Goloğlu, **Cumhuriyete Doğru 1923**, Ankara, Başnur Matbaası, 1971, s.262

⁵⁰ Kadir Mısıroğlu, **Trabzon Mebusu Şehid-i Muazzez Ali Şükrü Bey**, İstanbul, Sebil Yayınları, 1996 s.26

⁵¹ Faik Ahmet Barutçu ise Ali Şükrü Bey'in yüzbaşı olduğu sırada askerlikten ayrılmak istediğini ancak istifasının kabul edilmediğini, Balkan Harbinde gözlerinden rahatsızlanınca emekli edilmiş olduğunu söylemektedir. **İstikbal Gazetesi**, Sayı 881, 3 nisan 1923 ; Murat Yüksel, **Ali Şükrü Bey ve Topal Osman Ağa**, İstanbul, Yunus Dergisi Yayınları, 1995, s.34

⁵² Özçelik, **Donanma-yı Osmanî Muavenet-i Milliye Cemiyeti**, s.225-227

⁵³ Taha Niyazi Karaca, **Son Osmanlı Mebusan Meclisi Seçimleri**, Ankara, TTK Yayınları, 2004, s.44-48

faaliyetlerin içinde yer aldı. İlyas Sami Bey ve Binbaşı Osman Bey ile birlikte Trabzon'a gitti ve buradaki örgütlenme faaliyetlerine katıldı. Son Osmanlı Mebusan Meclisine Trabzon mebusu olarak girdi.

2-Son Osmanlı Mebusan Meclisi ve Ali Şükrü Bey'in Meclisteki Faaliyetleri

2.1-Son Osmanlı Mebusan Meclisinin Toplanması

Seçilen mebuslar, İstanbul'da toplanmaya başladılar. Seçimlerin bir sonucu olarak Son Osmanlı Mebusan Meclisi açıkça Anadolucu yani Müdafaa-i Hukukçu idi. Meclis-i Ayan ise Hükümet taraftarı ve Hürriyet ve İtilaf Fırkası yandaşı bir görünüm sergiliyordu.⁵⁴ Parlamento tarihinin en kısa ömürlü meclisi olan Son Osmanlı Mebusan Meclisi, ilk toplantısını 12 Ocak 1919'da Fındıklı Sarayında yaptı.12 Ocak 1920 Pazartesi günü açıldı ve 16 Mart 1920 Salı günü kapanarak sadece 64 gün açık kalabildi.

12 Ocak 1920'de dördüncü seçim döneminin ilk toplantısını yapmak üzere Son Osmanlı Mebusan Meclisi toplandı. Padişahın sağlık durumunun bozuk olması sebebiyle açılış törenini Sadrazam Ali Rıza Paşa yaptı. Bakanlar kurulu, senatörler, mebuslar, yabancı elçiler, öğretim ve yönetim ileri gelenleri, yüksek komutanlar, din büyükleri ve öteki davetlilerin önünde Dahiliye Nazırı Damat Şerif Paşa, padişahın açılış nutkunu okudu. Ardından 72 mebus and içti ve birleşim açıldı.⁵⁵ Mecliste, hükümetin tutum ve davranışları hakkındaki bildiri okundu. Buna göre Paris Barış Konferansı ve Wilson Prensiplerinin doğrultusunda değerlendirilmeleri gerektiği, Mütarekenin Doğuda düzen ve asayişini sağlaması gerektiği, bunun tek çaresinin Osmanlı egemenliğinin korunması olduğu, hükümetin orada adliye, maliye ve zabıta düzenleyerek ve azınlıkların haklarını koruyacak bir düzenleme yapacağı ve bağımsızlığı zedelemeyecek bir biçimde büyük devletlerden birinin yardımını kabule hazır olduğu belirtildi.⁵⁶

⁵⁴ Tunaya, **Türkiye'de Siyasal Gelişmeler**, s.36

⁵⁵ Goloğlu, **Üçüncü Meşrutiyet**, s.51

⁵⁶ a.g.e., s.48

Mustafa Kemal Paşa'nın Ankara'da İstanbul'a giden milletvekillerinden Mecliste çalışmalarını istediği konulardan biri, Mecliste bir Müdafaa-i Hukuk Partisi oluşturulması yönündeydi. Ancak bu ismin İttihat Terakki tahakkümünü andıracağı ve Ankara'nın merkez-i umumi olacağı endişesiyle grubun adının "Felah-ı Vatan" olmasına karar verildi.⁵⁷

Mustafa Kemal, Nutuk'ta, Ankara'da görüştüğü mebusların kendisiyle ittifak yaparak ayrılmış olmasına rağmen Mecliste seslerinin çıkmamış olmasını mebusların korkak, inançsız ve cahil olmalarına bağlıyor ve *vatanın tek kurtuluş dayanağının millet olduğunu ve olacağını takdir edemiyorlardı* 'diyordu.⁵⁸ Mustafa Kemal'in diğer bir önemseddiği konu olan Son Osmanlı Mebusan Meclisinde başkan olması konusundaki yoklamalar da sonuç vermeyecekti. Başlıca red sebebi Mustafa Kemal'in başkan sıfatıyla Mecliste hazır bulunamayacak olmasıydı.O sırada Reşad Hikmet Bey'in tevkif edildiği Ankara'ya bildirilince bütün Müdafaa-i Hukuk Teşkilatı protesto telgrafları yağdırarak Meclis başkanlığına Reşat Hikmet Beyi seçeceklerdi.⁵⁹

Meclis çalışmaya başladığı andan itibaren Mondros Mütarekesi ve haksız işgaller üzerinde durarak bu yönde çalıştı. Son Osmanlı Mebusan Meclisinin aldığı en önemli karar 17 Şubat 1920 tarihinde kabul edilen Misak-ı Milli oldu. Bu beyanname bağımsız bir devlet için gerekli bütün unsurları dikkate alarak bu devletin dayanacağı ideolojik esasları yani milliyetçilik, batıcılık, demokrasi gibi prensiplerden bahsediyordu.Bu esaslardan hareketle varış noktasının teokratik bir saltanatın ihyasından tamamen farklı bir devletin oluşacağını tahmin etmek zor olmayacaktı.⁶⁰

⁵⁷ Tunaya,**Türkiye'de Siyasal Gelişmeler**,s.37

⁵⁸ Atatürk, **Nutuk**.s.247

⁵⁹ Tunaya,**Devrim Hareketleri ve Atatürkçülük**,s.188

⁶⁰ a.g.y,**Türkiye'de Siyasal Gelişmeler**,s.41

2.2-Ali Şükrü Bey'in Meclisteki Faaliyetleri

Son Osmanlı Mebusan Meclisinin kısa ömürlü siyasi sürecinde göze çarpan en önemli karar Misak-ı Milli oldu.22 Ocak 1920'de yapılan gizli oturumda Trabzon Mebusu Hüsrev Bey (Gerede), Mustafa Kemal Paşa'nın kendisine verdiği metni okuyarak Misak-ı Milli için ana temayı ortaya koydu. Ali Şükrü Bey, bu karara red oyu vermedi ancak Birinci Mecliste yaptığı bir konuşmada bu kararının ülke çıkarı için istemeden verdiği bir karar olduğunu söylüyordu:

“Bugün ortada bir Misak-ı Milli meselesi vardır. Bendeniz Osmanlı Mebusan Meclisinde vaziyetin ızdırarı karşısında kabul mecburiyetinde kaldığım bir vesikadır.Yoksa ben bu milli vesikayı kabul taraftarı değilim.Bu benim kabul edebileceğim asgari metalibtir.Fakat ne yapalım ki vaziyet-i umumiye-i cihan arzusunun hilafına o vesikayı kabule mecbur etti.”⁶¹

17 Şubat 1920 günü Meclis oturumunda Osmanlı İmparatorluğunun savaşa sürüklenip sürüklenmediği hakkında bir tartışma vardı. Ali Şükrü Bey savaşa girilirken bir Meclis olmasına rağmen milletvekillerine sorulmamasını eleştiriyordu :

“Efendim,millet harbe sürüklendi ya da sürüklenmedi deniliyor.Bendeniz zannediyorum ki dünyada uhdesine harb etmek düşen milletlerden hiçbirisi harbi arzu etmez.Her yerde harbi siyaseti idare eden hükümetler ilan eder. Bendeniz bidayet-i harbte İngiltere'de bulunuyordum ve kat'i olarak söylüyorum ki İngiliz milleti de harbe sürüklenmiştir.Bitaraf kaldığı takdirde göreceği zarar ile harbe girdiği vakit göreceği zararın tekabül ettiğini görmüş ve bunun üzerine harbe girmiştir. Eğer o zamanın gazeteleri okunacak olursa görülüyor ki liberal ve muhafazakar gazetelerin cümlesi harbin aleyhinde idare-i kelim ediyorlar idi.Bizim halimize gelince :

⁶¹TBMM Zabıt Ceridesi, C.2 Devre I.İçtima I, TBMM Matbaası., Ankara, 1959. s.351

Orta yerde bir millet meclisi olduğu halde harbe girildi.Harb Hükümetleri bundan dolayı mesuldürler.Fakat bir millet harbe bir defa girdikten sonra nefsinin müdafaa ve icabat-ı ahvale riayete mecburdur.ve hususta muztardır. Ve nitekim bu millet seve seve harb etmiştir.Bendeniz kabineyi harbe girmek itibari ile tahdit etmiyorum.Millet harbe sürüklendi deniliyor.Millet bilmeyerek ve zorla harbe sürüklenseydi ihtilal ederdi.İhtilal de milletlerin hakk-ı meşrudur.Onun için bendeniz bu fikranın bu şekilde kalmasına razı değilim.Millet koyun sürüsü değildir.Binaenaleyh yanlış bir şey yapmayalım ,milletle bühtan etmeyelim.Millet mukadderatını bu hükümetlere teslim etmiş idi ve onlar da haklı ve haksız hükümet ediyorlardı.Yalnız bizim bu husustaki nokta harbe girerken milletvekillerine danışmamaları keyfiyetidir.İkinci nokta-i nazar da harbe girdikten sonra muvafık surette harbi sevk ve idare edememeleri hususudur.Tekrar arz ediyorum ki bu millet harbe sürüklenmedi.”⁶²

11 Mart 1920’de Ali Şükrü Bey’in katıldığı bir diğer tartışma da Meclis-i Mebusan Reisi ile milletvekillerine istenen zam hakkında yapılan görüşmelerdi. Mecliste gerek dönem koşulları gerekse İstanbul’a şehir dışından gelen milletvekillerinin ev bulma konusundaki sıkıntıları sebebiyle milletvekili maaşlarına zam isteniyordu.Mebuslara yapılacak olan zammın 4166 kuruş olan bir memur maaşı kadar olması tartışılmış ve Ali Şükrü Bey, bu zammın yapılmasından yana tavır almıştı.Buradaki konuşmasından anlaşılıyor ki Ali Şükrü Bey, çocuklarının ve eşinin geçimini sağlamakta o dönemde güçlük çekmişti :

“Bizim tahririmiz zannederim itiraza hedef oldu.Fakat tabii hakkımız vardır.Çünkü Heyet-i Umumiyyesi tayin-i esami ile reye konulacaktır.Hiç kimsenin hissiyatına bizim itiraza hakkımız olmadığı gibi .hiçbir kimse de bizim hakkımıza taarruz edemez.Tayin-i esama ile reye konulduğu için kimlerin istediği ve kimlerin istemediği zabıt ceridesine geçecektir.Fakat paradan hiçbir kimse-arz-ı iftikar etmeyelim-fakat müstağni değildir.Onun için bendeniz açık söylüyorum,arkadaşlar gücenmesinler.Hissiyatın icabatına

⁶² Meclis-i Mebusan Zabıtları, c I, s.136-137

*göre karar vermek üzere teklif ediyorum.Ben söylüyorum ki benim ihtiyacım vardır alacağım.Binaenaleyh tayin-i esami ile reye konulduğu sırada red edenler, ihtiyacı olmadığından dolayı alıp da milletin hazinesini zarardide etmesin.”*⁶³

Yine 11 Mart 1920’de Trabzon Mebusu İsmail Bey, Meclise bir telgraf göndererek fırtına sebebiyle yolların kapandığını Fatsa’dan vapurun geçmediğini ve bu sebeple Meclis oturuma katılamadığı için affını istemiş ve Meclis oturumunda gelmiş kabul edilmesini rica etmişti. Ali Şükrü Bey vapurun Fatsa’ya uğramadıysa İsmail Beyin karadan gelmesinin mümkün olmadığını, kendisinin bir mebus olduğu için sözüne güvenilmesi gerektiğini ve gelmiş kabul edilmesini istedi ve zabıtlara bu şekilde kabul edilerek geçti.⁶⁴

13 Mart 1920 ‘de Salihli Müdafaa-ı Hukuk ; Aydın ve Menteşe Kuvay-ı Milliye Kumandanları Meclise birer telgraf göndererek bölgelerinde tecavüz ve yağmanın açlık ve sefaletin devam ettiğini, kaderlerinin sulh konferansı arefesinde tayin edileceğini bilmelerine rağmen en azından protesto edilmesi gerektiğini bildirdiler. Bu telgraflar Mecliste okunmuş ve mebuslar tartışmalarda farklı görüşler beyan etmişlerdi. Ali Şükrü Bey’in işgallere karşı yaklaşımını Mecliste yaptığı şu konuşmasından anlamak mümkündür :

“Şeref Bey biraderimizin teklif etmiş olduğu iki şık vardır.Birisi sopa meselesi(Şeref Bey, işgal devletlerine karşı Türk sopasıyla gideceğiz ve Türkün şanlı tarihini yaşatacağız demişti)Millet ihtiyaç duyduğu vakit tabi bunu yapacaktır.Fakat propaganda meselesi..Propaganda haksız bir meseleyi haklı göstermek için müracaat edilen vesaittir.Biz hakkımızı izhar etmek istiyoruz fakat zannediyorum ki bu bizim için yapılması maatteessüf olan bir şeydir.Efendiler,bu mütarekeden beri Avrupa’ya propaganda için değil,inkar edilen hakkımızı tanıtmaq için birtakım heyetler göndermek istedik.Hangi

⁶³ Meclis-i Mebusan Zabıtları, c.I, s.448

⁶⁴ a.g.e , c.I, s.431

birine müsaade alabildik? Memleketimizde bile hakkımızı müdafaa edebiliyor muyuz?Maraş'ta kıt'al oldu diye propagandalar yapılıyor,biz bunu buraya gelen Avrupa gazetelerinde okuyoruz.Fakat zannediyorum ki hükümet bunu tekzip ediyor fakat bizim gazetelerimize bunu koymıyor.Bütün vesait elimizde iken biz memleketimiz dahilinde hakkımızı müdafaa edemediğimiz bir sırada nasıl olur da Avrupa'ya gidecek ve hakkımızı müdafaa edeceğiz?Şu halde bunun imkanı yoktur efendiler !”⁶⁵

Mebusan Meclisine seçilen İttihatçı mebuslardan ve Misak-ı Millinin kabulünden rahatsız olan İngilizlerin İstanbul'u işgal etmesiyle Meclisin havası değişti.16 Martta Padişah Vahdettin'in daveti üzerine Meclis Başkan Vekili Abdülaziz Mecdi Efendi, Rauf Bey ve Konya Mebusu Vehbi Efendi saraya giderek padişah ile görüştüler ve Meclise büyük bir üzüntü içinde geri döndüler.Çünkü her ne kadar Padişaha Anadolu'da milletin vatanı ve bağımsızlığını kurtarmaya istekli ve kararlı olduğunu söylediler de Padişah Vahdettin, düşmanların her istediklerini yapabilecek kadar güçlü olduğunu ve bu sebeple de Meclis-i Mebusan'daki konuşmalarda çok dikkatli olmalarını tembihlemişti.⁶⁶

Aynı gün öğleden sonra İngiliz polisinin Meclise gelerek Rauf Bey ve Kara Vasıf Beyi istemesi üzerine Meclis hemen toplandı. Bazı milletvekilleri bu mebusların teslim edilmesini savunurken bir grup da aksi fikirdeydi.Ali Şükrü Bey'in o gün Meclisteki tavrını Osman Ergin şöyle anlatır:

“Mevcut mebuslar müzakere salonuna geçmişlerdi. Hepsi de ayrı ayrı içinde yaşanan halin heyecanını göstermekteydi. Trabzon Mebusu Şükrü Bey kürsüye çıkmış asabiyet ve teessüründen sarsıla sarsıla bir nutuk söyleyerek sonunda :

‘Burada tek bir şahıs kalmayıncaya kadar ölmeyi göze almalıyız Bir tek arkadaşımızı feda etmeyiz ’

demişti. Köşelerin birinden cılız bir ses yükselmişti :

⁶⁵ Mebusan Meclisi Zabıtları,c.I, s.468

⁶⁶ Goloğlu,Üçüncü Meşrutiyet, s.111

- ‘Fakat İngiliz Donanması karşımızda duruyor’
- Titrek bir ses bu sözleri takip etmişti :
- ‘ Memleket altüst olur .’

Ali Şükrü Bey her kafadan bir ses çıkan bu karmakarışık münakaşayı bastırarak gür bir sesle şöyle bağırmıştı :

- ‘ Korkuyordunuz da niye buraya geldiniz ? ⁶⁷

2.3-Son Osmanlı Mebusan Meclisinin Kapatılması

Mecliste Rauf ve Kara Vasıf Beylerin teslim edilip edilmemeleri konusundaki tartışmaları ve Ali Şükrü Bey’in tavrını Mecliste bulunmuş olan Gümüşhane Mebusu Zeki Kadirbeyoğlu da şöyle anlatır:

“Meclis açılmadan önce Trabzon fırka kumandanı Rüştü Bey,ile Alay Kumandanı Binbaşı Ali Rıza Bey on beş kadar cesur fedai askeri,Başçavuş Sabri Efendinin kumandasında olmak üzere üçer beşer sivil olarak İstanbul’a göndermiş ve Meclisin muhafız birliğine kaydettirmişler ve iki bin kişilik bir kuvveti içeri sokmayacak bir tertibatı almışlardı.İki İngiliz polisi ile bir Ermeni tercüman,Meclise geldi.Rauf Beyle Kara Vasıf Beyi istediler. Abdülaziz Mecdi Efendi (Meclis Başkanı) binadaki mebusları toplantıya çağırıldı.Altmış kadar vardı.Ali Şükrü Bey,bir tek canlı şahıs kalmayınca kadar hiçbir arkadaşı vermeyiz diye haykırdı.İki nefer elbisesi getirterek bunları giyininip kaçmalarını teklif ettim.Kabul etmediler.Meclisteki mebusların adedi yirmiye kadar inmişti.Rauf Bey,Meclisi müşkül durumdan kurtarmak için teslim olacağını söyledi.Kimse itiraz etmedi.Raf Beyle Kara Vasıf’ın teslimi kabul edilmiş demektir.Abdülaziz Mecdi Efendi,İngiliz polislerinden bir senet aldı.Mecliste mevcut ve ekseriyeti haiz olmayan azanın muhalefetine rağmen Meclis-i Mebusan sakaftı altından Mebus Rauf Beyle Kara Vasıf Beyi cebren aldık.İngiliz polisleri bir kere daha Meclise gelip üç arkadaşı daha aldılar.”⁶⁸

⁶⁷Osman Ergun, **Bahkesirli Abdülaziz Mecdi Tolun**, İstanbul, 1942, s.114

⁶⁸ Goloğlu, **Üçüncü Meşrutiyet**, s.314

Rauf Bey, anılarında, Mustafa Kemal Paşanın Meclisin basılması ihtimali belirlediği anda kendisinin birkaç arkadaşı alarak Anadolu'ya kaçmasını istediğini ancak daha önce Anadolu'da kumandanlar toplantısında verilen bir karar dayanarak Anadolu'ya geçmediğini, geçerse Millet Meclisinin ve Milli Hükümetin Anadolu'da kurulmasının zor olacağını belirtir. Bu sebeple İstanbul'da kalarak bilinçli olarak Meclisten alınmasını sağladığını yoksa kaçmasının çok kolay olabileceğini hatta dışarıda değil de Meclisten alınmasını sağlamak için geceleri sürekli saklandığını anlatır.⁶⁹ Teslim olduğu gün de İngiliz polislerle görüşenin Ali Şükrü Bey olduğunu söyler :

“Salonda gürültü devam ediyordu,,davayı bir an evvel halletmek maksadıyla Trabzon mebusu Bahriyeli Ali Şükrü Beye gidip kapıdaki İngiliz zabıtlarıyla görüşerek kan dökülmesinin önüne geçmek için ancak beni müzakere salonundan zorla teslim aldıklarına dair yazılı bir vesika verdikleri takdirde, teslim olacağımı bildirdim. Ali Şükrü Bey, İngilizlerle görüşükten sonra teklifimi kabul ettikleri cevabını getirince artık salonda ses seda kesildi. Bunun üzerine İngilizlerden istediğimiz vesikayı alıp Meclis reisliğine tevdi ettikten sonra veda ederek kapıda bekleyen İngilizlere teslim oldum.”⁷⁰

Bu olaydan sonra Rıza Nur ve arkadaşları, Meclis toplantılarının ertelenmesi için şu önergeyi verdiler:

“Anayasanın yedinci maddesi gereğince, barışa, ticarete, yer bırakmaya ve almaya ait ya da yurttaşların asıl ve kişisel haklarıyla ilgili ve devletçe harcamayı gerektirici anlaşmaların yapılmasında Meclisin onayı gereklidir. Genel Savaşın ülkemiz için çok ters şartlar içinde sona ermiş olmasından üzüntülü bir tarihi göreve çağrılmış olan Meclis-i Mebusan, başkentte olağanüstü bir durumun meydana gelmesinden ve meşrutiyetle yönetilen ülkelerin hepsinde milletvekillerine sağlanan dokunulmazlığın ve muaflığın,

⁶⁹ Rauf Orbay, **Yakın Tarihimiz** c.III ,sayı 35, İstanbul,1962 ,s.274

⁷⁰ a.g.e,s.274

olayların zorlamasıyla işlememesinden ötürü mebusluk görevinin gereğini ülkenin durumu ile bağdaştıramamıştır. Her şeyden önce düşünce özgürlüğüne ve vicdan bağımsızlığına dayanması gereken kutsal görevin güven içinde yapılmasını sağlayacak bir durumun yaratılmasına kadar Meclis genel kurul toplantılarının ertelenmesini teklif ederiz.”⁷¹

Öneri çoğunlukla kabul edilmesine rağmen Tunalı Hilmi Bey ve Ali Şükrü Bey Meclisin geçici olarak kapatılmasına karşı çıkmışlardır. Rıza Nur anılarında bu durumu aktararak kendilerini zorlukla ikna ettiğinden bahseder.⁷²

Meclis geçici olarak kendini feshetse de bir daha toplanamamış, 12 Ocak 1920’de açılan Meclis, 14 Nisan 1920 tarihinde padişah iradesi ile kapatılmıştı.⁷³ İstanbul’daki Hükümet düşünceye kadar resmi olarak sadaret müsteşarlığı görevini sürdüren Ali Fuat Türkgeldi, sarayın meclisin kapatılmasından sonra yayınladığı fetvalarla halkın saraya karşı sadakatlerini sunmak için saraya akın edeceklerinin zannedildiğini ve sarayın acizliğini şöyle anlatır :

“Hükümetçe yapılan ilan üzerine güya halkın fevc fevc gelip dehalet ve arz-ı sadakat edeceklerini ümid eylemekte idiler. O günlerden birinde Başmabeyncinin odasında otururken Ferid Paşanın Sultanına mensup olan zevzek bir mabeynci, ‘Millet geliyor, millet geliyor’ diye pür telaş içeri girdi. Bir de oda kapısının aralığından bakayım ki vaktiyle Bab-ı Ali aklamında bulunmuş ve tensikatta açıkta kalarak civar köylerden birinde ihtiyar-ı ikamet etmiş olan marufça bir beyefendi, birkaç köylüyü arkasına takarak saraya getirmiş. İşte o esnada bu gibi maskaralıklarla oyalanıp ümitleniyorlardı”⁷⁴

⁷¹ Meclis-Mebusan Zabıtları, c.1, s.278

⁷² Nur Rıza. Hayat ve Hatıratım c.3, Altındağ Yayınları, İstanbul, 1968, s.517

⁷³ Karaca, Son Osmanlı Mebusan Meclisi Seçimleri, s.345

⁷⁴ Ali Fuat Türkgeldi, Görüp İştiklerim, TTK Yayınları, Ankara, 1987, s.263

II.BÖLÜM

ALİ ŞÜKRÜ BEYİN TÜRKİYE BÜYÜK MİLLET MECLİSİNDEKİ FAALİYETLERİ

1-1920 Seçimleri ve Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin Toplanması

Son Osmanlı Mebusan Meclisinin kapatılması üzerine Heyet-i Temsiliye, 19 Mart 1920 tarihinde “*İntihab Hakkındaki Tebliğ*”ini yayınladı.”*Kolordu Kumandanlarına, Vilayetlere ve Müstakil Livalara*” hitap eden bu vesika, Ankara’da “*salahiyet-i fevkaladeyi haiz bir Meclis*”in toplanacağını ilan ediyor, yeni bir genel seçim yapılmasını istiyor ve İstanbul’daki Mebusan üyelerini bu Mecliste yer almaya çağırıyordu. Demeç, şu sebepleri ileri sürüyordu.⁷⁵

“İtilaf Devletleri tarafından,devlet merkezinin bile resmen işgali,yargı ve yürütmeden ibaret olan milli güçlerini işlemez duruma sokmuş,ve bu durum karşısında görev yapmaya imkan bulamadığını hükümete resmen bildirerek Meclis-i Mebusan dağılmıştır.Şu halde devlet merkezinin korunmasını milletin bağımsızlığını ve devletin kurtarılmasını sağlayacak tedbirleri düşünmek ve uygulamak üzere millet tarafından olağanüstü yetkiler taşıyan bir Meclisin Ankara’da toplantıya çağırılması ve dağılmış olan milletvekillerinden Ankaraya gelebileceklerin de bu Meclise katılmaları zaruri görülmüştür.Bu bakımdan aşağıda verilen talimat gereğince seçimlerin yapılması,yüksek ve derin vatanseverlik anlayışından beklenir :

1-Memleket işlerini idare etmek ve denetlemek üzere Ankara’da olağanüstü yetkilere sahip bir Meclis toplanacaktır

⁷⁵ Tunaya,*Türkiye’de Siyasal Gelişmeler*, s.59

2-Bu Meclise üye olarak seçilecek kimseler,milletvekilleri ile ilgili yasa hükümlerine bağlıdırlar.

3-Seçimlerde sancaklar esas alınacaktır.

4-Her sancaktan beş üye seçilecektir

5-Seçim her sancakta o sancağın kendi ilçelerinden çağıracağı ikinci seçmenlerle sancak merkezinden seçilecek ikinci seçmenlerden,sancak idare ve belediye meclisleriyle Müdafaa-i Hukuk yönetim kurullarından ,illerde il merkez kurullarıyla il yönetim kurullarından,il merkezindeki belediye meclisinden il merkezi ile merkez ilçesi ve merkeze bağlı ilçelerin ikinci seçmenlerinden oluşturulmuş bir kurul tarafından aynı günde ve aynı oturumda yapılır.

6-Bu Meclis üyeliğine her parti,zümre ve dernek tarafından aday gösterilmesi mümkün olduğu gibi her ferdin de bu kutsal mücadeleye fiilen katılması için bağımsız olarak adaylığını istediği yerden koyma hakkı vardır

7-Seçimlere her bölgenin en büyük sivil yöneticisi başkanlık edecek ve seçim güvenliğinden sorumlu olacaktır.

8-Seçim, gizli oyla ve salt çoğunluk esasına göre yapılacak, oylar kurulun kendi içinden seçeceği iki kişi tarafından ve kurul önünde sayılacaktır.

9-Seçim sonunda bütün kurul üyelerinin imzalayacakları veya kendi mühürleri ile mühürleyecekleri üç nüsha tutanak düzenlenecek,bir tanesi yerinde alıkonularak,öteki iki nüshadan biri seçilen şahsa verilecek,diğeri Meclise gönderilecektir.

10-Üyelerin alacakları ödenek daha sonra Meclisçe kararlaştırılacaktır. Ancak geliş yollukları seçim kurullarının zaruri masraflar olarak uygun görecekları miktar üzerinden mahalli idarelerce karşılanacaktır.

11-Seçimler en geç on beş gün içinde Ankara'da çoğunlukla toplanmayı sağlayacak şekilde tamamlanarak üyeler hareket edecek ve sonuç üyelerin adlarıyla birlikte derhal bildirilecektir.

12-Telgraflın alındığı saat bildirilecektir.⁷⁶

⁷⁶Atatürk,Nutuk,s.288

Mustafa Kemal, bu talimat gereğince, memleketin her tarafında seçimlerin süratle ve ciddiyetle yapıldığını, sadece bazı bölgelerde kararsızlık ve direnmeler görüldüğünü söyler. Bu bölgeler, Dersim, Malatya, Elazığ, Konya, Diyarbakır, Trabzon'dur. Bu bölgelerde de direnç gösterenlerin halk değil sivil idare amirleri olduğunu, halkın gerçeği anlar anlamaz milletin ortak isteğine katılmaktan çekinmediğini belirtir.⁷⁷

Mustafa Kemal Paşa, tüm komutan ve valiliklere Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Heyet-i Temsiliyesi adına İstanbulun işgaline dair bir bildiri yayınladı ve yasama görevini yerine getiremeyerek dağılan mebusların İstanbul'dan kaçarak Ankaraya geldiklerinin anlaşılması üzerine yolculuklarını kolaylaştırmak için geçecekleri yerlerdeki ilgililere gerekli emirleri verdi.⁷⁸

16 Mart 1920'den sonra bu Meclise katılabilecek milletvekillerinden bir kısmı tutuklanarak Maltaya gönderilmiş, bir kısmı Anadolu'ya geçerek TBMM'ye katılmış bir kısmı da olayların gelişimini beklemeyi tercih etmişti. 10 Nisan'dan itibaren Mebuslar Ankaraya gelmeye başlamışlardı. Mustafa Kemal de, bir yandan Düzcü, Hendek, Gerede gibi Bolu bölgesinden başlayıp, Nallıhan, Beypazarı üzerinden Ankara'ya yaklaşacak kadar genişleyen gericilik ve isyan dalgalarının durdurulması için çalışıyor, bir yandan da Ankara'da toplanmakta olan ve genel durumu henüz iyice bilinmeyen milletvekillerini dehşete düşürecek olaylar karşısında bırakmamak ve böyle durumlar sebebiyle Meclisin toplanamaması gibi uğursuz ihtimalleri önlemek amacıyla çareler düşündüğünü söyler. Bu sebeple 22 Nisan 1920'de tüm valiliklere, sancaklara, kolordulara bir tebliğ göndererek 23 Nisan 1920 Cuma günü Büyük Millet Meclisinin açılacağını, o günden itibaren askeri, sivil bütün makamların ve bütün milletin tek merciinin Büyük Millet Meclisi olacağını bildirdi. En sonunda Ankaraya ulaşmış olan milletvekilleriyle yetinerek 23 Nisan 1920 Cuma günü Büyük Millet Meclisi açıldı.⁷⁹

⁷⁷ Atatürk, **Nutuk**, s.266

⁷⁸ Yunus Nadi, bugünlerde bir yandan Adapazarı, Bolu ve Gerede'ye kadar bütün o havalinin isyan ateşleriyle yandığını, Ankara'nın bir yandan bu bölgelerdeki isyanı bastırmakla uğraştığını, bir yandan da Meclisin bir an önce açılması için faaliyetlerini devam ettirdiğini söyler. Son Osmanlı Mebusan Meclisinin Reisi Celaleddin Arif Beyin imzasıyla 10 Nisanda Ankara'ya süratle gelmeleri için mebuslara telgraf, millete beyanname, İstanbul'daki yabancı ülke konsolosluklarına da protesto telgraflarını çekildiğini söylüyordu. Yunus Nadi, **İ.TBMM**, Cumhuriyet Yayınları, Ankara, s.28

⁷⁹ Atatürk, **Nutuk**, s.294-295

Son Osmanlı Mebusan Meclisine 234 oy ile Trabzon'dan seçilen ve bu Mecliste Trabzon mebusu olarak görev yapan Ali Şükrü Bey ise Ankaraya geçerek 23 Nisan 1920'de TBMM'nin açılışında hazır bulunmuş ve Trabzon mebusu olarak görev almıştı.

2-Birinci Meclisin Yapısı

TBMM, Mustafa Kemal'in 23 Nisan 1920'de Mecliste yaptığı konuşmada belirttiği gibi '*salahiyet-i fevkaladeyi haiz olarak yeniden intihab edilen Mebusan-ı kiram ile duçar-ı taarruz olan makarr-ı saltanattan tahlis-i nefis ile gelen Mebusan-ı kiram*' dan oluşuyordu.Salahiyet-i fevkaladeyi haiz milletvekilleri, Mustafa Kemal'in 19 Mart 1920'de yayınladığı seçim bildirgesi çerçevesinde ikinci seçmenler, liva idare ve belediye Meclisleriyle, liva müdafaa-i hukuk derneklerinin ortak katılımıyla seçilmişti. Ankaraya gelen milletvekilleriye 1908'de Takvim-i Vekayi' de yayınlanan ve 1919'a kadar gelen seçim yasasıyla seçilmişlerdi.Dolayısıyla iki seçim sonucunda meydana gelmiş olan TBMM, o güne kadar Osmanlı parlamentolarının hiçbirinin dayanmadığı kadar geniş bir halk tabanına dayanıyordu. TBMM'ye katılan milletvekillerinin sayıları pek çok kaynakta farklı verilmiştir.Bu farklılığın sebebi seçimlerin koşullarından kaynaklanıyordu. Seçimler bir günde yapılıp bitirilemediği için bir livada seçimler tamamlanmışken başka bir livada yeni başlıyordu. Bu nedenle TBMM açıldıktan bir müddet sonra da seçimler devam etmişti. Bunların dışında Meclis-i Mebusan için seçilen milletvekillerinin de bu Meclise katılabilecekleri belirtilmişti.⁸⁰

Birinci Meclis'te bizzat bulunarak katiplik yapmış olan Hıfzı Veldet Velidedeoğlu şahit olduğu dönemin Meclisini şöyle aktarır:

“Milletvekilleri Ankara Öğretmen Okulu'ndan, Ankara Sultanisinden (lisesinden) getirilmiş öğrenci sıralarında oturuyorlar.Bunların kılıkları, giysileri, yaşları, düşünsel düzeyleri ve görgüleri başka başka ve çok değişik ;

⁸⁰ İhsan Güneş, **I.TBMM'nin Düşünce Yapısı (1920-1923)**,İstanbul,Türkiye İş Bankası Yayınları, 2009, s.76

*beyaz sarıklı, ak sakallı, cüppeli, eli tespihli hocalarla pırıl pırıl üniformalı genç subaylar ; yazma veya şal sarıklı aşiret beyleri, külahlı ağalar ve kavuklu çelebilerle Avrupa'daki yükseköğrenimlerini bitirip yeni dönmüş, Batı kültürüyle yetişmiş, nokta bıyıklı 'Kuvayı Milliye' kalpaklı gençler yan yana oturuyorlar.*⁸¹

Tüm bu farklılıklarına rağmen milletvekilleri tek çatı altında toplanmıştı.Dönemin koşulları göz önüne alındığında oldukça zor koşullarda görevlerini yerine getirmekteydiler. Zira 1920'li yıllarda Ankara adeta büyük bir köyü andırıyordu. Yemek yiyecek lokantası, kalınabilecek oteli, gezilecek çarşısı yoktu. Milletvekillerinin konaklamaları için Darülmualiminin Mektebi ayrılmıştı. Kendi içlerinden seçtikleri bir grup milletvekili mutfak işlerini yönetiyordu. Sabah, öğle, akşam bu tabldottan yiyorlardı. Maliyeti 48-55 kuruşu geçmiyordu. Meclis binası gaz lambasıyla aydınlatılıyor, sac sobayla ısıtılıyordu. Milletvekilleri çevredeki okullardan getirilen tahta sıralarda oturuyorlardı.100 Lira maaş alıyorlar hatta bütçe açığını gidermek için maaşlarını bile verebiliyorlardı.⁸²

O dönemin tanıklarından Enver Behnan Şapolyo şahit olduğu bir olayı şöyle anlatır :

*“Millet Meclisinin Ulus Meydanındaki İttihat ve Terakki Kulübü binasında açılmasına karar verildi.Bu bina henüz tamamlanmamıştı.Henüz kiremitler de yerleştirilmemişti.O zamanlar Ulucanlarda bir ilkokul yapılıyordu.Bu bina için Marsilya kiremitleri getirilmişti.Toplantı salonunun üstü kiremitlerle kaplandı fakat iki tarafı boş kaldı.Bunu gören Ankaralılar,evlerine koşarak damlarından yosun tutmuş eski kiremitler kucaklarında Meclisin önüne yığdılar.*⁸³

⁸¹Hıfzı Veldet Velidedeoğlu , **İlk Meclis**, Cumhuriyet Yayınları, Ankara, 1999,s.16

⁸²İhsan Güneş, **I.TBMM'nin Toplanması ve Nitelikleri**, **Birinci Meclis**-Sabancı Üniversitesi Yayınları , İstanbul, 1998,s.43

⁸³Enver Behnan Şapolyo, **Mustafa Kemal ve I.TBMM Tarihçesi**, Ülkemiz Matbaası, Ankara, 1969, s.20

Yunus Nadi de Meclisin açılışında milletin coşkusuna tanık olanlardan biriydi:

“Millet, o gün sanki kendi talihine ait olarak esas olacak yeni bir teşekkülün doğmak üzere bulunduğu farkındaydı. Daha sabahtan herkes, en büyük bayramın sevincine iştirak etmek üzere evlerinden çıkmış. Kadın, erkek, çoluk çocuk haline göre herkes allı güllü en güzel elbiselerini giyerek Hacı Bayram Cami ile TBMM ictimagahı ittihaz olunan binaya kadar azami 1 km kutrundaki daire dahilindeki bütün arsaları, damların tepelerine kadar doldurmuşlardı.”⁸⁴

Siyasi açıdan bakıldığında da “Mustafa Kemal’in “Kuva-yı Milliye’yi amel, irade-yi milliyeyi hakim kılmak” yani ulusal güçleri harekete geçirmek ,ulusal istenci egemen kılmak sloganı Amasya’dan Erzurum’a, Erzurum’dan Sivas’a oradan da Ankara’ya ulaşarak İlk Büyük Millet Meclisinin de parolası oldu. Bu sebeple İlk Meclis ”Kuva-yı Milliye ruhunu temsil eden bir Meclisti.”⁸⁵

Osmanlı Meclislerinde görülen çok uluslu görüntü Birinci Mecliste kendini göstermiyordu. Mütareke sonrasında kimi azınlıkların imparatorluktan kopma çabaları, Müslüman olup da Türk olmayan unsurların yaşadığı bölgelerin işgal edilmesi buna sebep oluşturuyordu. Dolayısıyla ulusçu bir niteliğe sahip olan Birinci Meclis, halka dayanan halkın sorunlarını çözmeye çalışan bir Meclis olmuştu. Meclisten izin alarak, Müdafaa-i Hukuk derneklerinde çalışmış, elde silah cepheye koşup askerlerle birlikte vuruşmuş, köy köy, kasaba kasaba dolaşarak Meclisin amaçlarını halka anlatmış, köylülerin ‘Üçler Mahkemesi’ olarak adlandırdığı İstiklal Mahkemelerinde görev alarak halkın huzurunu bozmaya kalkanları cezalandırmıştı. Yine İstiklal Mahkemeleri aracılığı ile yasama ve yürütme işlevlerinin yanında yargı işlevini de görev olarak üzerine almış bir Meclisti. Birinci Mecliste çok farklı düşüncelerden insanların bir araya gelmesine rağmen milletvekilleri tüm görüşlerini içtüzüğe uygun bir biçimde dile getirmişler ve bu konuda hiç bir engelle

⁸⁴ Nadi, **I. TBMM**, Cumhuriyet Yayınları, s.33

⁸⁵ Velidedeoğlu, **İlk Meclis**, s.5-6

karşılaşmamışlardı. Birinci Meclis kendisinden önceki ve sonraki Meclislerde görülemeyecek kadar demokrat bir görünüm sergilemişti.⁸⁶

TBMM'nin birinci dönemi düşünceler, saklı-açık amaçlar, kuruntular, arayışlar, siyasal ve toplumsal kökenler tutkular yönünden eski deyimiyle bir 'heyet-i muhtelite' yani karma bir kurul niteliğindedir. Her milletvekili Misak-ı Milliye benimsemiş, inanmış ve buna yürekten katılmıştı. Fakat Meclisin açılışının üzerinden zaman geçtikçe ve konular Mecliste görüşülmeye başlandıkça gerçek düşünceler, tutkular, amaçlar ortaya çıkınca tartışmalar başladı. Eylemin önderliği, utkudan sonraki dönemde kurulacak yönetimin ve düzenin başında kimin olacağı önemli bir sorun olarak duruyordu. Bir büyük grup, doğal önderin kuşkusuz Mustafa Kemal olduğuna inanıyordu. Fakat pek çoğunun kafasında başka fikirler, başka kişiler, yöneticiler ve düzenler vardı.⁸⁷ 13 Eylül 1920'de Mustafa Kemal Paşa'nın imzasıyla Meclis başkanlığına sunulan halkçılık programının "Teşkilat-ı Esasiye Kanunu" olarak benimsenmesinden sonra düşünce ayrılığının boyutları daha da büyümüştü.⁸⁸

Konya isyanının en önemli konu olduğu sırada okunan bu hükümet programı niteliğindeki beyannamede, bazı muhafazakar mebuslar Bolşeviklik eğilimi seziyor,

daha doğrusu, hükümeti eleştirmek için Bolşeviklik silahını kullanıyorlardı.⁸⁹ Mecliste uzun süre örgütlü bir yapı içinde ortaya çıkmak yerine bireysel karşı çıkışlar yaparak çoğunluğun görüşünü etkilemeye çalışan muhaliflerin sonunda örgütlenmeye karar vermelerinin ardında kuşkusuz öteden beri eleştirdikleri konuları kendi görüşleri doğrultusunda yönlendirme çabaları vardı. Mustafa Kemal Atatürk, Meclisteki gruplaşmaları şöyle anlatıyor :

"Zaman geçtikçe, Mecliste ortaklaşa bir çalışma düzeninin sağlanmasında güçlükler çıkmaya başladı.En basit konularda oylar dağılıyor,Meclisten iş

⁸⁶ Güneş,I.TBMM'nin Yapısı.s.39-43

⁸⁷ Suna Kili, Atatürk Devrimi, İş Bankası Yayınları, Ankara, 5.baskı,1995,s.99

⁸⁸ Güneş,I.TBMM'nin Yapısı,s.180

⁸⁹ Ömür Sezgin,Türk Kurtuluş Savaşı ve Siyasal Rejim Sorunu, İmge Yayınları, Ankara, 2005 , s.50

çıkamıyordu. Bazı kimseler bu duruma bir çare olmak üzere 1920 yılının ortalarında birtakım gruplar meydana getirme teşebbüsüne girdiler. Bütün bu teşebbüsler, Meclis görüşmelerinin düzenli olarak yürütülmesini sağlama ve görüşülen konular üzerinde oyları dağıtmadan olumlu iş çıkarma gayesi güdüyordu. İlk anayasamıza kaynaklık eden 13 Eylül 1920 tarihli bir programı Meclise sunmuştum. Bu programın Mecliste 18 Eylülde okunan kısmından başka, buna da esas olmak üzere Büyük Millet Meclisinin temel niteliğini ve yönetim usulü ile ilgili görüşleri tespit eden ve Meclisin açılışından sonra okunup kabul edilen önergemi de bu kısım ile birlikte 'halkçılık' programı adı altında bastırılmış ve yayınlattım. Arz ettiğim gruplar, benim bu programımdan ilham alarak, birtakım unvanlar takınmaya ve programlar tespit etmeye başladılar. Bir fikir vermiş olmak için bu gruplardan belli başlılarının isimlerini sayayım:

a-Tesanüd Grubu

b-İstiklal Grubu

c- Islahat Grubu

d-Halk Zümresi

e-Müdafaa-i Hukuk Zümresi

Bu gruplardan başka, isimsiz olarak özel maksatlı bazı küçük grupların da faaliyet halinde oldukları anlaşılıyordu.⁹⁰

Tesanüd Grubu ; 'Mutedil milliyetperver' milletvekilleri tarafından kurulan ve Cami Bey'in 'rûfeka-i siyasiyesi' olarak nitelendirilen bu grup, adından da anlaşılacağı gibi mecliste milletvekilleri arasında tesanüdü (dayanışmayı) sağlamayı amaçlamıştı. İdare heyetini, Hakkari Milletvekili Mahzar Müfit Bey, Çorum Milletvekili Ferid Bey, Burdur milletvekili İsmail Suphi Bey, Dersim milletvekili Mustafa Bey, Sivas milletvekili Rasim Bey, Kastamonu milletvekili Dr. Suat Bey, Maraş Milletvekili Tahsin Bey, Sinop Milletvekili Şevket Bey, Kastamonu Milletvekili Abdulkadir Kemali Bey, Bitlis Milletvekili Yusuf Ziya Beyler

⁹⁰Atatürk, **Nutuk**, s.403-404

oluşturuyordu. Mecliste en örgütlü grup olarak tanınan Tesanüd Grubu, parlamento grubu olarak çalışmayı tercih ederek partileşmedi.⁹¹

İstiklal Grubu ; Mustafa Kemal Paşa hayranı, ileri görüşlü, hamleci 30-40 kişilik bir gruptu.Mecliste ‘Terakkiperver milliyetperver’(ilerleme taraftarı ve milliyetçi) akımı temsil edeceklerini açıkladılar.Grupta önemli sorunları önceden grup idare heyetinde tartışarak kararlar alıyorlardı.⁹²

Islahat Grubunun kuruluşu hakkında bir bilgi olmamakla birlikte Kastamonu Milletvekili Suat Bey’in gruba dahil olduğu biliniyor.Bir parti olarak kurulmadığı için kurucuların isimlerine gerek duyulmadığı bilgisi verilen programda, Islahat Grubunun amacı ;”*sosyal mutluluğu kurmak ve izleyeceği yolda ülkedeki dengeli güçleri altüst etmeksizin halkı yönetime ortak etmek ve yönetimi halkın gereksinmelerinin karşılanmasına hizmet edici duruma getirmekten ibarettir*” şeklinde belirtiliyordu.Programında egemenliğin koşulsuz milletin olduğu, yasama ve yürütme yetkisinin Büyük Millet Meclisinde toplandığı, tüm yasa ve anlaşmaların yetki sahibinin TBMM olduğu belirtiliyordu.

Halk Zümresi ise Sovyet Devrimini kendilerine örnek alarak Anadolu’da da bu düzene özdeş bir düzenin kurulmasını istiyordu.Bunu yapabilmek için Ağustos ayından itibaren gruplaşmaya başladılar.Mustafa Kemal’in *bizim nokta-i nazarımız halkçılıktır* diyerek TBMM’nin ideolojisini ortaya koyması bu milletvekillerinin bu şekilde örgütlenmelerine sebep oldu.Programlarında hakimiyetin kayıtsız şartsız millete ait olduğunu söylüyorlardı.⁹³

İttihatçı Grup ;Abdülhamit istibdadını yıkmak ve Osmanlı

İmparatorluğunu meşruti yönetime kavuşturmak amacıyla 1889’da İttihat-ı Osmani Cemiyeti adı altında gizli olarak kuruldu. 1895’lerde İttihat ve Terakki adını alarak 23 Temmuz 1908’de meşrutiyetin ülkede yeniden ilanını sağladı.1913 yılında cemiyet partiye dönüştü. Ancak Osmanlı İmparatorluğu I.Dünya Savaşından yenik ayrılınca bunun suçlusu İttihat Terakki Partisi kabul edildi.1 Kasım 1918’de parti, son kongresini yaparak kendi kendini feshetti ancak İttihatçılık bitmedi.Türkiye Büyük Millet Meclisi açıldıktan

⁹¹ Güneş,I.TBMM’nin Yapısı,s.182-183

⁹² a.g.e,s.182-183

⁹³ Güneş,I.TBMM’nin Yapısı, s.179-185

sonra burada da ittihatçı milletvekillerine rastlansa da politik düşüncelerini Mecliste açıkça ortaya koymadılar. Enver Bey'in amcası Hilmi Paşanın kısa bir süre için geldiği Trabzon'da tutularak Ankaraya gönderilmek istenmesi üzerine gelişen olaylar sebebiyle İttihatçılar hükümete karşı daha sert bir

muhalafet yaptılar. II.Grubun oluşmasında da önemli rol oynadılar.

Muhafaza-i Mukaddesat Cemiyeti ;16 Ocak 1921'de kuruldu ve amacını “bir İslam memleketi olan vatanımızı fitne ve fesat ocağı olmaktan korumak” diye belirtti. Bolşevik akımına karşı duran bu cemiyet, İkinci Grubun kurulmasından sonra bu grubu destekledi.⁹⁴

Mecliste oluşan bu küçük gruplar,Meclisin çalışmalarını engellemeye başlamıştı.Bir süre sessiz kalan Mustafa Kemal Paşa, Meclis çalışmalarını daha verimli hale getirebilmek amacıyla 10 Mayıs 1921'de kendi başkanlığında “Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Grubu”nu kurdu.

Mustafa Kemal, Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Grubunun oluşumunu şöyle anlatıyor:

“Misak-ı Millinin tespit ettiği ilkelerde kayıtsız şartsız düşünce ve gaye birliği yer aldığı halde Teşkilat-ı Esasiye Kanununun ortaya koyduğu görüşlerde tam bir birlik sağlanmış görünmüyordu.Mevcut grupları birleştirmek veyahut mevcut gruplardan birini destekleyerek iş görmek için dolaylı olarak çok çalıştım.Ancak bu yolla elde edilen sonuçların uzun ömürlü olamadıkları görüldü.İşe doğrudan doğruya benim el atmam zaruri olmaya başladı.Nihayet Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Grubu adıyla bir grup kurulmasına karar verdim.Bu grup için yaptığım programın başına bir ana madde koydum.Bu maddenin özü iki noktadan ibaretti.

Birinci nokta şuydu : Grup, Misak-ı Milli ilkeleri çerçevesinde memleketin bütünlüğünü ve milletin istiklalini sağlayacak barış ve güvenliğin elde edilmesi için milletin bütün maddi ve manevi kuvvetlerini

⁹⁴Güneş,I.TBMM'nin Yapısı,s.193-197

gereken hedeflere yönelerek kullanacak ,memleketin resmi ve özel bütün kuruluş ve tesislerinin bu ana gayeye hizmet etmelerine çalışacaktır.

İkinci nokta:Grup devlet ve milletin teşkilatını,Teşkilat-ı Esasiye Kanununun koyduğu ilkeler çerçevesinde sırasıyla şimdiden tespiti ve hazırlamaya çalışacaktır.Bütün bu grupları ve Meclis üyelerinin çoğunu davet ederek bu iki esas üzerinde birleşmelerini sağladım.İşaret ettiğim bu ana madde ve bundan sonra Grubun iç tüzüğü ile ilgili olan maddeler,10 Mayıs 1921 günü yapılan toplantıda kabul edildi.Grup Genel Kurulunca seçildiğim için grubun başkanlığını da üzerime almıştım.Memleket içinde Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti var olduğu gibi onun aynı ad altında Mecliste de bir siyasi grubu kurulmuş oldu. İstanbul'daki Meclis-i Mebusan'ın yapmaktan çekindiği iş, ancak onların dağılmasından 14 ay sonra Ankara'da yapılmış oldu.

Bu grup,Birinci Büyük Millet Meclisinin devam ettiği sürece hükümetin görev yapmasına yardımcı olabilmıştır.⁹⁵

Müdafaa-i Hukuk Grubunun kurulmasıyla Meclis bir yanda liberaller, öte yanda muhafazakarlar olmak üzere ikiye ayrıldı. Müdafaa-i Hukuk Grubu liberallerin siyasi organizasyonu gibi algılanmaya başlandı.

İkinci Grup, 1921 sonları 1922 başlarında ortaya çıkmış bir gruptu. I.TBMM'nin hükümete karşı muhalefet görevini yapan bu grup, bir süre isimsiz çalıştıktan sonra Anadolu ve Rumeli Müdafaa-ı Hukuk Cemiyeti tarafından

⁹⁵Atatürk,Nutuk,s.404-405 ;

Sabahattin Selek,Atatürk'ün Müdafaa-i Hukuk Grubunu kurma sebeplerini şöyle aktarır :“Mecliste I.ve II.grupların teşekkülünden önce gayri resmi küçük gruplar vardı.Daha çok devrimci gençlerin toplandığı İstiklal Grubu,Bolşevik olmaya hevesli ve esasta halkçılık ilkesini belirlemiş milletvekillerinin birleştiği Halk zümresi, muhafazakarları temsil eden Tesanüt Grubu, Osmanlı reformistlerinin ve muhtemelen bir kısım ittihatçının da içinde bulunduğu İslahat Grubu ile Müdafaa-i Hukuk zümresi vardı.Meclisin bu dağılımı iş görmeye engel oluyordu.Gerek Meclis görüşmelerinin uzamadan sağlam bir sonuca ulaşmasını sağlamak gerekse muhaliflere karşı daha kuvvetli olabilmek için M.Kemal,'Müdafaa-i Hukuk Grubu' adında bir grup oluşturmaya karar vermişti. 'Sabahattin Selek', Anadolu İhtilali, Örgün Yayınları, İstanbul, 1981,s.593

seçildikleri fakat iki numaralı grup oldukları için kendilerine İkinci Grup ismini verdiler.⁹⁶

Grubun belirli bir başkanı olmadığı için, zamanla gruptan kopmalar yaşandı ve 120 milletvekili ile başladıkları sayı giderek azaldı. İkinci Grup bir muhalefet grubu olarak ortaya çıktığı için yelpazeyi geniş tutarak farklı amaç ve düşüncedeki milletvekillerini bir araya getirdi. TBMM Hükümetinde yer alamayanlar, yer aldığı halde bu yeri koruyamayanlar, muhalefeti kendisine şiar edinenler, Mustafa Kemal Paşadan veya O'nun hükümetteki arkadaşlarından memnun olmayanlar bu grupta yer aldılar.⁹⁷

Mustafa Kemal Atatürk 16-17 Ocak 1923 yılında İzmit'te yaptığı basın toplantısında *Birinci Grup kurulduktan sonra esas program olan iki nokta vardı. Birincisi olan Misak-ı Milli konusunda tüm Meclis üyeleri aynı düşünceye sahiptiler ancak anlaşmazlık ikinci nokta olan Teşkilat-ı Esasiye Kanununda çıkmıştı* diyerek İkinci Grubun çıkış noktasını şöyle anlatır :

“Birinci Grup, gerçekten çoğunluğu sağladı. Dışarıda kalanlar azınlık halinde kaldı ve bir örgüt halinde kalmadı. Kendi başlarına kaldılar ve birçok zamanlar böyle devam ettiler. Ancak itiraf etmek lazımdır ki, grup haline getirdiğimiz kişiler, gerçekten fikir ve anlayış bakımından birbirleriyle tamamen birlikte olan insanlar değillerdi. Belki o günün hissiyatıyla daha doğrusu kişisel anlayışlarıyla toplanmış insanlardı. Dolayısıyla bir süre sonra Mecliste sonuçta ortaya çıkmış olan bu durum ,yani ufak parçalar yavaş yavaş grubun içerisinde de ortaya çıktı Hatta o zaman grubun içinde bazı arkadaşlar daha sıkı, birbirine daha bağlı bir hizip yapmak için özel girişimlere başladılar. Arkadaşları birbirine bağlayabilmek için böyle gayet genel hedefler vermek yetersiz kaldı. Çünkü genel şeyler üzerinde birleşebiliyorlardı. Ancak genel şeylerin uygulamasına girişilince kişisel bakış açılarının birbirine uymadığı görülüyordu. Ve bu kişisel bakış açıları

⁹⁶ Ahmet Demirel, Birinci Grubun 1921 Mayısında kurulduğunu, 1922 Temmuzuna kadar isimsiz faaliyette bulunma sebebinin esas olarak ağır işgal koşulları altında ulusal birlik ve beraberliğe önem vermelerinden kaynaklandığını söyler. Demirel, **I. Mecliste Muhalefet**, İletişim Yayınları, İstanbul, 1994, s.229-230

⁹⁷ Güneş, **I. TBMM'nin Yapısı**, s.207-208

programın ayrıntılı olmasını gerekli kılıyordu.Daha ayrıntılı program ise bu kuruluşun parti anlamına geleceği ve parti kurulması karşı partilerin kurulmasına meydan verebileceği için bundan kaçınıldı.Onun için bunu sözlü olarak belirtmemek üzere grup ve grubun içinde herhangi bir anlamda bir kuruluş başladı.Ancak bu kuruluş bile bir takım yanlış anlamalara yol açtı ve özel bir tedbir olarak bundan vazgeçildi.Sonuçta dışarıda kalan insanlarla gruba katılmış olan ve grupta her nasılsa memnun edilemeyen bir takım insanlar daha girdiler ve bu memnun olmayanlar birkaç nedenle memnun olmuyorlardı.Bütün neden kişisel idi.Pek azı ise doğrudan doğruya benim şahsımdan memnun değildi. Birçokları diğer kişilerin yani benimle beraber çalışan arkadaşların şahıslarından memnun olmadığı için çekilmişlerdir. Nihayet bu memnun olmayanlar beraber çalışmaya başladı. Beraber çalışma çalışma sayıları çoğaldı ve sayıları çoğalan bu kişileri iyi bir şekilde yönetebilmek için bir yönetim kurulu seçmeye karar verdiler.Sözün kısası bir yönetim kurulu oldu ve o yönetim kurulunun etrafında çalışan insanlar bulundu fakat ismi yoktu. İşte İkinci Grup dediğimiz şey bu şekilde kurulmuştur.Fakat bunlar bir isim aradılar.Kendilerine uygun düşecek bir isim bulamadılar.Ve sonuçta dediler ki biz de Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti mensubuyuz.Biz de aynı isimle ama iki numaralı grubuz dediler.Efendim,bu grubun sayısı üye sayısı zaman zaman azaldı. Ancak kuvvetli görüldüğü zaman kuvveti kendinden gelmiyordu.İki grup arasında kalmış bir takım mülteciler,bir takım çıkarıcılar vardı.Bunlar kendi çıkarılarını hangi taraf alırsa o tarafı tercih ederlerdi ve hariç kalan insanlar hiçbir çıkarı sağlanacak insanlar değillerdi ve onun için düriüst hareket etmek isteyen Birinci Gruptan genellikle uzak durdular.Şimdi bu ayrılan adamlar,bu grup ile öteki grup arasındaki hakikatte aramızda bir prensip ihtilafı yoktur.Bu ihtilaf,fikir ve içtihat ihtilafı mıdır diye mukayese ettiğimiz takdirde görürüz ki sırf menfaat ve hissi şeylerden doğma bir şeydir”⁹⁸

Her türlü inanç ve görüş Birinci Mecliste koalisyon halindeydi. Tek ortak programları Misak-ı Milli idi. Zamanla görüş farklılıkları daha çok ortaya çıkmaya

⁹⁸ Arı İnan-Atatürk'ün Eskişehir-İzmit Konuşmaları, TTK Yayınları, Ankara, 1982,s.58-61

başladı.Birinci Grup, Yeni Türkiye'nin müstakbel idareci kadrosunu Mustafa Kemal Paşa'nın bünyesinde topluyor ve ileri fikirleri temsil ediyordu. İkinci Grup ise büyük çoğunluğu ile saltanat ve hilafet taraftarı muhafazakar fikrin temsilcisiydi ve Mustafa Kemal Paşaya muhalif olanlarla da desteklenmişti⁹⁹

2.1-Tanıdıklarının Anlatımı İle Ali Şükrü Bey

II.Grubun en önemli temsilcilerinden biri olan Ali Şükrü Bey, Mecliste etkili ve yoğun muhalefeti ile dikkatleri üzerinde toplamıştı.Dönemin tanıklarından Adana milletvekili Damar Arıkoğlu Ali Şükrü Beyin karakterini ve tanık olduğu bir olayı şöyle aktarır:

“Trabzon Mebusu Ali Şükrü Bey, İstanbul Mebusan Meclisine 36 yaşında katıldı. Gayet iyi İngilizce bilen, hitabet yeteneği yüksek olan, sözlerini kürsüden çekinmeden sarf eden bir karakteri olan Ali Şükrü, ömrü boyunca Trabzon'dan milletvekili seçileceğini, daima milletvekili olarak Mecliste bulunacağını da söylüyordu. Taassubu hocalardan geri değildi. Öyle ki, kadının serbestisi şöyle dursun, yüzlerinin açılmasına dahi tahammülü yoktu.Bilmem niçin, Hamdullah Suphi'ye kızmış. Hocaların arasında, kızgınlığını alenen bağıra bağıra göstererek’’Hamdullah Suphi bizim kadınlarımızdan ne istiyor?Biz kadınlarımızın yüzlerini açtırmayacağız, buna asla müsaade etmeyeceğiz ! Kendi taraftarları istedikleri gibi hareket edebilirler fakat bize karışmasına müsaade edemem!’ dedi. Kendisini dinleyen hocalar da hep birlikte fikrini tasvip etmişlerdi. Bu vaziyetin bizzat şahidiyim ve tesadüfi olarak vakıf oldum.”¹⁰⁰

Falih Rıfkı Atay, Ali Şükrü Bey'in Meclisteki muhafazakar grup içinde “en azılı” olanlardan biri olduğunu söyler.Kendisinin cüretli ve atılgan olduğunu;

⁹⁹ Sabahattin Selek,**Anadolu İhtilali**,s.592-593

¹⁰⁰ Damar Arıkoğlu,**Hatıralarım**, Tan Matbaası, İstanbul, 1961,s.271-272

Mecliste bir sağlık kanununun tartişması sırasında ”Kadınlarımızdan ne ister bunlar? yüzlerini açtırmayacağız!” diye haykırdığını anlatarak aynı olaya şahit olmuştur.¹⁰¹

Samet Ağaoğlu da Ali şükrü Bey’in Milli Mücadelenin samimi insanlarından birisi olduğunu söyler.’Samimidir çünkü sonuna kadar saltanatçı ve hilafetçi olduğunu gizlememiş ve saltanat ve hilafet yerine başka bir makamın yerleşmesine her zaman karşı durmuştur’.der.Aynı zamanda kuvvetli bir tenkitçi olduğunu; gensoru konusu yaptığı bütün meselelerde ilgili bakanları ağır şekilde hırpaladığını ve tenkitlerini müspet bir sonuç ile bitirdiğini ve bu sebeple de TBMM’de bakanların sorularından en çok çekindikleri kişinin Ali şükrü Bey olduğunu söyler.¹⁰² Ayrıca, Ali şükrü Bey’in Atatürk’ün Meclisin ilk açıldığı günlerdeki konuşmalarından devletin gelecekteki halini sezerek ‘Fakat bu cumhuriyettir diye bağırdığını zaferden sonra Mudanya Mütarekesini tenkit ettiği sırada Atatürk’ün yakasından tutarak sarsması üzerine ‘Ne yapayım,ne yapayım ki karşımda bir kahraman var!’diyerek geri çekildiğini belirtir.¹⁰³TBMM Matbaasının kurucusu ve yöneticisi olan Feridun Kandemir, Ali şükrü Bey ile yaşadığı bir anısını şöyle aktarır:

“Büyük Millet Meclisi matbaasını kurup da müdürlüğüne tayin edilişimden bir müddet sonra Meclis zabıtlarını basmak vazifesiyle gece-gündüz çalıştığımız sırada zabıtlardaki kendi konuşmalarında manaya dokunmamak, yalnız cümleleri düzeltmek şartıyla tashihler yapmak hakları olan bütün mebuslar gibi bir gün Trabzon Mebusu Ali şükrü Bey de matbaaya gelmiş ve gelir gelmez de pür heyecan sormuştu :

‘-Mustafa Kemal Paşa benim bugünkü ifadelerime dokundu mu?’

‘Hayır dedim ne münasebet ! O zaten kendi sözlerinden başkasına el sürmez, bakmaz bile....’

Müsveddeleri verdim, ağır ağır göz gezdirdi.

-‘Ne bileyim birader, öyle fesat kumkumaları var ki.. İnsanı çileden çıkarıyorlar. Biraz evvel Antalya mebusu Rasih Hoca’ya rasgeldim. ‘Sen bugün hakikaten güzel konuştuñ,davanın tam can alacak noktasına bastın ama neye yarar ? Zabıtlara geçmeyecek ki. Birinden duydum, Paşa kızmış

¹⁰¹ Falih Rıfkı Atay,Çankaya, İstanbul, 1998.s.259

¹⁰² Samet Ağaoğlu, Kuvay-ı Milliye Ruhü, İstanbul, 1964, s.221

¹⁰³ a.g.e,s.233

hepsini silmiş dedi. Beynimden vurulmuşa döndüm. Evvela hakkı yok, sonra da..

Sözünü kestim :

-Gördünüz ki böyle bir şey bahis mevzuu değil. Sizi boşuna üzmüşler. Böyle bir şey olmayacağını da bilmeliydiniz.

Birdenbire değişti :

-Haklısın dedi. Fakat bilmezsin meclisteki havayı. Öyleleri var ki onu ona çekiştirmeden mütemadiyen fitne ve fesat yapmadan rahat edemiyorlar. Yoksa ben Paşa'yı bilirim. Benim dobra dobra konuşuşlarıma hatta bazen ölçüyü aşarak çok şiddetli tenkitler yapışıma hiç kızmaz. Bilakis, kaç defa kızacağını tahmin ettiğim halde omzumu okşayarak 'Aferin Ali Şükrü. Çok isabetli mütalaalarda bulundun' diye takdir ve iltifatlarda bulunmuştur. Ama gel gör ki etrafına sokulmak isteyenlerin yapmadıkları yok. Hiçbirine yüz vermediği halde yine ona mensupmuş gibi davranarak fesat karıştırmak istiyorlar. Rahat vermiyorlar, sanki Paşa'yı benden fazla seviyorlar. Halbuki kendi çıkarlarından başka bir şey düşündükleri yok. Memleket davasının farkında değiller... İşleri güçleri yalan dolan. Bereket versin ki dediğim gibi Paşa, böylelerini semtine bile uğratmıyor, ne mal olduklarını biliyor.¹⁰⁴

Ali Şükrü Bey'in Meclisteki yoğun muhalefetine şahit olan kişilerden birisi de Mahir İz'dir."Yılların İzi" adlı kitabında Ali Şükrü'nün Meclis içindeki muhalif tavrını şöyle anlatır.

"Bir kanunun müzakeresi sırasında söz isteyenleri riyaset divanı yazmaya başladı. Neticede Reis Hasan Fehmi Bey : '-Efendim,on dört kişi söz aldı,isimleri okuyorum ' dedi. Daha liste tamamlanmadan gözlüklü ve Osmanlı bıyıklı genç bir zat salon kapısının sağ tarafındaki orta köşesinden haykırdı : 'Reis Bey ! Söz istiyorum!Ben üçüncü olarak söz almıştım,sekizinci sırada okudunuz, lütfen listeyi tashih buyurunuz.' dedi. Reis : 'Efendim, biz burada Divan katipleri beylerle üç kişiyiz, sizden daha iyi görürüz, listede

¹⁰⁴ Feridun Kandemir, **Cumhuriyet Devrinde Siyasi Cinayetler**, İstanbul, 1955.s.3-4

yanlılık yoktur.’ deyince ‘Reis Bey, ben söylediğim sözü bilirim. Dikkat etmişim üçüncü olarak söz aldım,hakkımı istiyorum’ dedi.

Reis bunun üzerine ‘*Ali Şükrü Bey! Müzakereyi ihlal ediyorsunuz,hakkınızda nizamname-i dahiliyi tatbik edeceğim.*’ Ali Şükrü hak istemeye devam edince ‘*Rica ederim Ali Şükrü Bey ! Obstrüksiyon (müzakerelerde tıkanıklığa sebep oluyorsunuz anlamında Fransızca bir kelime) yapıyorsunuz, hakkınızda...*’ derken Ali Şükrü Bey salonu terk etmişti. Ben o zaman zabıt müdürü olan mümeyyiz Zeki Bey’e : ‘*Bu zat’a dikkat edelim, küçük bir hakkını korumak isteyen bur zat ileride çok mesele çıkartacaktır*’ demişim. Öyle de oldu.¹⁰⁵

Kadir Mısıroğlu, Ali Şükrü Bey’in Donanmanın İttihatçı etkisinde kalması sebebiyle ayrıldığını söylese de Tevhid-i Efkar Gazetesinin sahibi ve Ali Şükrü Bey’in yakın dostu Velid Ebuziyya, Ali Şükrü Bey’in kayboluşuna dair yazdığı bir yazıda kendisinin İttihatçı olduğunu söylemektedir :

“Ali Şükrü Bey’in gaybubeti, bir cinayetten mütevellit ise bundan çok dilhun olacağız.Çünkü Ali Şükrü Bey, Ankara’da bulunmadığımız için son zamanlardaki meslek-i siyasisinin esbab-ı hakikiyesine vakıf olmamakla beraber kendisini eskiden beri halis ve samimi bir genç olarak tanıyoruz. Tabb’en itiraza, muhalefete ve haksızlığa karşı cidale meyal etti.Hatta bu mizacından dolayı idi ki, vaktiyle İttihat ve Terakkiye mensup olmasına rağmen harb-i umuminin son senelerinde İttihat ve Terakkinin su-i idaresine karşı çok şiddetli itirazatta bulunurdu.”¹⁰⁶

Enver Behnan Şapolyo da Ali Şükrü Bey’in İttihatçı olduğunu ve Talat Paşanın dostu olduğunu söyler.¹⁰⁷

3-Ali Şükrü Bey’in Meclis Faaliyetleri

¹⁰⁵ Mahir İz, *Yılların İz’i*. İstanbul, 1975. s.89-90

¹⁰⁶ *Tevhid-i Efkar*, 30 Mart 1923

¹⁰⁷ Enver Behnan Şapolyo, *Türk Gazetecilik Tarihi ve Her Yönüyle Basın*, Ankara, 1969, s.203

İkinci Grubun en aktif mebuslarından olan Ali Şükrü Bey, Mecliste 146 konuşma yapmıştır.¹⁰⁸ Pek çok tartışmaya katılarak fikirlerini kürsüden belirttiği gibi hükümete yoğun bir muhalefet yapmış ve verdiği tavriler ile bu muhalif tavrını Mecliste göstermekten çekinmemiştir. Ali Şükrü Bey, Mecliste 4 kanun teklifi ve 9 tavriler vermiştir. Verdiği tavrilerin 4 tanesi sual tavriler, 1 tanesi de istizah tavrilerdir.

3.1-Ali Şükrü Bey'in Tavrileri

Türkiye Büyük Millet Meclisi, 23 Nisan 1920 günü açıldıktan sonra Meclis çalışmalarına başladı. Farklı siyasi görüşlere sahip, farklı kültür ve coğrafyadan gelen milletvekilleri bir aradaydı ve henüz pek çoğu birbirini tanımıyordu. Ali Şükrü Bey, Meclisin açılışından iki gün sonra verdiği tavriler ile mebusların birbirini yeteri kadar tanımaması sebebiyle seçilecek İcra Vekillerinin geçici olmasını istiyordu :

Riyaset-i Celileye

“Dünkü müzakerat neticesinde taayyün eden esas dairesinde bugün intibahları takarrür eden icra vekilleri memuriyetlerinin, rüfekanın yekdiğerini layıkıyla tanımaması ve kabul edilecek teşkilatı idare programının henüz tanzim edilmemiş bulunması dolayısıyla bir mahiyet-i muvakkateyi haiz olmasını ve intihabı katinin bir encümeni mahsusu tarafından tanzim ve Heyet-i Umumiyece kabul edilecek teşkilatı idare programı dahilinde icrasını teklif ederiz”¹⁰⁹

Ali Şükrü Bey'in bu teklifi oy çoğunluğu ile kabul edildi.

TBMM'nin ilk toplantılarını yaptığı sırada iç isyanlar devam etmekteydi. İstanbul'da Son Osmanlı Mebusan Meclisinde yaşadığı tecrübeye dayanarak Meclisin güvenliğini sağlamanın en doğru yolunun özel bir birlik oluşturmak

¹⁰⁸ Fahri Çoker, *Türk Parlamento Tarihi*, c 3, TBMM Vakfı Yayınları, Ankara, 1994, s.924

¹⁰⁹ *TBMM Zabıt Ceridesi*, c.I, s.55, 25.04.1920

olduğunu düşünen Ali Şükrü Bey, bu konuyu 29 Nisan 1920’de Meclis gündemine bir takrir vererek getirdi :

“Halkımızın cehaleti ve düşmanların pek mel’anetkarane olan işfalatı dikkat nazara alınunca Meclisin her an eli altında kuvvetli ve hiçbir vechile işfalleri imkan dahilinde bulunmayan bir müfrezenin vücudu la-büddür(lazımdır) zannederim.Binaenaleyh her mebus tarafından daire-i intihabiyelerinden (seçim bölgesinden)5 ila 10 nefer imanlı zat celbi suretiyle bu tarzda bir ’Milli Muhafız Müfrezesi ’teşkilini teklif ederim.”¹¹⁰

Bu öneri Mecliste ittifakla kabul edildi.Giresun’dan İsmail Hakkı Bey Müfrezesi bu görev için gönderildi.

Ali Şükrü Bey, Meclisin açılışından 5 ay sonra seçim bölgesi olan Trabzon’a gitmek için Meclise aşağıdaki takriri sunmuş izin istemişti.Ali Şükrü Bey’in takriri kabul edilmiştir.

Büyük Millet Meclisi Riyaset-i Celilesine;

1335 sene-i devre-i içtimaiye’sinden beri daire-i intihabiyeme gitmediğimden dolayı teraküm eden hususat-ı zatiyemin tezviyesi için 6 ay mezuniyet itasını istirham ederim Efendim.¹¹¹

Ali Şükrü Bey, bahriye mensubu olan askerin de elli kuruşluk seferberlik zammına dahil edilmesi için aşağıdaki takriri vermiş ve takrir oy çoğunluğu ile kabul edilmiştir.

Riyaset-i Celileye;

Seferberlik ve cephe zammı maaş kanununu muaddil kanunun dördüncü maddesinde sefainde müstahdem efradı bahriye kaydı mevcut olmadığından efrad-ı mezkureye sefer-i zammı verilememektedir.Binaenaleyh devri çark müddetince

¹¹⁰ TBMM Zabıt Ceridesi, c I,s.149,29.04.1920

¹¹¹ a.g.e,c 4,s.108,11.09.1920

*sefainde müstahdem efrad-ı bahriyeye de elli kuruş seferberlik zammı ita kılınır fıkrasının dördüncü maddeye ilavesini veya mezkur maddenin bu husus temin edecek şekilde tefsirini teklif ederiz.*¹¹²

Ali Şükrü Bey, verdiği diğer bir takrirle, askeri terfi meselelerinin öncelikle encümende görüşülmesini daha sonra Meclise milletvekilleri tarafından oylamaya sunulmasını istedi:

Makam-ı Riyasete;

*İrade-i Milliyeye iktiranı icabeden taltifat ve terfiat-ı askeriyenin Meclisçe kabulünden evvel Müdafaa-i Milliye Encümeninde tetkik edilmesini teklif ederim.*¹¹³

Takrir encüme sevk edilmiştir.

3.2-Ali Şükrü Bey'in Sual Takrirleri

Ankara Sultanisi Müdüriyetine Yeni Bir Zatın Tayininden Dolayı Birkaç Muallimin İstifası Sebebine Dair Sual Takriri de Encüme sevk edilmiştir¹¹⁴

4 Nisan 1921'de Ali Şükrü Bey, Yunan zulümlerinin önüne geçmek için hükümetin ne gibi bir önlem aldığı bu konudaki oluşturacağı siyasetin nasıl olacağına dair bir soru önergesi verdi ancak yapılan oylamada takrir kabul edilmedi.¹¹⁵

Ali Şükrü Bey'in Makam-ı Hilafete Mahsus Sancağa Dair İcra Vekilleri Heyeti Riyasetinden Sual Takriri de Encüme sevk edilmiştir.¹¹⁶

Ali Şükrü Bey, 5 Şubat 1923 tarihli Meclis oturumunda İzmir'de toplanacak İktisat Kongresi hakkında bir soru önergesi vererek İktisat Vekili Mahmut Esat Bey'den cevap istedi. Önergede şunlar soruluyordu: *İktisat Kongresi akdedileceğini gazetelerde okuyoruz .Bu kongre, sırf İktisat vekaletinin teşebbüsüyle mi yoksa*

¹¹² a.g.e,c 19,s.9-10, 06.04.1922

¹¹³ **TBMM Zabıt Ceridesi**,c 27,s.43-44,29.01.1923

¹¹⁴ a.g.e,c 3, s.467

¹¹⁵ a.g.e,c 9, s.368-369

¹¹⁶ a.g.e,c 28, s.141

*Heyet-i Vekile tarafından oluşturulan bir karar mıdır? Kongreye birçok mebusun katılması sebebiyle Meclisin çalışmaları aksamayacak mıdır? Aksarsa Meclisin tatili doğru mudur? Kongrenin ruznamesi nedir?*¹¹⁷

Mahmut Esat Bey, kongrenin toplanmasının yalnızca gazete haberi olmadığını, bir buçuk ay önce yayınlanan resmi bir tamim olduğunu belirtti. İktisat Kongresinin sadece İktisat Vekaletinin bir kararı olduğunu, Heyet-i Vekilenin bu konuda bir kararı olmadığını söyledi. Kongrenin bir ruznamesinin (takvim) olmadığını, kongreye gelecek olan iktisat amillerinin ruznamelerini kendilerin tayin edeceklerini, rollerinin sadece teşebbüs ve terkipten ibaret kalacağını belirtti.

Kongrede köylünün vaziyeti ile alınacak tedbirler, gümrük meselesi, Ziraat Bankası, şirket ve sendikalar meselesi vb. birçok konuda görüşmeler yapılacağını anlattı. Ardından Ali Şükrü Bey yine söz alarak şunları söyledi:

*“Bugün İktisat Vekaletinin elinde en mühim menabii servetimiz vardır. Bunların en birincisi en basit vesaitle. asgari tedabirle memlekete menfaat temin edecek olan ormanlardır. Fakat hayrettir Efendiler! Evler yıkılmıştır, ormanlardan kereste çıkaramıyoruz, maden ocakları için Romanya’dan direk getiriyoruz. İktisat Vekili Bey, şu vekalette bulunduğu beş altı ay zarfında yalnız Romanya’dan direk almaktan bizi kurtarsalardı namına bir heykel dikilmesine razı olurum. Efendiler, bu acil ihtiyaçlar, bu vazifeler düşünülmemiş, siyaset-i iktisadiye diye birtakım lüks mesail peşinde koşulmuştur. Ben bunu tayibetmiyorum. Fakat bugün evvela elimizde mevcut olan işe bakalım ve bunlardan sonra diğer muazzam mesaili iktisadiye geçelim.”*¹¹⁸

Ali Şükrü Bey, kongredeki konularla ilgili Mecliste sürekli muhalefet yapmış olmasına rağmen tam da bu konuların konuşulacağı İzmir İktisat Kongresine zamansız ve gereksiz gözüyle bakmıştı.

Ali Şükrü Bey, Meclis konuşmalarında İktisat Kongresine çok sıcak bakmadığını belirtse de gazetedeki yazılarında olumlu yaklaşmıştı. 9 Mart 1923

¹¹⁷ TBMM Zabıt Ceridesi, c 27, s. 172, 05.02.1923

¹¹⁸ a.g.e, c 27, s. 172

tarihli yazısında ülkenin ekonomik gerilemesinin süratle büyüdüğünü ancak kişinin düştüğü yerden kalkacağı gibi ülkenin de düzeleceğini, milli ve iktisadi terbiyenin bütün milletin en çok önemsemesi gerektiği konuların başında geldiğini söylüyordu. İktisat Kongresinin de böyle mühim bir ihtiyacı giderdiğini belirtiyor ve *'İktisat Kongresi, bu mühim ihtiyacı nazar-ı dikkate almış ve bir Misak-ı İktisadi vücuda getirmek suretiyle bu mesud yolu açmıştır. Kongre heyet-i muhteremesi bu eser ile en kıymetli bir hizmeti ifa etmiştir'* diyordu.¹¹⁹

3.3-Ali Şükrü Bey'in İstizah Takrirleri

Paris Barış Konferansı'nda, Türk olmayan unsurlar, Türkiye üzerindeki isteklerini dile getirirlerken Trabzon ; Rum ve Ermeni isteklerinin ortak hedefi haline gelmişti. Trabzon'un Rum eşrafı, Pontus Devleti kurmak için yoğun bir diplomasi ve propaganda faaliyetine girişmişlerdi. Tüm bunlara karşı, yörede halkın sesini duyuracak ne bir cemiyet ne de bir gazete vardı. Bu sebeple 12 Şubat 1919'da Trabzon Muhafaza-i Hukuk-ı Milliye Cemiyeti kuruldu. Cemiyetin kurucuları, Trabzon'un güçlü İttihatçı eşrafıydı. İzmir'in işgalinden sonra 22 Mayıs 1919'da olağanüstü bir kongre yaparak azınlıkların işgallerine karşı silahla karşı konulması benimsendi ve Topal Osman'ın müfrezesine bu görev verildi.¹²⁰ Ancak bu güçlerin de bölgedeki Rum isyanları karşısında yetersiz kalması üzerine 9 Aralık 1920 tarihinde oluşturulan Merkez Ordusu ile isyanlar bastırıldı.

Trabzonda olaylar devam ederken Enver Paşa'nın amcası Halil Paşa'nın Trabzon'a gelmesi ve kendisinin Trabzon Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti tarafından ağırlanması rahatsızlık yarattı..¹²¹ Mustafa Kemal Paşa, Kazım Karabekir'den Halil Paşa'nın sınır dışı edilmesini istedi. Bunun üzerine Trabzon Tümen komutanı Seyfi Beyin bölgedeki hakimiyeti yetersiz bulunarak Kars Süvari Tümeni Komutanı Albay

¹¹⁹ **Tan Gazetesi** , sayı 43, 9 Mart 1923 ; Demirel, s.165

¹²⁰ Mesut Çapa, **Pontus Meselesi-Trabzon ve Giresun'da Milli Mücadele**, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları, Ankara, Sayı.37, 1993, s.65-69

¹²¹ Goloğlu, **Cumhuriyete Doğru**, s.268

Sami Sabit Bey görev başına getirildi.¹²² Sami Sabit Bey, Ekim 1921’de bölgeye giderek sıkı tedbirler almış, Envercilikle suçlananların kovuşturmasına başlamıştı.¹²³

Sami Sabit Beyin bu tavrı Ali Şükrü Bey tarafından Meclise taşınıyordu:

“Efendiler, ahaliyi koruyamıyorsunuz, ahalinin evini yakıyorsunuz, ahalinin ırzını namusunu müdafaa edemiyorsunuz ve güya nüfuz yalnız onlarda cari imiş gibi ellerindeki iki üç çakıyı da alıyorsunuz ve binaenaleyh ahali kendisini müdafaa edemiyor. Siz ahaliye silah vermelisiniz ki bu köyün yanından kaçan eşkiya, öteki köyün yanından da duramayacağını anlamalıdır. Köylünün ve ahalinin elinde silah bulunmalı ve köyünün yakınından veya ötesinden geçecek olan eşkiyayı silahı sayesinde oradan geçirmemelidir.”¹²⁴

Meclis tarafından 3 kişilik bir kurul oluşturularak Trabzon’a gönderilmiş ve incelemelere başlanmıştı. Ali Şükrü Bey, sık sık Trabzon’a giderek kurul ile görüştü ve Tümen Komutanı Sami Sabit Beyin başka bir yere gönderilmesini istedi. Kurul da Heyet-i Merkeziye’nin istifasını istemişti. Ali Şükrü Beyin aracılığıyla Trabzon Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti üyeleri 31.12.1921’de istifa etti.¹²⁵ Ancak Sami Sabit Bey, Trabzon’dan ayrılmamış, Vali Hazım Beyin görevle ayrılması üzerine yerine vali vekili olarak atanmıştı. Bu sırada Müdafaa-ı Hukuk Grubu da bir genelge yayınlarak bütün Heyet-i Merkeziye üyeleri için yeni seçim yapılacağını, maksada uygun olanların müteşebbis heyet olarak göreve devam edeceklerini, uygun olmayanların yerine yeni müteşebbislerin alınacağını belirtti.

Bunun üzerine Sami Sabit Bey de Vali Vekili olarak karakollara gönderdiği bildirge ile Trabzon Müdafaa-i Hukuk Heyet-i Merkeziyesi’nin artık hiçbir yetkisi ve görevi kalmadığını, bundan sonra kendilerinin tanınmamasını, sözlerinin dinlenmemesini tembihledi. Müdafaa-i Hukukçuların olayı protesto etmeleri üzerine de İçişleri Bakanlığı yeni Heyet-i Merkeziye seçilinceye kadar Belediye Meclisinin

¹²² Güneş, I. TBMM’nin Yapısı, s.193

¹²³ a.g.e, s.279

¹²⁴ TBMM Gizli Celse Zabıtları, c.3, TBMM Matbaası, Ankara, 1980 s.669-670

¹²⁵ Goloğlu, Cumhuriyete Doğru, s.279

müteşebbis heyet olarak görevlendirilmesini bildirdi.¹²⁶ Müdafaa-i Hukukçular bunu da kabul etmemişler ve suçları varsa mahkemeye verilmelerini istemişler aksi halde göreve devam edeceklerini bildirmişlerdi.

Trabzon'daki olayların iyice büyümesi üzerine İçişleri Bakanı Trabzon'a gelerek incelemelerde bulundu ve bir rapor hazırladı.Rapora göre, cemiyet başkanı Barutçuzade Ahmet Efendinin 800 ve Heyet-i merkeziye Danışma üyesi Yahya Kahyanın da 26000 lira zimmetleri vardı. 3.5.1922 tarihinde ,bu paraların bir an önce ödenmesi, aksi halde mahkemeye verileceklerine dair bir telgraf İçişleri Bakanından Valiye,validen de Müdafaa-ı Hukukçulara tebliğ edildi.¹²⁷

Ali Şükrü Bey de Dahiliye Vekili Fethi Beyin Barutçuzade Hacı Ahmet Efendinin kendisine gönderdiği telgrafı Mecliste okudu.Telgrafta Hacı Ahmet Efendinin Tahkik Heyeti raporlarıyla da belirlenmiş olan ve kendilerinde zimmetli kalmış olan paranın bir an evvel iadesini aksi halde mahkemeye sevk edilmelerinde hükümetin hiçbir tereddüt göstermeyeceği bildiriliyordu.¹²⁸

Daha sonra, Barutçuzade Ahmet'in imzasını taşıyan ve kendisinden Mecliste okunmasını istediği cevap telgrafını da Meclise sundu.Telgrafta, bu konudaki hükümet müdahalesinin kanuna aykırı olduğu söylenerek Vali Vekili Sami Sabit Beyin görevden çekilmesini istenmiş ve *'Dahiliye Vekili gibi mevki ve sandalye için değil sırf vatan ve millet için mücadeleye atılan bu kişiler hakkındaki tahkikatın ancak Mecliste oluşturulan bir komisyon tarafından yapılırsa kabul edeceklerini* bildirilmişti.¹²⁹ Ali Şükrü Bey bir konuşma yaparak Trabzon'daki sıkıntıları anlattı:

"Efendiler, bugün memlekette birçok yolsuzluklar yapılıyor.Bendeniz biliyorum ki Trabzonda bir zabıt,mebus arkadaşlarımızdan Celal Beyin evine rovelver çekerek girmiştir.Şikayet edilmiş ama hiçbir tesiri olmamıştı. Jandarma asayiş dahiliyi muhafaza ile muvazzaf fakat muntazam teşkilatı yok.Asayiş muhafaza edemiyor bir asayişsizlik olursa bu vazifeyi asker ifa ediyor.Eğer bu vazifeyi asker yapacaksa neden jandarma teşkilatı mevcut?Yok askerin vazifesi ayrı ise neden jandarmaya yani asıl muvazzaf olan daireye verilip de asayişsizliğin

¹²⁶ a.g.e,s.279

¹²⁷ TBMM Zabıt Ceridesi, c 20, s.280

¹²⁸ a.g.e, c 20,s.286

¹²⁹ a.g.e, c 20 ,s.288

önüne geçilmiyor? Ayrı ayrı jandarma, polis, emniyet-i umumiye diye birtakım teşkilata lüzum yoktur.Bunların tevhidî lazımdır .Bence bugün yapılacak şey iş görmesi imkanı olmayan birtakım teşkilatı ilga etmektir.Vazifesi haricindeki iş ile iştiğal ettirmemektir.Memurin-i askeriye hükümet-i mülkiyenin yalnız bazı icraatına müdahale etmiyor,belki memleketin her türlü umuruna müdahale ediyor.Mesele sahilde memlekete girip çıkanları kontrol etmek üzere polis teşkilatı emniyet müfettişlikleri mevcut iken bir de muhtelif istihalelere uğrayan (PASA)Teşkilatı vardır.Efendim ben hafıye teşkilatı falan bilmem.Bunlar zannedilmesin ki yalnız bir zabıt yahut bir katipten ibarettir.Bunların epeyce bir kadrosu vardır.Mesela benim bildiğim Trabzon'da bu teşkilatın kayıkları var ve kayıkların gemicileri vardır ve bunlar her vapura gidip gelir.Sonra beri taraftan polis gelir gider.Rica ederim görülecek iş birdir ama bu işi görmek için üç daire vardır.Hulasaten tekrar ediyorum.Hükümet-i Mülkiye ile Hükümet-i Askeriyenin hududu bu Mecliste mutlaka tahdid edilmelidir.Çünkü bunların tedahülü yüzünden birçok yolsuzluklar oluyor.Ve bundan halk mutazarrır oluyor.İkincisi memlekette muhafaza-i asayiş ile muvazzaf bir makam ve bir alet olmalıdır. Asker vazifesinin haricinde asayiş-i dahili vazifesiyle işgal edilmemelidir.Kafi değilse lüzumu takdirinde ihtiyarını göze aldığımız masarifin bir kısmını jandarmayı tezyide matuf bir şekilde verelim.Askeri de beyhude dolaştırmayalım.Vazifesini bihakkın yapsın.Maruzatım bundan ibarettir.”¹³⁰

Ali Şükrü Bey, Mecliste bu konuşmayı yaptıktan sonra,18 Mayıs 1922'de Pontus Meselesi ve Trabzon Müdafaa-i Hukuk Cemiyetinde haksızlıklar yapıldığı iddiasıyla ilgili olarak Dahiliye Vekaletine 11 maddelik bir gensoru vermiş ve kısaca şu konuların cevaplanmasını istemişti :

-Trabzon'daki tümen komutanının kanunsuz eylemleri: Kanunsuz hapis, tutuklama, meskene tecavüz,halkın silahla tehdit edilmesi vb.

-Bütün bu yolsuz ve halkı ezici işler,sonucu merkezi hükmet tarafından gönderilen tahkik heyeti raporundan bir sonuç elde edilememesi

¹³⁰ TBMM Zabıt Ceridesi, c.18, s.194-196

-Erzurum ve Sivas Kongresi kararlarına uygun olarak seçilen Trabzon Müdafaa-i Hukuk Cemiyetinin işlemlerinin kanunun açık hükmüne rağmen hükümetçe soruşturulması

-Müdafaa-i Hukuk Cemiyetleri ,Cemiyetler Kanununa göre yalnızca ve doğrudan doğruya kongrelerine hesap vermesi gerekirken Trabzon Müdafaa-i Hukuk Cemiyetinden kanun ve usule aykırı olarak hesap istenmesi

-Trabzon Müdafaa-i Hukuk Cemiyetinin Tümen Komutanı ve aynı zamanda Vali Vekili olan Beyefendi tarafından Heyet-i Müteşebbise oluşturularak istifaya mecbur edilmesi ve onlara karşı bir rezillik ve hakaret kampanyası başlatılması

-Yerine atama yapıldığı ve halefi gelmiş olduğu halde Trabzon tümen komutanının Trabzon'u terk etmemesi ve Trabzon Müdafaa-i Hukuk Cemiyetinin üyelerinin bir kumandan vasıtasıyla ezdirilmek istenmesi

-Trabzon'daki durumu incelemek üzere Trabzon'a giden Dahiliye Vekilinin halkla zerre kadar ilişki kurmaması ve yalnızca Tümen Komutanı ile görüşmekle yetinmesi.Üstelik Dahiliye Vekilinin bölgeyi ziyareti hakkında Meclise bilgi vermemesi¹³¹

Verilen tahrir kabul edilerek Dahiliye Vekaletine gönderildi.Bu arada Trabzon'daki Hürriyet ve İtilaf yandaşları Ali Şükrü Beyi verdiği tahrirden dolayı eleştirmişlerdi.

8 Haziran 1922'de tahrir görüşülmeye başlandı.Ali Fethi Bey, tümen komutanının kanunsuz eylemlerine dair kanunsuz tutuklama ve hapis eylemlerinin kendisinin döneminde olmadığını ve bunun sorumluluğunu almayacağını ,diğer konularda da bölgedeki eşkıyalık olaylarını ve özellikle Yahya Kahya meselesini anlattı.Ali Şükrü Beyin daha önce kendisine Sami Sabit Beyi görevden alması için müracaat ettiğini ancak kabul etmeyince de bu istizahı verdiğini belirtti.Sami Sabit Beyin bölgede eşkıyanın temizlenmesi konusunda büyük başarılar elde ettiğini , kendisinin önemli bir komutan olduğunu ve idare prensiplerinin sık adam değiştirmekten yana olmadığını söyledi. Gensorunda verilen örnekleri de tek tek cevapladıktan sonra Trabzon Müdafaa-i Hukuk Cemiyetinin 2 Ağustos 1920-31 Aralık 1921 tarihleri arasında görev yaptığını, bu sürede 61.570 lira para alındığını

¹³¹TBMM Zabıt Ceridesi, c.20,s.260-261

bunun 42.890 lirasının verildiğini dolayısıyla sandıkta 17.800 lira bulunması gerektiğini ancak sandıkta hiç para olmadığını ,bu paranın 17.800 lirasının Kahya Yahya'da, 898 lirasının da Hacı Ahmet Efendide bulunduğunu belirtti.Hatta ayrıntılı hesap ile Kahyada kalan paranın 26611 lira olduğunu söyledi.Harcama olarak gösterilen 42.836 lira ise Heyet-i Merkeziye yolluklarına, ziyafetlere, Teşkilat-ı Mahsusaya, Halil Paşa ve Enver Paşanın kardeşi Nuri Paşaya verildiğini anlattı."Vatan hizmeti için harcanan kısım ise şöyledir" diyerek 1260 lira silaha harcandığını, 850 liranın Heyet-i Temsiliye'ye gönderildiğini, 775 liranın Ruslardan alınan keten bezine harcandığını, 13.000 liranın da askeri makamlara verildiğini ve hepsinin toplamının 19.778 lira yaptığını belirtti. '*Öteki harcamalar için işe yarar belgelerinin olmadığı söylenmiştir.Harcamalar için kullanılması gereken defter yepyeni ve aynı kalemle bir defada yazılmıştı.Kurul,hesapların sorulacağı anlaşılınca hemen uydurmadan yapıldığı kanısına varmıştır*' diyerek konu hakkındaki açıklamalarını tamamladı.

Ali Şükrü Bey ise, askerinin bölgede keyfi davrandığını, halkın malını yağmaladığını, Yahya Kahya ve Müdafaa-i Hukuk Cemiyetindekilere baskı yapıldığını,Yahya Kahyanın elinde bulunan 17.000 liranın da teslimine fırsat kalmadan kovuşturma başlatıldığını ve bu sebeple kendisinin dağa çıktığını anlattı. Birçok Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti varken sadece Trabzon'daki cemiyetin defterlerinin incelenmesinin sebebini anlayamadığını belirtti.

"Bugün suçlanmak istenen bu insanlar, Aralık 1918'de İzmir'in işgalinden daha aylarca önce , Trabzon Kongresini yapmıştır.Paris Konferansında İtilaf Devletlerinin delegeleri, Trabzon'u Pontusçulara ya da Ermenilere vermek isterken 'canımızla,kanımızla koruruz da vermeyiz' diye ortaya atılanlar bunlardı. Milli Mücadelede bu derece öncelikleri olan bu insanlar, varlıklarını,servetlerini hiçbir şeyi önemsemeden sadece vatan duygusu, memleket aşkı ile harcayarak tedbirler almışlardır.Bugün,resmi raporlara göre hırsız ve namussuz denenler,işte bu vatanperverlerdir.İşte bu sebeple benim amacım şimdi onların hukukunu korumaktır.Gensorumda da belirttiğim gibi, Trabzon meselesi zorla yaratılmıştır".

Ülke basınında Trabzon aleyhinde bir kampanya başlatıldığını ve Trabzonluların Envercilikle suçlandığını söyledi:

“Matbuat Müdürü umumisi olan Ağaoğlu Ahmet Bey,Kars Erzurum tarikiyle Trabzon’a geldiği zaman Müdafaa-i Hukuk Cemiyetinde bendenize demiştir ki ‘Ali Şükrü Bey,sen Enver Paşaya bir mektup yazmışsın.’Tabiatıyla şaşırdım.’Yalnız sen değil birkaç arkadaş.Bu arkadaşların isimlerini söylemek istemiyorum.Güya biz Enver Paşaya demişiz ki ‘Bu işin recülü sensin.Er geç sen geleceksin.Mustafa Kemal Paşa Hazretleri de bunu muteriftir.Fakat şimdi zamanı değildir.Hudut boyunda senin dolaşmaklığın caiz değildir.Binaenaleyh huduttan uzaklaşmanızı rica ederim.’Dedim ki bunu kimden işittiniz?’Kazım Paşa Hazretlerine Trabzon’dan çekilmiş bir telgraftı kendim okudum’ dedi.Bunun üzerine sordum ‘ bu malumatınızdan istifade edebilir miyim?’’Her yerde söyleyebilirsiniz çünkü kendi gözlerimle gördüm’ dedi. Bilmukabele dedim ki Efendi ben şimdiye kadar Enver Paşa ile görüşmedim ve hakikaten kendisinin hudut başında dolaşmasına ben de muarızım.Filhakika onu hudut boyundan uzaklaştırmak için böyle bir koltuk vermek icab ediyorsa ona da o koltuğu verir ve böyle bir mektubu imza ederim.Ahmet Bey dedi ki Maatteessüf söyleyeceğim yalnız bu da değil daha başka telgraf da çekilmiş dedi.Nedir dedim.Altmış kişilik bir ziyafette bendeniz ve diğer bir mebus arkadaşım Mustafa Kemal Paşa Hazretleri aleyhinde söz söylemişiz.Evet Efendiler böyle bir ziyafet oldu.Jeneral Fronzenin şerefine kumandanın ve valinin mevcut bulunduğu bir ziyafettir.Faraza böyle söylemek icabetseydi bile orası yeri mi idi?Ecnebler mevcut iken şu tarzda bir şey söylemek lazım olsa bile caiz midir?Söylemekte faide nedir efendiler?Bunu anlamayacak kadar kafasız mıyım?Sonra orada vali ,kumandan, diğer erkan-ı hükümet ve ekabir-i memurin de mevcut idi.Bu gibi telgraflar geçen gün bahsi geçen (T.P.H)ler yok mudur?İşte bunların uydurmasıdır.İşte memleket böyle idare ediliyor.¹³²

¹³² TBMM Zabıt Ceridesi, c.20, s.261-288

10 Hazirandan sonraki tartişmada Ali şükri Bey, Sami Sabit Bey hakkındaki hoşnutsuzluğunu aktarmış, Sami Sabit Bey'in Trabzon'da Meclisin değil de Mustafa Kemal Paşanın otoritesini kurmakla görevlendirildiğini ima edince tartişma Mustafa Kemal Paşa cephesine de sıçramıştı. İsmail Habib Sevük, o anı şöyle aktarıyordu:

“ Fethi Bey yine kürsiye çıkmaya hazırlanırken ve Ali şükri henüz kürsüdeyken birdenbire bir lav patlamış gibi Gazi'nin sesi duyuldu:

-“Reis Bey,söz isterim!”

Bütün Meclis atışı durmuş bir kalp gibi sustu.Baktım Ali şükri'nün yüzü sapsarı...

-“Dahiliye Vekili yenidir,onu neye sıkıştırıp duruyorlar?Meseleyi ben bilirim.Eğer mesuliyet varsa bana sorsunlar,ben cevap vereceğim.”

Ali şükri yumuşak ve sakin cevap veriyor:

-“Meclis reisimizden istizah hakkımız olduğunu bilmiyordum!”

-“Yalnız Meclis Reisi değil aynı zamanda Başkumandanım,o sıfatla istizah edebilirler”

-“Mesele askerliğe ait bir iş değil ki,Başkumandandan istizah edelim?

-“Ne demek ! İstizaha mevzu olan zat yüksek rütbeli bir askerdir.Ordunun şerefli bir uzvu hakkında söylenmedik söz kalmadı.Bu kürsüden bunları da mı işitecektik?”

-“Biz onun harekatı hakkındaki istizahı asker olduğu için değil,sırf vali vekili olduğu için yapıyoruz”¹³³

Bu tartişmadan sonra Mustafa Kemal Paşa, her şeye rağmen yetkili bir askere karşı bu kadar ağır söz söylenmemesi uyarısında bulunarak yerine oturdu.¹³⁴ Mustafa Kemal Paşanın bu çıkışından sonra Ali şükri Bey,konuşmasını bitirdi. Ardından yapılan güven oylamasıyla Ali Fethi Bey, 163 mebustan 117sinin güvenoyunu alarak tartişmayı sonlandırdı.¹³⁵ 3 Temmuz 1922'de Yahya Kahya, arkadaşlarıyla beraber kendi otomobilinde giderken, birkaç kişinin saldırısına uğradı ve öldürüldü.Olayın

¹³³ TBMM Zabıt Ceridesi,c 20,s.321; İsmail Habib Sevük,Atatürk İçin,İstanbul,1935,s.58

¹³⁴ a.g.e,c20,s.321

¹³⁵ a.g.e,c.20,10.6.1922,s.322.

duyulması gerek Trabzon'da gerek Ankara'da genel durumun daha da gerginleşmesine sebep oldu.

12 Temmuz 1922'de başbakanlık görevine getirilmiş olan Rauf Bey, Trabzon meselesi için bir Meclis soruşturma kurulu oluşturdu. Kazım Karabekirin de katılımıyla yürütülen soruşturmaya Ali Şükrü Bey de Meclisten izin alarak katıldı.¹³⁶ Kurul, kahyanın öldürülmesi olayı ile ilgilenen memurların işini iyi yapmadığı, katiller hakkında yeterli soruşturma yapılmadığından bulunmalarının imkansız hale geldiğine dair bir rapor yayınladı ve 17 Eylül 1922'de Trabzon'dan ayrıldı ve konu böylece kapandı.¹³⁷

3.4-Ali Şükrü Bey'in Kanun Teklifleri

Meclisin açılışını beşinci gününde 28 Nisan 1920'deki Meclis oturumunda Ali Şükrü Bey, içkinin yasaklanmasına dair bir kanun teklifi sunmuştu. Kanun teklifi şu maddelerden oluşuyordu:

Men'i Müskirat Kanun Teklifi

Madde 1-Memalik-i Osmaniye'de her nev'i müskirat imal, ithal, fûruht ve istimali suret-i katiyede memnudur.(Osmanlı ülkesinde her çeşit içkinin yapılması,ithali,satışı ve kullanılması kesin surette yasaktır).

Madde 2-Müskirat imal,ithal ve fûruht edenler nezdinde yakalanacak olan müskiratın beher kıyyesi için 50 lira cezayi nakdi alınır ve mevcut müskirat müsadere olunur,(İçki yapanlar,ithal edenler,ve satanlardan yakalanacak olan içkinin beher okkası için elli lira para cezası alınır ve içkilere el konulur.)

¹³⁶ a.g.e,c.20,10.6.1922, s.301

¹³⁷ a.g.e,c.20,10.6.1922, s.301

Madde 3-İşret ettiği görülenler ya haddi şer'i ile tedip olunur veyahut elli liradan iki yüz elli liraya kadar cezayı nakdiye mahkum edilir.(İçki içtiği görülenler ya hadd-i şeri ile edebe getirilir ya da veyahut elli liradan iki yüz liraya kadar para cezasıyla cezalandırılır.)

Madde 4-Bu kanunun tasdik ve neşri ile beraber mevcut içkiler müsadere ve imha edilir.(Bu kanunun onaylanması ve yayınlanmasıyla beraber mevcut içkiler toplanarak yok edilir)

Madde 5-Tababette kullanılacak her nevi ispirtolu mevat ihtiyaç nispetinde Sıhhiye Vekaletince eczanelere tevzi ve sarfiyatı kontrole tabi tutulur.(Sağlık için kullanılacak her türlü ispirtolu malzeme,ihtiyacı kadar Sağlık Bakanlığınca eczanelere verilir ve satışı kontrol edilir.

Madde 6-Tababette istimal olunacak ispirtolu mevaddın suret-i istimali ve sarfı hakkında Sıhhiye Vekaletince bir talimatname kaleme alınacaktır. (Sağlık için kullanılacak ispirtolu malzemelerin üretim ve tüketimi hakkında Sağlık Bakanlığınca bir talimatname oluşturulacaktır¹³⁸

13 Eylül 1920 tarihli Meclis oturumunda Maliye Vekili Ferit Bey, bu kanunun bütçede büyük sıkıntılar meydana getirdiğini,bu ürünlerin kullanılması ile elde edilecek gelirlerin mahrumiyetinden dolayı bu yükün içki içmeyenlere yüklendiğini söyledi.Ali Şükrü Bey, buna milleti kurtarmak için razı olduğunu, hapisaneye girenlerin çoğunun içki yüzünden girdiğini, sadece hapiste beslenen insanların sayısının azalmasıyla bir milyon liraya yakın bir meblağın tasarruf edilebileceğini söyledi.Amacının nesli kurtarmak olduğunu söylüyordu:

“Benim böyle bir kanun layihasını takdim etmekteki maksadım,sırf neslimizi bu müthiş beladan kurtarmak içindir.Dini ciheti ise herkesçe malumdur. Bendeniz son olarak iddia ediyorum ki bugünkü vaziyette Amerika, Avustralya,Bolşevikler içkiyi menettikleri bir sırada zaten kanun-ı esasisinde

¹³⁸ TBMM Zabıt Ceridesi,c.4,s.109; c.I,s.114,28.04.1920

dini İslam olan Büyük Millet Meclisi,dinen tahrir edilmiş olan bu meseleyi kesinlikle men eder ve bu kanunu çıkarırsa Avrupa ve Amerika Maliye nazırının dediği gibi bütçemize değil,pek insani olan bu muvaffakiyetimize hayretle bakar ve mevkii siyasimiz,bilhassa alem-i islamda dübala olur”¹³⁹

Kanun metnini Adalet Komisyonu ülkenin içinde bulunduğu durum gereği daha sonra görüşölmek üzere reddederek diğeri komisyonlara havale etmişti.Maliye komisyonu da ülkenin gelirlerini etkileyeceği gerekçesiyle reddetmişti.Sağlık ve Şeriye komisyonu ise desteklediler.Teklif, 12 Temmuz’da tekrar tartışıldı. Ancak tartışmaların yine büyümesi üzerine 12 Ağustos’a ertelendi. 14 Eylül 1920’de oylamaya katılan 145 milletvekilinin katıldığı oylamada 71 kabul, 71 red, 3 çekimser oy vardı. Konya Milletvekili Vehbi Efendinin başkan olmasına rağmen oyu kabul

edilerek kanun teklifi kabul edildi.Böylelikle bu kanunla ülkede içki başta olmak üzere esrar, afyon vb her türlü keyif verici ve sarhoşluk yapan maddelerin üretimi tütün hariç tutarak ve tüketimi yasaklanmış, bu yasağa uymayanların Şer’i Mahkemelerde yargılanmasına imal edenlerin bir aydan üç aya kadar hapis cezasına çarptırılmasına, içki içip sarhoş olmayanların bir haftadan bir aya kadar, sarhoş olanların bir aydan bir seneye kadar hapis cezası almasına, bu suçu tekrar işleyenlerin de 50 altınla 250 altın arası değişen nakit cezasına çarptırılmasına karar verildi.¹⁴⁰

Mecliste bu kanunun tartışmalarına şahit olan H.Veldet Velidedeoğlu şöyle aktarır :

Hiç unutamadığım olaylardan biri de Trabzon milletvekili Ali Şükrü Bey tarafından içkinin yasaklanması konusunda Meclis’e sunulan yasa önerisinin doğurduğu tartışmalardır.Bu öneri Meclis’in birçok

¹³⁹ a.g.e,c.4,s.108-109

¹⁴⁰ **TBMM Zabıt Ceridesi**, c.4,s.100-117 ; Kemal Zeki Gençosman,ülkenin işgaller ve iç isyanlar gibi hayati öneme haiz büyük sıkıntılar içinde bulunduğu bir sırada Mecliste milletvekillerinin,koyun vergisi,fes yerine kalpak giyilmesi,yarı açık yerlerde karı oynatanların kürek cezasına çarptırılması gibi önemli olmakla birlikte sırasını beklemesi gereken kanun teklifleri vermelerini anlayamadığını belirtir ve bunlardan birinin de Ali Şükrü Bey’in teklifi olduğunu söyler. Gençosman,s.27-28

komisyonlarından geçmiş, 'Şeriye Encümeni' içinin İslamîlikta zaten haram ve yasak olduğunu, bunun için bir yasa yapmanın bile gerek olmadığını şeriat kurallarının uygulanmasının yeterli olacağını raporla bildirmişti.Meclis açılalı dört ay olmuştu.Böyle bir yasaya karşı olanlar vardı.Özellikle Maliye bakanı Ferit Tek; çok uzun ,açık yürekli ,açık sözlü herkesin anlayacağı dilde bir konuşma yaparak böyle bir yasanın uygulama olanağı bulamayacağını, buna polis yetişmeyeceğini, birçok evin gizli meyhane olacağını oysa bütçenin paraya gereksinmesi olduğunu, bunun Amerika'da bile uygulanamayacağını, Bolşevik Rusya'da da yasaklanma düşünülmüş ise de uygulama olanaksızlığı yüzünden vazgeçildiğini uzun uzun anlattı.Kendisiyle Ali Şükrü Bey arasında çok sert ve hakarete varan söz düellosu oldu.Sarıklı hocalar kürsüye doğru yürüdüler.Aslında çok kibar nazik ve yumuşak bir zat olan Ferit Bey, hiç korkmadı, yılmadı ve hepsine gerekli yanıtları verdi. Ancak içki yasa tasarısı çoğunlukla kabul edilerek yasalaştı.O günden sonra , içkiye düşkün olduklarını gizlemeyen milletvekillerinin “Humler şikeste,cam tehiy,yok vücud-ı mey ; Ettin esir-i kahve bizi hey zamane hey!” yani “küpler kırılmış, kadehler boş, içkiden eser yok; hey zamane,bizi kahvenin esiri kaldın” beytini yüksek sesle söyleyerek, içinin yasak olduğu Dördüncü Murat dönemini anımsattıklarını birkaç kez duydum.¹⁴¹

1 Mart 1923 tarihinden itibaren TBMM Kanunlarının İstanbul için de geçerli olmasının ardından Müskirat Kanunu ile ilgili bir tartışmada Ali Şükrü Bey şöyle diyordu:

-“Efendiler, şurada size söylüyorum.Benim oturduğum evin yanında bir lokanta vardır.Herkese meyhanedir.Jandarma dairesi meydandadır.Polis dairesi meydandadır.Efendiler, rica ederim merkez kiraathanesinin yanındaki dükkan meyhanedir.Ondan sonra Paşa Hazretlerinin oturduğu evin ötesinde bir ev vardır.İki senedir meyhanedir.Ben bunu ihbar ettiğim halde hiçbir şey yapılmamıştır.Biz daima deriz ki Efendiler, inkıpları taklit edelim, gayet doğrudur.Amerika İnkılabı gayet büyüktür, Fransa İnkılabı gayet

¹⁴¹ Velidedoğlu, **İlk Meclis**, s.97-98

büyükür.Fakat Efendiler, o inkılabı yapanların ruhlarıyla mütehellı olmaklığımız lazım gelir.Efendiler, biz öyle bir Şey yapıyoruz ki kendimiz çığnediğimiz bir kanun için hangi kanunsuzluktan Şikayet etmiş oluyoruz?Bir kanun yaparız, o kanunu yine biz burada tatbik etmez bu kanunun çığnendiğine müsamaha edersiniz efendiler, ben de dahil olduğum halde vatanperver değiliz. Ankara'da Dahiliye Vekaletinin Őunun bunun polisin gözünü önünde meyhane işler, bunun hakkında da hiçbir Şey yapılmaz. Şimdiye kadar Ankara'da rakı içtiği veyahut sattığı için kim tecziye edilmiştir?Melek mi bu insanların hepsi? Şimdi geliyorum asıl meseleye.İstanbul'da bu kanun tatbik edilemezmiş sebebi işgal var imiş.Ben kendi hesabıma bunu kabul etmiyorum.Hükümetten –kendi hesabıma müsaadeleriyle soruyorum.Bu kanunun tatbikine tevessül edeceklerini her Şeyi görüştükleri gibi bunu da düvel-i müttefika mümessilleriyle görüşmüşler midir?Bunlar kendilerine mahsus gazinolar filan yaparlar bu böyle de olsa yapacak olurlarsa bunu bizim tebaamızdan kimse girmemesi Şartıyla belki onlar gemilerinde içebilirler veyahut başka bir yerde içerler.Sen kanununu tatbik edeceksin de onları hapis edeceksin.Bu hiç kabil değildir.Fakat bunun yüzünden bize ilan-ı harp ilan etsinler.Ben Őerefle kabul ederim.Çünkü hedefimiz nesli beŐeri kurtarmaktır.Dini bir olsun, gerek ayrı olsun ehemmiyeti yok.¹⁴²

Ali Şükrü Bey, Mecliste Bedel-i Nakdi Kanununun tartışmaları sırasında bu kanunu savunarak farklı gelir düzeylerine sahip kişilerin farklı ücretler vermesi gerektiğini söylüyor ; zengin çocuklarının nasıl olsa bir yolunu bulup askere gitmeyeceğini savunuyordu. Meclise sunduğu kanun teklifinde altı ay için önerilen sürenin 3 ay olmasını, 200 lira olan bedel-i nakdinin 1000 lira olmasını ve daha sonraki dönemler için de kademeli olarak artırılan bir sistemin getirilmesi hakkında bir takrir verdi:

Makam-ı Riyasete;

Müslim ve gayrimüslim efrattan ilk üç ay için maktuan 1000 lira, mütebaki müddet için de ayrıca mütezayit bir vergi alınır Şeklinde tadilini teklif ederim.

¹⁴² TBMM Gizli Celse Zabıtları, c.2, 24.03.1923 ,s.198

Ali Şükrü Bey'in takriri Mecliste kabul edilmedi.¹⁴³

25 Haziran 1921 günkü Meclis oturumunda Ali Şükrü Bey, işten el çektilmiş pek çok memurun mahkemesinin yapılmadığını, bu kişilerin mağdur bir biçimde beklediklerini, memurların mahkeme edilmesi konusunda şimdiye kadar bir şey yapılmadığını söyleyerek bir kanun teklifi verdi.

Memurin-i Usul-ı Muhakemesi Hakkında Kanun Teklifi

Madde 1: Memurin haklarında mensup olduğu dairece tahkikat-ı iptidaiye icra kılındıktan sonra mecalis-i idare veyahut devair müdiranı tarafından ittihaz olunacak lüzumu muhakeme kararıyla mahkemeye tevdi olunur.

Madde 2 :Lüzumu muhakeme kararına karşı ittihaz caiz değildir.

Madde 3:Mecalis-i idareden verilecek mahkeme kararlarının mercii tetkiki devair müdiranından mürekkep bir encümendir.

Madde 4 :Bu kanunun icrasına Heyet-i Vekile memurdur.

Madde 5 :Bu kanun tarihi neşrinden itibaren mer'idir.¹⁴⁴

Teklif,Adliye ve Dahiliye Encümenlerine sevk edildi ancak 23 Ekim 1921 tarihli Dahiliye Encümeni mazbatası Mecliste okunarak reddedildi.¹⁴⁵

Ali Şükrü Bey, askerlik mesleğinden geldiği için askeri konulara özel bir önem vermiştir.Askerlik mesleğinin onurunu zedeleyecek davranışta bulunanların orduda bulunmaması gerektiğini Mecliste pek çok konuşmasında belirtmiştir. Meclise verdiği takdir ile de haksız kazanç sağlayan asker ve memurların bu kazançlarına Maliye tarafından el konularak Hazineye aktarılması talebini belirtmiştir :

¹⁴³ TBMM Zabıt Ceridesi, c.3, s.436-448,s.495

¹⁴⁴a.g.e, c.11,s.38,25.06.1921

¹⁴⁵a.g.e, c.16,s.60

Riyaset-i Celiye' ye

Seferberliğin bidayetinden bu ana kadar memurin-i mülkiye ve askeriyeden irtikap ve irtişa ve ihtikar suretiyle cem ve idhar-ı servet edenlerin menkul ve gayrimenkul emvalinin müsadere ve Hazine-i Maliye namına ahz-ı lüzumunu teklif ederim.

Kanun teklifi Layiha Encümenine sevk edilmiş ve kabul edilmemiştir.¹⁴⁶

4-İç ve Dış Politika Hakkındaki Görüşleri

1 Mayıs 1920'de Meclis ikinci başkanı Celaleddin Arif Bey'in savunduğu Heyet-i Vekile azalarının (bakanların) Meclis tarafından tek tek seçilmesi teklifine karşı Ali Şükrü Bey, Heyet-i Vekile Reisinin (başbakanın) İcra Vekillerini bizzat seçmesi gerektiğini, kuvvetler ayrılığı prensibine dayanarak yasama ile yürütmenin ayrılması gerektiğini, çağdaş dünyadaki uygulamaların da böyle olduğunu aksi takdirde İcra Vekilleri Reisinin vekillerin icraatından sorumlu tutulamayacağını savunuyordu.

“İcra Vekilleri intihabında düşünebileceğimiz esas, iş görebilmektir. Zevat arasında tesanüdü efkar ve amal olmalıdır. Bunun için şimdiye kadar bizzat iş deruhte eden zatın arkadaşlarını tayin etmesi lazımdır. Bunun hakkında birkaç namzet gösterirler, bunların bir tanesi intihab olunur, binnazariye doğrudur. Fakat tatbikat itibariyle kolay değildir. Reis olan zat rüfekasını doğrudan doğruya intihab etmeli, seçmeli ve Heyet bunun tasdik etmeli veyahut bu olmadan ve Heyete biraz salahiyet verilmek isteniyorsa encümenlerin namzet göstermesi caiz değildir. Asıl zimam-ı idareyi elinde

¹⁴⁶ TBMM Zabıt Ceridesi, c.3, s.138

tutacak zat her kim ise o namzet gösterecek çünkü çalışacakları o bilir.O namzetlerden tefrik ve intihab edelim”¹⁴⁷

Ali Şükrü Bey, İcra Vekillerinden her biri için Meclis başkanının üçer aday göstermesini, Meclisin üçte iki çoğunluk ile bu üç üyeden birisini seçmesini önerdi. Ali Şükrü Bey’in teklifi kabul görmedi ve vekillerin Türkiye Büyük Millet Meclisi Genel Kurulu tarafından tek tek oylanarak seçilmesi uygun bulunarak kanunlaştı.¹⁴⁸

İki yıl geçtikten sonra Ali Şükrü bu konu hakkındaki fikirlerini tamamen değiştirmiş, İcra Vekillerinin tek tek Meclis tarafından seçilmesini savunmuştu. 1 Temmuz 1922’de İcra Vekillerinin görev ve yetkilerinin tespiti amacıyla Mecliste bir komisyon kuruldu ve 6 Temmuzda da teklif Meclise sunularak tartışmaya açıldı.Bu teklife göre, İcra Vekilleri sadece Meclis başkanı tarafından değil,encümen üyelerinin kendi aralarında anlaşarak aday göstereceklerdi.Teklif en sert muhalefet yine Ali Şükrü Bey’den geldi :

“Bundan evvel, kabul etmiş olduğumuz ve bu kanuna müteferri bulunan Heyet-i Vekilenin intihabı kanunu yine aynı şekilde orta yerde bu sekizinci madde varken zaruret karşısında kabul edilen diğer bir kanundur ki, bunun en mühim bir maddesi biliyorsunuz ki müstakil bir Heyet-i Vekile Reisinin, İcra Reisinin Meclis tarafından intihab edilmesidir. Heyeti Muhteremelerince birkaç gün evvel kabul edilen kanun mucibince görülüyor ki Heyet-i Vekilenin bugünkü vaziyeti dünkü vaziyetinden başkadır.Belki itiraz ediliyor mülahazasıyla söylemek istemiyorum. Fakat yine söyleyeceğim ve diyeceğim ki bu aşağı yukarı kabine sistemine doğru bir

¹⁴⁷a.g.e.c.I,s.160-161

Kemal Zeki Gençosman bu süreci şöyle aktarır:“Trabzon Milletvekili Ali Şükrü Bey,tartışmaya bir başka taraftan giriyor,vekilleri başkanın,yani Mustafa Kemal Paşa’nın seçmesini istiyordu.Sebebi şuydu : Bu tarzda intihap etmelidir ki kendisini mesul edebilelim.Biz kendisiyle çalışamayacak olan arkadaşlarımızı kendimiz verecek olursak İcra Vekilleri Heyet-i Reisini nasıl sorumlu tutabiliriz?

Celaleddin Arif Bey bu soruya :-‘Meclis işlerin tümünü kendisi yapamayacağı için bazı arkadaşlarına vekalet verir o zatlar da verilen işleri görürler.Bu yasama ve yürütmenin birleşmesinden doğan mantıklı bir sonuçtur’ diye biraz sudan bir cevap veriyor fakat Ali Şükrü’ yü tatmin etmiş olmuyordu.Ali Şükrü Bey bu kez de :-“Bakınız! buyuruluyor ki yasama ile yürütmenin birleştirilmesi esası kabul edildiği için bu esasın mantıklı sonucu budur.Fakat evvela yasama ile yürütmenin birleştirilmesi uygun mudur?diye soruyordu.Meclisin temel karakterine dokunan bu soru,başkanlık kürsüsünü harekete geçirdi ve Mustafa Kemal Paşa kürsüden Ali Şükrü Bey’e -Zatıalınız Genel Kurulca kabul edilmiş bir esastan söz ediyorsunuz buna yetkiniz var mı?diye sordu.Ali Şükrü Bey’e sorulan soruya sıralardan verilen cevap şu oldu :-‘Hayır yoktur.Meclisin büyük çoğunluğu Ali Şükrü Bey’i tutmamıştı. Kemal Zeki Gençosman,1980,s.136-137

¹⁴⁸ TBMM Zabıt Ceridesi,c.I , s.172

adımdır.Memleketin şekli idaresinin hususiyeti ne şekilde olursa olsun fakat icra itibariyle şimdiye kadar dünyanın kabul ettiği yolun haricine çıkmak doğru olmadığı gibi bizim o yoldan ayrılarak böyle bir yol takip etmemiz de doğru değildir.

Bu Meclis burada toplanmış ve tabi buraya millet tarafından gönderilmiştir. Milletın bütün umur ve hususatını tedvir için kendisinde bir kudret görmüş ve işe başlamıştır. Binaenaleyh Meclis reşittir.Meclis vasiye muhtaç ise o vasiliği kim yapabilecek ise onu getirip buraya oturturuz. Binaenaleyh amme-i Müsliminin bütün umurunu tedvir etmek salahiyyetini nefsinde gören bir meclis nasıl olurdu da alelade bir intihap yapmak için ben reşit değilim desin?Bendeniz diyorum ki Hakimiyet-i Milliye'nin hakiki mefhumunu şu heyet bile tamamiyle tatbik edemez.Nerede kaldı ki,bu heyetin içinden seçilmiş olan beş on kişiden mürekkep ve daha ufak bir zümreye bunun verilmesi.Zannederim ki bu hakimiyet-i milliyeyi ikinci defa olarak bir defa daha takyit etmek demektir..Bazen JJ.Rousseau'nun eserini iştihas etmek suretiyle¹⁴⁹ bazen Avrupa Hükümetindeki ulemadan başka birinin eserinden iktibas suretiyle mütalaat dermeyan eyleyerek ve kendi müessesatı idariyemiz için düsturlar aramak mecburiyyetini hiss ediyoruz.Biz güya, temelimizi, kökümüz hiçbir şeyimiz yok ortada kalmış gemiye dönmüşüz. Şuradan buradan kanun alalım şeklinde uğraşmaktayız. Efendiler!bizim kökümüz gayet derin ve sağlamdır. Efendiler, JJ.Rousseau'nun ifadesi:”Hakimiyet bila kaydı şart milletindir”.Bu ifade efendiler, Avrupa içtimaiyatından doğmuş bir ifadedir. Bizim içtimaiyatımız Avrupa'nunkine benzemediği için bizim için mevki ve mahalli yoktur.Bizde sınıf mevcut değildir.Bizde uluhiyet iddiasında bulunacak kuvvet ve kudret sahibi bir fert mevcut değildir.Bunu şer-i şerifi İslam kökünden baltalamıştır. Bizim bugün içtimaiyatımızda hakim olan doğrudan doğruya şeriat ve şeriata istinaden kanundur”¹⁵⁰

Türkiye Büyük Millet Meclisi Kanun-ı Esasiye aykırı toplanmıştı.Bu eksikliği giderebilmek için çeşitli programların ortaya atıldığı bir sırada Mustafa Kemal Paşa, Meclis başkanlığına “Halkçılık Programı”nı sundu.

¹⁴⁹ Ali Şükrü Bey, burada Mustafa.Kemal'in Bakanlar Kurulunun seçimine dair yaptığı konuşmada dünya tarihinde pek çok filozofların düşüncelerini okuduğunu ve bu hükümet şeklinin ülke için uygun olduğunu söylemiş ve JJ.Rousseau'dan örnek vermişti.Ali Şükrü Bey ise bu konuşmasında M. Kemal'i Avrupa yandaşlığı yaparak kendi kültürünü önemsememekle suçluyordu.**Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri I-III**, Atatürk Araştırma Merkezi,Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Yayınları, Ankara, 1997,s.231

¹⁵⁰**TBMM Zabıt Ceridesi**,c.21,s.393

18 Eylül 1920 tarihinde Mecliste görüşülmeye başlanan bu teklife Ali Şükrü Bey, karşı çıkarak bunun bir kanun teklifi olmayıp bir program olduğunu bu programın da halkın dini hislerinden uzak kalarak hazırlandığını, din noktasına biraz daha önem verilerek geliştirilmesini istedi. Ayrıca bunun kabine sistemine doğru bir gidiş olduğunu söyleyerek görüşlerini dile getirdi: Mecliste konu hakkında uzun tartışmalar olmuş, beyanname, Meclis programı ya da kanun tasarısı olabileceği ile ilgili fikirler öne sürülmüştü.

“Efendim, Heyet-i Vekile namına söz söyleyen Maliye Vekili Beyefendinin ifadesinden anlaşılıyor ki bu okunan şey bir programdan ibarettir ve bu programa göre kanunlar yapılacaktır. Teşekkül eden Hükümetin ne gibi ahval tahtında teşekkül ettiğini biliyoruz Her Hükümet, mevkii idareye geldiği zaman, meslekini tayin eder ve bir program tayin eder. Hükümet bendenizce henüz kendini toplayamamıştır. Bugün düşüncemiz ve yegane vazifemiz, memleketi kurtarmaktır ve bunun için cephede lazım gelen müdafaatı yapacak ordumuz vardır. Fakat askerimiz firar ediyor. Açık görüşelim, memleketin muhtelif yerlerinde isyanlar çıkıyor. Hükümetin bu programı bu gibi esasatı düşünerek ortaya atıyor. Fakat bu program, halkın ruhunu tetkik nokta-i nazarından noksandır. Hükümet programını yaparken bir defa halkın yani avamı bağlayacak, avamı insan gibi hareket ettirecek bir kayıt yapsın. Bir kayıt ilahi olan din hususuna ehemmiyet versin ve bu kayıtları buraya ilave etsin. Binaenaleyh bizim dinimiz bidayetten beri açıktır. Din uğruna ya şehit ya gazi olmaktır, bunu gerçi bir tarafa atmadık. Tabi Avrupa’daki vatan meselesini ileri sürdük ve gösterdik. Halkımızın ruhunda bu yer etmediği için netice itibariyle bugünkü felaketlere maruzuz.

Ben Bolşevizm cereyanı aleyhinde değilim .Fakat eskiden yaptığımız gibi bugünkü dünyanın geçirmekte olduğu büyük inkılaptan müteessir olmayacağız diye kimse diyemez, müteessir olacaktır. İdaremizde değişiklik olacak fakat bunu eskiden yaptığımız gibi yine taklit ederek Rusların yaptığına yahut Almanların yaptığına bakarak onların mukallidane bir şekilde yapacak olursak memleketi ikinci bir nifak sokacağız. Biliyorum ki Bolşeviklerin istihdaf ettikleri gaye insaniyetkaranedir ve takip ettikleri gaye bizce malum. Fakat zaten bizim ahkam-ı

*diniyemiz buna amirdir ve mevcuttur .Bu ahkam-ı diniye maatteessüf mühmel kalmıştır*¹⁵¹

*Bendeniz Teşkilat-ı Esasiye kanunu aleyhinde değilim.Yalnız demek istiyorum ki, biz hakikaten memleketin düşmüş olduğu büyük buhran devresinde hiç yoktan bir hükümet kurmak mecburiyetine düştüğümüz zaman hakikaten birtakım kanunlar kabul etmek mecburiyetinde kalmışızdır ve bu kanunları biz zaruretlerin ilcasıyla belki o gün için en mutlak kanun olarak kabul etmiştik. Fakat görüyorum ki sükun devresinde bunun üzerinde ısrar ettik ve bunun üzerinde devam ediyoruz.Vaziyet de nisbi bir surette sükun hasıl olmuştur.*¹⁵²

Rıza Nur ve arkadaşlarının hazırladığı bir takrirle saltanatın kaldırılması teklifi Meclise sunuldu ve 1 Kasım 1922’de kanun teklifi Meclisteki oy çokluğu ile kabul edildi.Saltanat ve hilafet makamlarına saygı ve sevgisini hiçbir zaman esirgemeyen Ali Şükrü Bey¹⁵³. Gizli celsede yaptığı bir konuşmada “*teceddüt gayet muhik ve doğru olsa da acaba zamanı mı idi?Harp zamanında ıslah edilmek ve yapılmak doğru mu idi?*”diyerek tepkisini dile getirmiştir.¹⁵⁴Hilafet hakkında da yine 25 Kasım 1922’de Mecliste yaptığı bir konuşmada ‘*Din kuvveti ve İslamiyet’e dayanan teşkilat-ı esasiyemiz tek sarsılmaz gücümüzdür. Müslüman’ız,halifeye her surette bağlıyız,merbutuz*’ diyerek saltanatın kaldırılmış olmasına rağmen bir kere daha düşüncelerini Mecliste açıkladı.¹⁵⁵

Ali Şükrü Bey, encümenlerin kırtasiye işi yapan birimler olarak görülmesine karşı çıkıyordu.Encümenlerin kanun tekliflerine düzeltmelerini yaparak Meclisin iş yükünü azalttığını ve dolayısıyla Meclis çalışmalarını hızlandırdığını düşünüyordu.¹⁵⁶ Bu sebeple Meclisin yoğun olduğu ya da kendi açısından vakit kaybı gördüğü

¹⁵¹ **TBMM Zabıt Ceridesi**, c.4, s.181-183 ; Meclis katipliği yapan Hıfzı Veldet Velidedoğlu, Ali Şükrü Beyin bu beyannamedeki niyeti sezdiğini anlatır: Otuz bir maddeden oluşan programın hepsi okunup bittikten sonra Başkan ve onun ardından Lütfü Bey,bunun önce Anayasa Komisyonuna gönderilmesini öneriyorlar.’Beyanname veya program adı altında Meclise sunulan bu belgenin ardındaki gerçek amacı sezen mukaddesatçı ve hilafetçi Ali Şükrü Bey,hemen atılıyor ve ”Bu kanun değildir rica ederim diyor.Yani ’Bu bir programdır, yasa önerisi değildir, yasalaşamaz’ demek istiyor. Kanun değildir,program değildir, çünkü hiçbir şey değildir..O halde bir şey söylemeyelim” Velidedoğlu,s.76

¹⁵² **TBMM Zabıt Ceridesi**,c.21, s.393

¹⁵³ Ağaoğlu , **Kuvay-ı Milliye Ruhu** , s.221

¹⁵⁴ **TBMM Zabıt Ceridesi**, c 25.s.170

¹⁵⁵ a.g.e,c.25, s.173

¹⁵⁶a.ge,c.5, s.99

konularda meselenin Encümenlere sevkini istiyordu:Kazım Karabekir' in 21 Mart 1922 tarihli Heyeti Vekile'ye gönderilen telgrafında Rusya'nın Kafkasya'ya, Azerbaycan ve Gürcistan'a İslam çocuklarını gönderdiği ve bu çocukların yollarda öldüğünden bahsediyor ve bu çocukların 2000 kadarının Anadolu'nun Doğu illerinde ıslah edilip bakılabileceğini söylüyordu.Ali Şükrü Bey bunun üzerine konuyu Heyeti-i Vekilenin yapacağı iş olmadığını,Heyetin yeterince iş olduğunu,önemli bir mesele olduğundan konunun özel bir encümen kurulup orada incelenmesi gerektiğini söyledi ve bu önerisi kabul edildi.¹⁵⁷ 22 Ağustos 1920 tarihli Meclis oturumunda ülkedeki muhacirlerin memleketlerine gönderilmesine dair yapılan tartışmada da konunun encümene sevk edilmesini istedi.¹⁵⁸

18.7.1920 tarihli Meclis görüşmelerinde İstanbul'dan Meclise gelecek olan mebuslara harcırah verilip verilmemesi konusu tartışıldı.Ali Şükrü Bey, Meclis-i Mebusan üyelerinin de bu Meclisin birer üyesi olduğunu ve aynı kanuna tabi oldukları için kanun karşısında eşit davranılması gerektiğini söyledi:

-Efendim,bendeniz İstanbul'dan gelen mebusların tahsisatından bahsetmek istiyorum. Bendenizce Meclis-i Mebusan'ca veyahut Meclis-i Millice her şey kanuni olmalıdır .İstanbul'dan gelen mebusların harcırah almalarına kanunen mesağ varsa o başka.Ama bankada olduğu gibi idare-i maslahat yollu idare ediverelim demek olmaz.İstanbul'dan gelen mebuslar Meclisin azasıdır ve buna karar verilmiştir.Azalıkta müşterek olunca hukuk ve vezaipte de müşterek olmak lazım gelir.¹⁵⁹

Ali Şükrü Bey, 23 Nisan'ın bayram ilan edilmesi ile ilgili bir Meclis tartışmasında da Meclisin bu konularla ilgilenmesinin vakit kaybı olduğunu zafer kazanıldıktan sonra bu işlerle ilgilenilmesini gerektiğini söyledi:

"(...)Arkadaşlarımızın bir kısmı bugünü memleket için bir milli bayram yapmak istiyor. Bunların ıctihadını ve bugünün büyüklüğünü hepimiz tasdik

¹⁵⁷a.g.e, c.18, s.481

¹⁵⁸a.g.e, c.3, s.363

¹⁵⁹ TBMM Gizli Celse Zabıtları, c.2 , 18. 7. 1920,s.100

ederiz. Yalnız zannediyorum ki umumun hiç olmazsa bir sakaf altında herkesi millet göndermiştir ve herkes burada vazife vataniyesini ifa edecektir. Daha zannediyorum ki biz mücahedemizin bidayetindeyiz. Boynumuza takılmak istenen esaret halkasını atmak istiyoruz ve atacağız. Fakat bugün mü? Yarın mı? Bir sene sonra mı? Onu Allah bilir. Sonra buraya toplanan bizlerin yapacağı pek çok işler vardır. İşi umum millet yaptığı halde o muvaffakiyet doğrudan doğruya bize mi aittir ? Mesela bir ordunun muvaffakiyeti bir kumandana mı ait olacak ? Meclis kendi kendine ben şu işi yaptım, 23 Nisanda burada toplandığım gün için bugünü bayram yapıyorum, bugünü siz de bayram yapın demek muvafık değildir zannediyorum. Efendiler ; bunu millet esareten kurtulup İstanbul'a kavuştuğu , Edirne'sine , İzmir'ine kavuştuğu, Bursa'sına kavuştuğu zaman kendisi yapacaktır. Bizi bu muzafferiyetlere, bu muvaffakiyetlere nail eden 23 Nisanda şurada toplayan millettir. Bunu millet yapacaktır. Millet kadirşinastır. Kendimiz bunu teklif etmek muvafık değildir. Kendi kendimize teselliden başka bir şey değildir. Sonra Efendiler ; önümüzde , gayet haternak fakat ümitsiz değil yürüyecek yollarımız vardır ve bu yolları inşallah azimkarane katedeceğiz ve yürüyeceğiz, fakat rica ederim hissiyat ile uğraşmayalım. Birtakım hissi tezahürat ile vakit geçirmeyelim. Yapacağımız işler pek çoktur.¹⁶⁰

19 Mayıs 1920'de Meclisin Ramazan dolayısıyla 1 ay tatil edilmesi konusunda verilen bir teklife de karşı çıkıyordu:

Efendim, Meclis yine verilen bir karar üzerine hem icrai ve hem teşrii mahiyeti haiz bulunuyor. Bu itibarla Meclisin dağılması doğru değildir. Bu tabii malum bir keyfiyettir. Verilen karar üzerine Meclis daima müçtemi bir halde bulunacaktır. Hatta bugün hukuk-ı hilafette Meclisin nefsinde müçtemi bulunuyor. Bu itibarla Meclis daima müçtemi bulunacak diye aklın, mantığın haricinde herkesi cebren muameleye sevk etmek de caiz değildir zannedirim.¹⁶¹

¹⁶⁰ TBMM Zabıt Ceridesi, c.10, s.72

¹⁶¹ a.g.e,c.I,s.349-350

İtilaf Devletlerinin desteklediği Yunan Ordusu, Birinci ve İkinci İnönü Savaşlarında yenilmesine rağmen 10 Temmuz 1921’de başlattığı saldırı ile Kütahya ve Eskişehir’i aldı. Ankara’ya doğru ilerliyordu. Bu gelişmeler karşısında TBMM’nin Kayseri’ye taşınması gündeme geldi. Meclisin 30 Temmuz 1921 tarihli oturumunda Ali Şükrü Bey, Meclisin icrai değil teşrii salahiyet yani kanun yapıcı olduğunu cephe gerisine gerekirse her sancağa bir müfettiş gönderilebileceğini söylüyordu:

“Meclis burada kalmalıdır. Ankara hissiyatıyla uğraşmayalım. Herkesin göreceği vechile Ankara ordusu başlıca menzil merkezi teşkil ettiği için Ankarayı tahfif (hafifletip yükünü azaltma) bunu herkes kabul eder. Binaenaleyh yapılan nakliyat, gerek aile itibariyle ve gerek itibariyle. Meclis ordunun başındadır. İster burada bulunsun ister Polatlı’da bulunsun, bir defa bu mesele halledilmelidir. Sonra Mecliste oturup bu gün zannetmiyorum ki kanun yapacak vaziyette olalım. Meclisin burada müstemirren (sürekli) bulunacağı için her an hazır bulunması lazım geleceğini kabul ediyorum. Bunun haricinde cephe gerisinde bulunmak üzere her sancağa bir müfettişi umumi sıfat ve salahiyetini haiz bir arkadaş göndermek ve Meclis namına kontrol ettirmek-çünkü Meclis icrai değil teşrii salahiyeti haizdir-zannetmiyorum ki İstiklal Mahkemesinden bugünkü faideyi tasavvur etmiyorum.”¹⁶²

26 Kasım 1922’de Yenigün gazetesinde Yunus Nadi Bey bir yazı yazarak saltanat ve hilafet makamına ağır tenkitlerde bulunmuştu.¹⁶³ Bu makaleye İkinci Gruptan sert eleştiriler geldi ve olay Meclis gündeminde tartışılmaya başladı. İkinci Grup mensubu muhalifler, konuyu Meclisin üstünlüğüne bir saldırı olarak göreyerek Yunus Nadi’nin yargılanmasını ve mebusluğunun düşürülmesini istiyorlardı.. Olay kısa sürede Birinci ve İkinci Grubun arasındaki bir tartışmaya dönüştü. 29 Ocak 1923’teki görüşmelerde Hüseyin Avni Bey, Yunus Nadi’ye hitap ederek “Efendi! TBMM hiçbir taziyik altında değildir. TBMM isterse padişahu da getirir !”

¹⁶² TBMM Zabıt Ceridesi, c.10, s.126

¹⁶³ Yunus Nadi, ‘Yeni Bir Cidal Devri’, Yenigün Gazetesi, 26 Kasım 1922

demiş, bazı mebusların katiyen getiremez demesi üzerine Ali Şükrü Bey ”*isterse getirir,Hakim Meclistir, her şeyi yapar* demişti. Bazı mebusların ‘ *padişahlık propagandası yapıyorsunuz*’ demesi üzerine de Meclisteki tartışmalar alevlendi.

Ali Şükrü Bey, basın ve fikir özgürlüğü olmayan ülkelerin hiçbir şekilde gelişemeyeceği gibi mevcut durumu da koruyamayacağını, fakat yazı yazarken ülkenin yüksek çıkarlarının da düşünülmesi gerektiğini belirtti.Bariş Konferansına çağrıldığıımız bir dönemde kan dökülecek memleket kana boğulacak ,yeni bir cidal devri açılacak tarzında üstelik Meclisi tehdit edecek şekilde yazı yazmanın barişa ulaşmayı önleyecek kasıtlı bir davranış olarak görülebileceğini ileri sürdü.

Yunus Nadi’ye dolaylı olarak vatan haini diyordu.¹⁶⁴ 25 Mart 1923’te yapılan oylamada çoğunluğun oyu ile suç unsuru olmadığına karar verildi.

Ali Şükrü Bey, yazıları aracılığıyla kendisi ya da ikinci grup hakkındaki eleştirilere de yanıt veriyordu.¹⁶⁵ 28 Ocak tarihli ‘*Fazilete Doğru*’ başlıklı yazısında Falih Rıfkı Atay’ın İkinci Gruba yönelik olarak irtica tehlikesinden bahsettiği yazısına cevaben isim vermeden Falih Rıfkı Atay’ı eleştiriyordu. Abdülhamit Devrinde padişaha dualar okuyan bir zümrenin 10 Temmuz’dan sonra istibdada küfürler etmeye başladığını ve inkılapçılara sadakat gösterdiğini söylüyor ve ‘*şayan-ı ibrettir ki bu adamlar büyük bir cüret ve hareket göstererek hassas bir ibre-i mknatsı gibi mevki-i iktidarın temayüllerine ayaklarını ve dimağlarını uydurarak her gün bir şekil ve surette fikir meydanında raks etmeye muktedir olmuşlardır*’ diyerek Falih Rıfkı Atay’ ı eleştiriyordu. ‘*Bu memlekette bütün hakikatler şahsiyet tozları altında kaybolmuştur.Biz,vatana karşı olan bu ihanetten ebediyen uzak kalacağız*’ diyor ve bundan sonra yazı kaleme alacak herkesten *öğren, muhakeme et ve sonra yaz*’ davranışını beklediğini çünkü faziletli ve doğru yolun bu olduğunu belirtiyordu.¹⁶⁶

¹⁶⁴ TBMM Zabıt Ceridesi,c.27,s.55

¹⁶⁵ Demirel,**Ali Şükrü Bey’in Tan Gazetesi**, s.11-33

Ali Şükrü Bey, 19 Ocak 1923 tarihinde Ankara’da Tan Gazetesini çıkarmaya başladı.Gazetenin amacı ağırlıklı olarak İkinci Grubun görüşlerini açıklamak ve yaymaktı.Gazete Ankara’daki Taşcıoğlu Binasının zemin katındaki Ali Şükrü Bey Matbaasında basılıyordu.Gazetenin imtiyaz sahibi Ali Şükrü Bey,sorumlu müdürü İbrahim Hıfzı Bey’di.Cumartesi günleri hariç haftada 7 gün çıkan gazete, 5 kuruştan satılıyordu. Gazete,dahili haberler başlığı altında Ankara’dan ve Anadolu’dan;harici haberler kısmında ise dış dünyadan ve siyasetten haberler veriyordu.Ali Şükrü Bey, imtiyaz sahibi olduğu Tan Gazetesinde başyazarlık yaptı.Gazetenin birinci sayfasındaki imzasız yazılar Ali Şükrü Bey’e aittir.

¹⁶⁶ **Tan Gazetesi**, sayı 8 .28 Ocak 1923;Demirel,**Ali Şükrü Bey’in Tan Gazetesi**, s.59-62

Ardından 9 Şubat tarihli gazetede ‘Bir İzah’ başlıklı yazıda, Falih Rıfki Atay’ın ikinci Grubun niteliği ile ilgili yazısına da İkinci Grubun içeriğini anlattığı şu satırlarla karşılık veriyordu:

“Malum olmak lazımdır ki bugün Mecliste yalnız gruplar vardır. Herhangi bir namla bir fırkanın vücudundan eser yoktur. Misak-ı Milli’nin tahakkukunun temin için teşekkül etmiş bulunan BMM her türlü içtihat farklarını nazar-ı dikkate almayarak milleti dava-yı milli uğrunda yek vücut bulundurmaya ümid-i muvaffakiyetinin amil-i esasisi addetmiştir. Henüz maksadını istihsal edememiş ve bütün kuvvetlerini bunun teminini tevcih eylemek karşısında bulunmuş olan milletin böyle nazik bir zamanda fikir ve kanaat mücadeleleri yolunda müteferrik bir vaziyete sokulmasını, hem dava-yı millinin teminine ve hem de teceddüdün zaferine mani-i kavi görmekteyiz. Fırka haline intihab ettiğimiz zaman efkar-ı umumiyeye hesap vermek mecburiyeti hasıl olacağından ,bu hususta bizden fazla izahat talebini nabemevsim add ediyoruz. Bizce bugün yalnız yek vücut ve dava-yı milli uğrunda müttehiden ahz-ı mevzi etmiş ve bir millet ve kanaat-ı siyasiyesi her ne olursa olsun her vatandaşı kucağında tutmak isteyen bir Meclis vardır.”¹⁶⁷

Ali Şükrü Bey, Meclisteki pek çok konuşmasında Misak-ı Milli ile ilgili fikirlerini belirtti. Misak-ı Milli ile belirlenen sınırlardan hoşnut olmadığını bu belgenin en asgari sınırları belirlemiş olduğu kanısındaydı:

“-Sevr muahdesiyle hakkı hayat ve istiklalimizi mahvetmek isteyen düşmanlarımızın o zaman bize karşı takınmış oldukları vaziyet ve sarf ettikleri sözleri nazarı dikkate alacak olursak ve o vaziyetle bu teati ettiğimiz notaların gerek meal ve gerek ifade itibariyle olan halini bir mukayese edecek olursak büyük bir hakikate vasıl oluruz. O da Hakkın tezahür etmeye başlamasıdır. Efendiler, bizim istediğimiz Misak-ı Millimizin çizmiş olduğu çerçeve dahilindeki hukukumuzdur. Fakat bendeniz, zannediyorum ki, bütün arkadaşlar bana iştirak eder. Bizim metalibimiz

¹⁶⁷ a.g.e., sayı 19, 9 Şubat 1923 ; Demirel, a.g.e., s.64

*daha vasi, daha şamil, daha yüksektir.Fakat dünyanın o gün yani Misak-ı Milli çerçevesini çizdiğimizünkü vaziyeti bize hakikaten notada yazıldığı vechile mütevaziane bir şekilde bir Misak-ı Milli çerçevesini çizdirmiş idi.Fakat bununla beraber ben hiçbir vakit bugüne kadar ve bugün dahi Osmanlı Sancağının dalgalandığını unutmadım ve unutamayacağım.Bugün Hindistan'da ve daha sair memalik-i İslamiyede bizim hesabımıza ve kendi hesaplarına çalışan dindaşlarımızın metalibi bizim bu asgari olan metalibimizin kat kat fevkindedir.*¹⁶⁸

Ali Şükrü Bey, Meclis konuşmalarında Misak-ı Milli konusunda içine sinmeyen noktalar olduğunu ve zorunluluktan kabul ettiğini söylese de gazete yazılarında sıklıkla Misak-ı Milli'den bahsediyordu. Gazetenin 18 Ocakta yayınlanan ilk sayısında Ali Şükrü Bey 'Yolumuz' başlıklı yazısında fikir özgürlüğünden bahsediyor,ülkede gelişmeye,ilerlemeye dair tüm isteklerin bir süre sonra hayale dönüştüğünü söylüyordu.Misak-ı Millinin çizdiği Türkiye haritasının hakkını tanıyan,vazifesini bilen,ve hakka hürmet eden bir milletin varlığını ispat ettiğini söylüyor ve 'yolumuz hak yolu,millet yoludur.Tevfik ise Allah tan'dır' diyordu.¹⁶⁹

Sevr Anlaşması'nın hükümlerini TBMM Hükümetine kabul ettiremeyeceklerini anlayan Müttefik Devletler, anlaşmada bazı değişiklikler yapmayı uygun görerek Londra'da bir konferans düzenlediler.21 Şubattan 12 Mart 1921'e kadar süren konferansta İstanbul Hükümetini Sadrazam Tevfik Paşa, Ankara Hükümetini de Dışişleri Bakanı Bekir Sami Bey başkanlığında bir heyet temsil etti.Tevfik Paşa, Türkiye adına konuşmayı Bekir Sami Beye bıraktı.¹⁷⁰

Bekir Sami Bey, 25 Şubat tarihli oturumda İzmir ve Doğu Trakya'da nüfus anketi yapacak komisyonun vereceği kararı şimdiden kabul etmeye hazır olduklarını fakat Trakya'nın varlığı için gerekli temel hakları ihlal eden koşulları kabullenemeyeceklerini, Sevr'in diğer koşulları konusunda ise Ankara'dan onay almaları gerektiğini bildiriyordu.Ancak Bekir Sami Bey'in bu tutumu Ankara tarafından onaylanmayacak ve Mustafa Kemal tarafından gönderilen 1 Mart 1921 tarihli talimatta Sevr'i kesin bir şekilde reddetmeyip bazı maddeler üzerinde

¹⁶⁸TBMM Zabıt Ceridesi, c.4, 22 4 1922,s.351-352

¹⁶⁹Tan Gazetesi, sayı 1, 18 Ocak 1923

¹⁷⁰Şerafettin Turan,Türk Devrim Tarihi, 2.kitap, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1992,s.220

tartışmaya girmekle suçlanacaktı.¹⁷¹ Konferansta fikir birliği sağlanamadı ancak Bekir Sami Bey, İngiltere İtalya ve Fransa temsilcilikleriyle ayrı ayrı anlaşmalar imzaladı. Anlaşma maddelerinin bazılarının Misak-ı Milliye aykırı olması sebebiyle Mecliste Bekir Sami Bey'e yoğun eleştiriler oldu. Ali Şükrü Bey de Bekir Sami Bey'i eleştirenlerden birisiydi. Bekir Sami Bey'in bu anlaşmayı imzalarken Heyet-i Murahhasa'nın bu konuda bilgisinin olduğunu belirtti ve ordunun başarısızlığının kumandanından sorulduğu örneğini vererek aslında Mustafa Kemal'i eleştirdi:

“Efendim, Heyet-i Murahhasımız bir itilafnameden bahsediyor. Ve bu itilafnamede görüyoruz ki Paşa Hazretleri ile Franklen Buyyon arasında cereyan eden müzakerat Misak-ı Milli dahilinde olmayan bir itilafname aktedilmiştir. Yalnız orta yerde bir nokta vardır ki M.F. Buyyonun söylediği vechile Misak-ı Milliden Heyet-i Murahhasamız bahsetmemiş değil bahsetmiştir. Yalnız binnetice Misak-ı Milli haricinde itilafname aktedilmiştir. Şimdi malum-u Aliniz bu tarzda müzakeratın itilafnameyi tabii Reis imza eder. Bundaki şeref veya leke varsa o da tabii Reise aittir. Ben bunu ordu meselesine benzetirim. Bir ordunun mağlup veya galibiyetinden hissedar olan şeref alan veyahut kendisine leke sürülen kumandandır. Fakat mağlup olan ordunun kumandanı lekedar olmakla beraber Erkan-ı Harbiye Heyetine de sorarlar, siz ne yapıyordunuz? Yapmış olduğunuz planlar ne idi? İstanbul Meclisi Millisinde kabul edilen bir Misak-ı Milli varken Heyet-i Murahhasa erkan-ı kiramı acaba kendisini resmen protesto etmişler mi? Rica ederim bu noktada Heyet-i Murahhasa erkanı bizi tenvir etsinler. Mesuliyet-i maneviye varsa Bekir Sami Bey'e aittir. Fakat sırf Bekir Sami Bey'in iş görmesi lazım gelir ki Bekir Sami Bey'e bazı zevatın terfîk edilmesi de bu gibi nikatta bir insanın nisyana düşmesi ihtimaline karşı onu ikaz etmesi tevfik-i hareket etmesini ihtar içindi.”¹⁷²

¹⁷¹ Bige Yavuz, **Kurtuluş Savaşı Döneminde Türk Fransız İlişkileri**, TTK Yayınevi, Ankara, 1994, s.110

¹⁷² **TBMM Gizli Celse Zabıtları**, c.2, 27.6.1921, s.93

16 Ekim 1921 tarihli Meclis oturumunda Ankara Anlaşmasının üzerine görüşülürken de Ali Şükrü Bey, anlaşmanın imzalanması tarafında görüş bildirdi ve şöyle dedi:

“Bugün ortada bir Misak-ı Milli meselesi vardır.Bendeniz İstanbul Meclis-i Mebusanında vaziyetin ızdırarı karşısında kabul mecburiyetinde kaldığım bir vesikadır.Yoksa ben bu milli vesikayı kabul taraftarı değilim.Fakat ne yapalım ki vaziyet-i umumiyei cihan arzusunun hilafına o vesikayı kabule mecbur etti.Efendiler,bugün Yemende İmam Yahya elan bize olan tabiiyetini muhafaza ediyor.Bizim sancağımızın muhafaza ve bizim ordumuz ve yine bizim memurimiz orada icra-yı hükmediyor.Şimdi bu vesikanın kabulü,siz bizi kabul ediyorsunuz fakat biz sizi istemiyoruz demektir.Maatteessüf.bunu bize o günkü ızdırar kabul ettirdi.Gelelim asıl meseleye.Bugün biz iki şık karşısında bulunuyoruz.Birisi ya bu mütarekeyi kabul veya red.Çünkü bu sulh ve sulh muahedesi değildir.Bilahare Fransızlar da dahil olduğu halde karşı karşıya gelip çekeceğiz.Kaybettiğimiz araziyi bir düşününüz..Sonra hattın cenubunda 10 veya 20 km araziyi düşününüz,bizim Suriye hududumuz Fırat Nehridir.Ferit Bey,bunu alabilersen gelsin ama bunun imkanı yoktur..Fakat yarın zamanı geldiğinde değil Fırat,İrak ve Suriye ile birleşeceğiz.Bugün bunu reddettik veya ufak tadilat yaptık.Kabul edilmedi.Ne koparır isek bizim karımızdır.Ben diyorum ki fikri aleni ile düşünelim,bu mütareke hiç olmazsa bize Adanayı bırakıyor.Bu şekilde Kilikya,Urfa birçok yerler bizim elimizde bulunmuş olur.Arkadaşlar ortaya atmış oldukları tadilat fikirlerini ipi koparmadan yapmak mümkünse yapsınlar .Ben bu itilafnamenin kabulü taraftarıyım¹⁷³

Ali Şükrü Bey’in dış politika konusunda hükümete yönelik en ağır eleştirisi Lozan Konferansı konusunda oldu. Ali Şükrü Bey, Birinci Lozan Görüşmelerini başarısızlık olarak nitelendirmiş ve hükümeti sert bir biçimde eleştirmişti.Hükümetin Lozan Görüşmelerinde gizli işler çevirdiğini düşünüyor, konferans tutanakları ve protokollerin Meclisten gizlendiğini

¹⁷³a.g.e,c.2,s.351

iddia ediyordu.Hükümetin, Meclisi ya harp ya sulh ikilemine getirmesinin Türk Delegasyonunun beceriksizliği olduğunu, inisiyatifin Lord Curzon’a bırakıldığını ve yeni bir delegasyonla işe tekrar başlanması gerektiğini belirtiyordu.¹⁷⁴

Mehmetçiğin süngüsüyle kazanılan muazzam zaferin, Lozan’da heba edildiğini belirterek şöyle diyordu:

“Efendiler, Meclisimiz icrai ve teşrii salahiyeti haiz bir meclistir. Fakat hükümetimiz adeta kabine usulü veçhile siyaset tedvir etmek istiyor,yani yaptığı projeyi bizden saklıyor. Bu da bir siyasettir. Fakat maalesef Meclisimizin bugünkü vaziyetiyle kabili telif değildir. Ben icrai salahiyete haiz olduğum halde böyle gizli olarak hükümetin değil,hükümetin etrafına toplanacak büyük bir zümrenin dahi yapacak olduğu işten mesuliyet kabul edemem. (...) Açıktır, ya şekli idareyi değiştirirsiniz veyahut gelirsiniz buraya efendiler,devletlerden şöyle bir proje aldık,buna mukabil şöyle bir proje verdik,bunu kabul etmediler .Bugünkü vaziyet şudur .Buna karşı ittihaz ettiğimiz proje şundan ibarettir. Bu proje dairesinde hareket edelim mi etmeyelim mi diye gelip bizden rey alır. Hükümet bunu yapmıyor.

(...)Efendiler,ordumuzun bugün yapacağı bir vaziyet karşısında silahına süngüsünü takıp dişini bilemektir. Çünkü ordumuzun fennen,ilmen düşman karşısına geçmesine imkan yoktur. Efendiler,o halde herhangi arkadaşımız cesaret eder de Trakya’nın ve İstanbul’un çığnenmesi ,yakılması, yıkılması pahasına harbe sebep olabilir?İşte bu vaziyette bilgisizlik ,siyasette idare edemezlik veya idare etmekte lakaydi-ne dersiniz deyiniz-yüzünden bizi bu hale koymuştur. Hükümet bizi nasıl tehdit eder efendiler?Ya harp,ya sulh. Sonra efendiler,sulha gelince : Sulhu de kabul edecek vaziyette değiliz,bu proje mucibince. Çünkü bizim bugün katiyen terk edeceğimiz aksamı memalikimiz bidayette terk edilmiştir. Ama Rauf Bey diyor ki ,kim terk etmiştir ?Musul’u kim terk etmiştir? Efendiler, soruyorum,düşmanların altı ay sonra iade etmiş olduğu bir toprak var mıdır? Yoktur efendiler. Hangi toprak bir daha iade edilmiştir?Musul’u bir

¹⁷⁴TBMM Gizli Celse Zabıtları, c.4 , s.36-40

sene sonraya bırakmak, bir Mısır yapmak demektir; neticede kaybetmek demektir. Bu da Girit gibi gidecektir. (...) Bu On iki Ada' da bila münakaşa İtalyanlara terk edilmiştir. Hatta Balkanlarla yaptığımız Londra muahedesi mucibince bize bırakılan Meyis Adası bile bize bırakıldığı halde bunlar bile bilmeyerekten düşünmeyerekten gaflet ile terk edilmiştir. İşte Heyet-i Murahhasa' nın ne kadar kati bir şekilde işe sarıldığının alameti işte budur. Efendiler Meyisin mevkiini düşününüz ve İtalyanların bizim Finike sahillerindeki Kaş sahilindeki vaziyeti düşününüz. Ondan sonra efendiler bilmeyerek orayı Meyis Adasını bila müzakere vermeyi düşününüz. Sonra bu heyet-i vekile bu meseleyi müzakere etmek için yine bu heyeti murahhasayı göndermek istiyorlar. (...) Görülüyor ki efendiler memlekette hükümdarı Cemiyet-i akvam olan diğer bir hükümet teşekkül etmektedir.¹⁷⁵

Ali Şükrü Bey, Lozan 'meselesinde hükümetin konuyu 'ya harp ya sulh' noktasına getirdiğini Meclisten böyle bir karar istemenin yanlışlığını vurgulaması ve Mustafa Kemal Paşa ile bir tartışmaya girmesi Meclisteki tansiyonu yükseltti:

Ali Şükrü Bey (...) Memleketin hakiki menafini düşünerek hakiki ve selim bir karar ittihaz etmeye bu gün için imkanı maddi yoktur efendiler. Ya harp kararı vermek veyahut fedakarlığı kabul etmek şartıyla sulh yapalım. Hükümet böyle bizden bir karar alamaz. Hükümet vaktiyle işi bir çıkmaza doğru gittiğini gördüğü vakit gelip bize 'bu işin içinden çıkamayız, bu iş sarp sarıyor, netice buna vasıl olacaktır' deseydi o vakit düşünürdük. Şu Meclis Sakarya Harbi'nde olduğu gibi yarı yolda işe vaziyet ederek memleketi sahili selamete çıkarırdı. Fakat efendiler, bu günden ne fedakarlık mesuliyetini üzerime alabilirim, ne de harb mesuliyetini. Çünkü bu işi yapan ben değilim. İş bu raddeye getirmekte ben amel değilim. Yapılacak mesele efendiler, bu günkü vaziyet karşısında azami bir menfaat temin etmek şartıyla –azamiden maksadım yani mümkün olanı demek

¹⁷⁵TBMM Gizli Celse Zabıtları, c.4, s.36-137

istiyorum-fedakarlık yapmamak mümkün değil. Fakat verilen mukabil proje ile ayakları bağlı olan ve gemici tabirince baş vermiş olan Heyet-i Murahhasımız hariç olmak şartıyla yeni bir Heyet-i murahhasa ile bu işi asgari fedakarlıkla bitirmektir.Efendiler,bu memleketin muhtac-ı hal ve islah olduğuna bugünkü hal-i perişanımız şahittir.Bunu görmeyen kimse yoktur.Fakat efendiler,bütün dünya muvacehesinde şu postu evvela kurtarmak lazımdır.Bu işi temizlemekten evvel,gönlü bir takım islahat yapmak için şunu yapacağım bunu yapacağım demek İngiltere'nin eline müthiş bir silah vermek demektir.

(...) Gazi Mustafa Kemal Paşa – Arkadaşlar, altı yedi gündən beri malum olan mesele üzerinde heyet-i alinizce müzakere cereyan etmektedir.Müteaddit hatip arkadaşlar söz söylediler ve lüzumu kadar tenkidat yapılmış olduğu kanısındayım.Malum-ı aliniz Lozan Konferansı birçok zaman temadi ettikten sonra İtilaf Devletleri Heyet-i Murahhasları Heyet-i Murahhasamıza müzakeratın hülasası olmak itibariyle birtakım şerait-i muhtevi sulh projesi namıyla bir şey vermişti.Elinizde bulunan ve tercümesi çok yanlış ve çok natamam olmakla birlikte bundan anlaşılman mana ve ruh şudur ki , böyle bir sulh projesini bizim için kabul etmek mümkün değildir.Çünkü doğrudan doğruya muhtel şeraiti ihtiva etmektedir. Eğer İtilaf Devletleri bize projeyi kabul ettirmekte musir olurlarsa o halde milletimiz için hükümet ve Meclisimiz için harb şekli zaruretinde tecelli etmiş olur. Yapılacak bir şey yoksa o zaman harb ederiz.Fakat bu son noktaya vasıl olmazdan evvel sulh yolunda çalışmayı tercih etmeyen hiçbir arkadaşınız yoktur. Düvel-i müttefikanın malum olan projesine mukabil heyeti murahhasanız bir mektup göndermiştir ki ağzlarda dolaşan mukabil proje bu olsa gerektir. Bu mektup usulü,diplomatik usulde her vakit yapılabilir ve yapılması muvafık olan bir tarzdır. Mektubun muhteviyatı neticede ' esasen ittifa ettiğimiz nikatı imza ederek sulh yapalım ve ikinci ,üçüncü derecede olan mesaili başkaca mütalaa ederek buna nihayet verelim' den ibaret olup bundan başkaca bir ilave daha yapılmıştır ki o da;eğer İtilaf Devletleri bu teklifatımızı kabul etmeyecek olurlarsa teklifatımız keemlemyekundur. Binaenaleyh Heyet-i

Murahhasa sizden yeni bir veçhe talep ediyor. Bendenizce mesailin her noktası anlaşıldıktan sonra yeni bir veçhe vermek lazımdır ve bu bizim için çok mühim ve hayati olan Musul meselesinin muvakkaten talikini mevzubahis etmemek ve fakat idari,siyasi,mali ve iktisadi vesair mesaildir.Arkadaşlar ben şahsen vicdanıma ve kanaatı fikriyeme istinaden heyet-i alinize derim ki heyet-i murahhasımız kendisine tevdi edilen vazifeyi tamamen ve pek mükemmel bir surette ifa etmiştir. Milletimizin ve Meclisimizin şerefini ilan edecek bir tarzda dünyaya tanıtmıştır ve başarılı olmuştur.

Ali Şükrü Bey – Heyet-i Vekile Reisi son almış olduğu telgrafta arz etmişti ki verdiğim talimat bir beyanname neşriyle ve inkıta kelimesi telaffuz etmeksizin avdet etmeleri emrini verdiklerini burada söylediler.

Müzakerenin tarz-ı cereyanı itibariyle ve Hakkı Hami Bey' in buyurduğu ve Paşa Hazretlerinin o tarzı ifadeye göre vermiş oldukları cevap şeklinde değildir. Bendenizin aklımda kalan şekil bu şekildir.

Mustafa Kemal Paşa – O sizin ifadenize göredir. Yani ben diyeceğim ki doğru değildir.

Ali Şükrü Bey – Şahit ,Heyet-i Umumiye dir.

Mustafa Kemal Paşa – Yani siz meseleyi kendi hayalatınıza göre düşünüyor,vücut veriyor,hüküm veriyorsunuz ve öyledir diyorsunuz. Öyle değildir beyefendi hazretleri.(...)Eğer sizin dediğiniz gibi olsa idi o zaman heyet-i murahhasayı tecziye etmeniz lazım gelirdi. Bilasebep harbe mi götürsün,bunu mu istiyorsunuz? Heyet-i murahhasımız makul ve akıl ve feraset dahilinde hareket ettiğinden dolayı müzakeratı kat etmediğinden dolayı mı Heyet-i Murahhasayı tenkit edeceğiz? Böyle mi memleketi idare edeceğiz Ali Bey Efendi ?

Ali Şükrü Bey – Söyleyeceğim.

Mustafa Kemal Paşa – Bir haftadır söylüyorsunuz,memleketi zarar-dide ediyorsunuz.

Ali Şükrü Bey – Kimseyi ithama hakkınız yoktur.

Hakkı Hami Bey – İstirham ederiz, Mecliste emniyet yoksa söyleyiniz, Mecliste emniyet yok mudur?

Ali Rıza Bey (Kars) – Bütün Meclis Paşa' nın müdafidir. Size ne oluyor?

Ali Şükrü Bey – Emniyet-i şahsiye mefkut mudur?¹⁷⁶

Bu tartışma ile Meclis bir anda birbirine girmiş, Mustafa Kemal Paşa Ali Şükrü Bey'in üzerine yürümüştü. Oturumu yöneten Ali Fuat Bey, o günü şöyle anlatmaktadır:

“Mustafa Kemal Paşa, Mecliste konuşurken hava oldukça gergindi. O konuşuyor, sözü kesiliyor, o cevaplıyordu. Paşa sözlerini tamamladıktan sonra Ali Şükrü Bey'in Ben de söyleyeceğim demesi üzerine Gazi Paşa hiddetli bir tavırla :-Bir haftadır söylüyorsunuz, memleketi zarar-dide ediyorsunuz, maksadınız nedir ? dedi ve kürsüden inerek elleri cebinde olduğu halde asabi bir şekilde Ali Şükrü Bey'in üzerine yürüdü.. Bu arada herkes Meclisin ortasında birbirine bağırmakta olan mebusların etrafında toplanmıştı. Ali Şükrü Bey, kimseyi ithama hakkınız yoktur diye bağırıyor ve Sinop Mebusu Hakkı Hami Bey de Mecliste emniyet yok mudur? feryadını basıyordu. Müzakereler çok ehemmiyetli ve ciddi bir hal almıştı. Müdahalelerim artık tesirini göstermiyordu. Riyaset kürsüsünün önünde birinci ve ikinci grup azalarından çok sinirlenmiş olanlar karşı karşıya gelmiş ve adeta iki muhasım cephe teşkil etmişler, birbirlerini itham ve tehdit ediyorlardı. Bu halin biraz daha devamı,, müessif hadiselerle sebep olacaktı. Hatta birbiri aleyhine tabanca vesaire istimaline kadar varacaktı.

İntizamı iade maksadıyla meclis emniyet memurlarını çağıramazdım, çünkü müzakereler gizliydi... Ne yapabilirdim? Derhal

¹⁷⁶TBMM Gizli Celse Zabıtları, c.4, s.139-176

riyaset çanını her iki tarafın ortasına attım ve şaşkınlıktan istifade edip müzakereleri tatile muvaffak oldum..”¹⁷⁷

Ali Şükrü Bey,Tan Gazetesinde de Lozan konusunu işledi ve Meclisteki süreci ve bu konudaki fikirlerini yazılarında aktardı.

24 Ocak 1923 tarihli yazısında emperyalist devletlerin Lozan’daki baskılarından bahsediyor, oradaki hırs ve menfaat didişmelerini ;hak ve adalet kavramlarının garip ve öksüz kaldığını gördükçe ‘*acaba dünyada adalet ve hak ve hukuk kavramlarının üzerinde anlaşıldığı bir düzen tesis edilmeyecek mi ?*’ sorusunu soruyordu.¹⁷⁸

Lozan Konferansının kesintiye uğramasından bahsederek buradan bir barış kararı çıkmazsa dünyaya Misak-ı milli çerçevesinde kendisini göstereceğini söylüyor,İngiltere’nin konferansta barışa karşı direnç gösteren tavrının Anglo sakson medeniyeti için pek de şerefli bir durum olmadığından bahsediyordu.¹⁷⁹İsmet Paşa’nın konferans dönüşünün çok uzun sürdüğünü ve İsmet Paşa’nın bir an önce Ankaraya dönerek konferans hakkında Meclisi bilgilendirmesi gerektiğini söylüyordu.¹⁸⁰

Ali Şükrü Bey, Mecliste konferans ile ilgili bilgilerin sunulmasından sonra da hayal kırıklığına uğradığı belirterek “*Ümid ederdik ki Garb diplomasisi,yeni Türkiye’nin yeni vaziyetindeki manayı bütün şümülüyle anlasın, takdir etsin.Ne fayda ki her hakikat,her istenilen zamanda bütün vüzuhuyla anlaşılamiyor*” diyordu.¹⁸¹

5-Askeri Konulardaki Görüşleri

Ali Şükrü Bey, Ankara’ya gelen alayları karşılamak üzere oluşturulan heyette yer aldı.Gelen alaylardan birisi de Topal Osman Ağanın alayı idi.Ali Şükrü Bey,

¹⁷⁷Osman Selim Kocahanoğlu, **Ali Fuat Cebesoy-Bilinmeyen Hatıralar**, Temel Yayınları , İstanbul, 2005,s.287-288

¹⁷⁸ **Tan Gazetesi**,Sayı 5,24 Ocak 1923

¹⁷⁹ a.g.e,sayı 9,29 Ocak 1923; Demirel,**Ali Şükrü Bey’in Tan Gazetesi**,s.89-103

¹⁸⁰ a.g.e,sayı 23,14 Şubat 1923;Demirel,a.g.e,s.113-114

¹⁸¹ a.g.e,sayı 33,26 Şubat 1923,Demirel,a.g.e ,s.128-130

daha sonra kendisi tarafından katledileceği Topal Osman'ın kendisine söylediği sözleri Mecliste aktarıyordu:

“Efendiler,geçen gün Ankaraya muvasalat eden ve Meclisin önünde resmi geçit yapan Giresun kıtalaatına beyan-ı hoşamedî için bir heyet intihabı Heyet-i Umumiyece karara iktiran etmişti.Divan-ı Riyasetçe Cebelibereket Mebusu Rasim Bey,Canik Mebusu Şükrü Bey,Malatya Mebusu Reşit Efendi ve bendeniz bu vazifeye memur edildik.Diün kıtaata gittik.Taburlara Meclis-i Millinin selamını tebliğ ettik.Kıtaat hakikaten birçok meşru şeyler yaptığı halde pek zinde ve kalpleri imanla meşhun bir haldedir.Hatta 42.Alay Kumandanı Binbaşı Osman Ağa'nın bize bilmukabele söylediği sözler arasında şöyle bir ifade bulunmuştur: 'Ben sağ ayağımı harpte sakat ettim.Bu sefer de her iki ayağımı tamamiyle kayıp ve mahvetsem bile sedye üzerinde çalışarak düşmanı denize dökünceye kadar bu alaylarımla beraber çalışmaya ahdettim.”¹⁸²

Ali Şükrü Bey, İstiklal Mahkemelerini dönemin şartları için gerekli olduğunu, ihtilal ve savaş zamanlarında bazı merasimleri bir kenara bırakıp acele karar verdikleri için dünyanın her yerinde uygulandığını Mecliste yaptığı konuşmalarda belirtmişti.Ancak hukukun üstünlüğü ilkesine, mülki ve askeri bütün devlet kurumlarının riayet etmediğini, olağanüstü yetkilerin yanlış kullanılabileceğini söylüyor ve İstiklal Mahkemelerine endişe ile bakıyordu.Meclis'te,22 Eylül 1920'de “İstiklal Mahkemeleri İntihabı” konulu tartışmada bu endişelerini şöyle dile getirmiştir :

“Bugün dünyada yapılan şeylerin hepsi bir esasa istinat eder.Bizim arkadaşlarımızın İstiklal mehakiminde yapacak olduğu işler mülkiye ve askeriye ceza kanunlarına istinat ediyor,sonra vicdanlarına.Kısmen esasa istinat ediyor.Zannediyorum bu tarzda cürüm mahkemeleri bu memlekette şimdiye kadar teşekkül etmemiştir.Bu itibarla ben dahi ürküyorum ve bu ürkümden mütevellit kendimin mesuliyeti maneviyemi düşündüm ve

¹⁸² TBMM Zabıt Ceridesi, c.12 , s.1921

arkadaşlarımızın üzerlerine alacağı ağır yükü düşünmekle beraber rey verdim.Fakat pek korkarak rey verdim.Cenab-ı Hakkın emriyle emanatı ehline vermek lazım gelir.Bu itibarla bu tarzda işleri yapan ve bundan müteessir olan kumanda heyetini biz lazım geldiği şekilde tetkik etmiş olsaydık zannederim ki bu gün bu tarzda müstenkifler görmeyecektik. Meselenin ruhu budur.¹⁸³ “Efendiler, Hükümetin bu kanunu Heyet-i Alinize takdimden maksadının ne olduğu aşikardır ve bundaki zarureti zannediyorum biz de hallettik.Evvelce bu şekilde bir kanun teklif edildiği halde rüfekamızdan bir zat tarafından kabul edilmemişti.Fakat sonraki hadisat zannediyorum ki bizi de aşağı yukarı böyle bir kanun yapmaya ve kabul etmeye icbar etti.Bizim meclisimiz öteden beri alelade bir Meclis-i Mebusan değil ahvali fevkaladeden doğmuş bir Meclistir ve bunun nam-ı diğeri bir İhtilal Meclisidir.Bendeniz bu kanunun içinde ufak tefek tadilata ihtiyaç vardır kanaatindeyim.Fakat Heyet-i Umumiyesi itibariyle bu kanunun kabulünü teklif ediyorum.Bir Hintli bizim için rahatını bırakıyor,evini barkını bırakıyor,atisi meçhul bir sergüzeşte kendisini atıyor.Sonra bizim burada bazı gafil arkadaşlarımız düşmanların en sefili memleketimize hücum ettiği bir dönemde vazife-i vataniyesini ifa etmek istemiyor.Bu vaziyet karşısında utanmak bile az gelir.¹⁸⁴

Ali Şükrü Bey,sadece yakalanan eşkıyanın hızlı bir biçimde yargılanması gerekçesiyle İstiklal Mahkemelerinin kurulamayacağını,eğer yargı mekanizması hızlı çalışmıyorsa o bölgedeki mahkemelerin sayılarının artırılmasını da önermişti. Hıyanet-i Vataniye suçlarına İstiklal Mahkemeleri yerine Bidayet Mahkemelerinin bakmasını ve gerekirse sayılarının artırılmasını böylelikle işlerin daha hızlı yürüyeceğini öneriyordu.¹⁸⁵ Bir başka konuşmasında da İstiklal Mahkemelerinin kararlarını eleştiren Ali Şükrü Bey, tek şahitle insanların asılmasının yanlış olduğunu söylüyor,¹⁸⁶İstiklal Mahkemelerinin devam etmesinin memlekette bir fevkaladelik olduğunu itiraf etmiş olacakları anlamına geldiğini söylüyordu.¹⁸⁷

¹⁸³ a.g.e, c.4, s.240

¹⁸⁴ a.g.e, c.4, 8.9.1920, s.24

¹⁸⁵ TBMM Gizli Celse Zabıtları, c.3, s.613-615

¹⁸⁶ TBMM Zabıt Ceridesi, c.27, s.440-441

¹⁸⁷ TBMM Gizli Celse Zabıtları, c.4, s.615

Milli Mücadelenin en önemli sorunlarından biri de savaşın nasıl verileceği konusunda cereyan ediyordu. Kimileri düzenli bir ordunun kurulmasını isterken kimileri de Kuvay-ı Milliye güçleriyle yarı milis güçlerle verilmesi yanlısı idi.

Ali Şükrü Bey de , düzenli orduya karşı milis-çete teşkilatını savunanların içinde yer alıyordu. Askerin elindeki silahları iyi kullanamadığını, askerinin olmadığı yerde komutanın olmasının bir anlamı olmayacağını söylüyordu:

“Memleketin zabıt ve ihtiyat zabiti olarak mevcut olan zabitanı zannederim ki iki milyonluk bir ordu içindir. Bugün askerinin bir çok ihtiyat zabitanı vardır. Kolorduların mevcudu vardı, vesaire idi. Fakat bugün bendeniz zannediyorum ki bugünkü mevcudumuz belki yüzde biri kadardır. Mesela 14. Kolordu Komutanlığı var, erkan-ı harbiyesi var , fakat neferi yok.. Şimdiye kadar Müdafaa-i Milliye'nin harb-i sagir teşkilatını icra etmesi lazım gelirdi ve bunlar geri kalmışlardır.”¹⁸⁸

Ali Şükrü Bey, bununla kalmayıp Başkomutanlığa da karşı çıkmıştı. Mecliste Başkomandanlık süresinin uzatılması için yapılan oturumda bu konudaki görüşlerini açıklamış ve sürenin uzatılmasının gerekli olmadığı tezini savunmuştu. Kanun süresinin uzatılmasının Meclisin hukuk ve icra yetkilerine ters düşeceğini belirtmiştir:

Efendim Başkomandanlık kanununun ilk defa müzakere edilip kabul edilmiş olan celse-i hafiyeyi hatırlatmak isterim ve o zamanı gözünüzün önüne getirmenizi rica ederim. Düşmanın ne tarafta olduğunu ve vaziyetin o zamanki buhranını düşünelim. O buhran tahtında bile şu Meclis hukuku milliyeyi son demine kadar müdafaa etmeyi düşünmüş, düşman orada dururken ve hükümet Ankara'yı terki sarahaten teklif ederken bu Meclis yine hukuku teşriyemizden bir kısmını öyle sellemehüselam vermemiştir. Birçok müzakerat üzerine vermiştir. O vakit zannediyorum ki Meclisin teşrii salahiyetinden bir kısmının Başkomandanlığa verilmesi gayet muhikti. Bendeniz o noktaya istinaden

¹⁸⁸TBMM Zabıt Ceridesi, c.2, s.269

muvafık olarak reyimi vermiştim. Fakat o kanuna bugün bu şekilde ihtiyaç olmadığına kaniyim. Böyle bir kanunla yani Meclisin böyle bir devirde hukuku teşriyesini hatta icraiyesini ufak bir nebze bile olsa gasp ve tehdit edecek bir kanuna bugün lüzum yoktur. Fakat o gün lazım idi. O zaman Başkumandan olan zat demişti ki bugün kapımıza gelmiş olan düşmanın kovulmasını arzu ediyorsanız bunun kovulması için bazı tedabiri fevkalade ittihazına lüzum vardır. Eğer ben türük-u kanuniyeye tevessül edecek olursam çok zaman geçecektir. Halbuki zaman yoktur, binaenaleyh bazı müstacel kavanini çıkarmayalım demişti. Biz de bunun doğru olmadığını bilerek fakat zaruret itibarıyla kabul etmiştik. Nitekim biliyorsunuz ki tekalifi milliye gibi bu Meclisin hakkına taalluk eden kanunlar Başkumandanlık imzasıyla yapılmıştır. Fakat Efendiler bugün vaziyet değişmiştir, bugün muztar bir mevkide değiliz. Tekalif-i milliye alınmak suretiyle yani fevkalade tedabir ile işi tedvir edecek devirde değiliz. Binaenaleyh Meclisin kendi hukuk ve icraiyesine tam olarak sahip olması zamanıdır. O zamana mahsus olan bu hukukun geri alınması için bu anunun yeniden müzakere edilmesi ve sırf bir Başkumandanlık kanunu olarak kalması lazımdır. Bunun için de zannediyorum ki hafî müzakereye lüzum yoktur, müzakere aleni olmalıdır. Hafî nedir efendiler, kimden gizliyoruz? Bunu Avrupalılardan gizlemek onların alakası yoktur. Harici bir şey olsa siyasetimiz değişir diye korkardık. Bu dahili bir meseledir, dahili bir mesele için hafî yapmak milletten korkmak demektir. Milletten korkacağımız bir işi yapmamak daha doğru olur.¹⁸⁹

(...)Başkumandan Paşa Hazretleri buraya gelir de 'ben ordunun başkumandanıyım, binaenaleyh Meclise salahiyyeti geri verdim ' derse o zaman nerede kalır efendiler ve zannederim Başkumandan Paşa Hazretleri de takdir buyururlar. Çünkü Meclis artık zaruret zamanında ve muvakkaten vermiş olduğu salahiyyeti teşriyyeyi geri almalıdır. Bu hakkı bize millet

¹⁸⁹ TBMM Gizli Celse Zabıtları, c.3, s.311

*vermiştir, bizim değil milletin hakkıdır. Bugün zaruret mündefi olmuştur, o hakkımızı geri almaklığımız lazımdır.*¹⁹⁰

Ali Şükrü Bey, askerlikten gelmiş olduğu için askeri konulara büyük bir önem veriyordu. Askerin her türlü askerlik dışı işlerden uzak tutulmasını sadece meslekleri ile meşgul olmaları gerektiğini¹⁹¹, Milli Mücadelenin cephede başarıya ulaşması için, düşmanı yurttan atabilmesi için askerinin iyi beslenmesi gerektiğini¹⁹² belirterek ömürleri siperlerde geçen subayların bir katip ve muhasebeci kadar bile maaş alamadığını bunun düzeltilmesi gerektiğini söylüyordu.¹⁹³

Ali Şükrü Bey, asker kaçakları ile ilgili bir oturumda bu kişilerin acilen ordudan tasfiye edilmesini söylüyordu:

“Seferberliğin bidayetinden beri zabitan arasında öteden beri suistimal ile alude olmuş birçok kimseler de vardı ve bunların hiçbirisi vaziyet müsait olup da tecziye edilemedi ve bugün onlar hala işbaşında çalışmaktadır. Hatta haklarında takibat bile icra edilmemiştir. Mamafih, zabitanın bir kısmı cephede aç olarak çalışıyor. Mektepten çıkalı şu kadar sene olduğu halde almış olduğu maaş otuz lirayı tecavüz etmiyor ve halbuki bu adam her zaman kanını feda etmeye hazır.. Buna mukabil dört senelik bir mülkiye memurunun maaşı 40-50 liradır. İsim zikretmeyeceğim, son zamanlarda bazı vakayı itibariyle kuvve-i maneviyemizi kıracak bazı hareketlerini işittim. Bunların aleyhindeki şikayetlere ehemmiyet verilmemiş yani cihet-i askeriyede mühim makamat işgal eden bazı zevatın kuvve-i maneviyemizi kıracak bazı hareketına karşı vaki olan şikayetlerin hiç birisine ehemmiyet verilmemiş. Ordu, başımızın tacıdır. İstedikleri kadar doyurur, içiririz. Muhtelif menzillerde binlerce, yüz binlerce para yapmış adamlar bulunduğu şayi olduğu müddetçe biz huzur içinde olamayız. Bu gibi kimselerin bugün fedakarlık edeceğine kani değilim. Bu itibarla rica ederim heyet-i icraiye orduyu tasfiye etsin. Bunları rahat rahat parasını yemek için serbest

¹⁹⁰ a.g.e,c.3, s.320

¹⁹¹ **TBMM Zabıt Ceridesi**, c 18, s.194-196

¹⁹² a.g.e, c.2, s.300

¹⁹³ a.g.e,c.10, s.96

bırakmayalım.Orduyu tasfiye etsin ve böyle kimler varsa tecziyesini yapsın.”¹⁹⁴

6-Ekonomi Hakkındaki Görüşleri

Ali Şükrü Beyin Meclis oturumlarında en çok katıldığı konuların başında milletin ekonomik durumu, hükümetin ekonomi politikaları geliyordu.Yurtiçinde yaptığı gezilerde edindiği izlenimleri ve halkın fakirliğini Mecliste sıklıkla dile getirdi.Yurtdışındaki uygulamalardan da örnekler vererek ekonomi hakkında pek çok tartışmaya katıldı. Meclisin önde gelen görevlerinden birisinin de iktisadi meselelere çözüm bulmak olduğunu söylüyordu. ¹⁹⁵Mecliste Hükümetin ekonomi politikalarına dair eleştiri konularının başında bütçe sıkıntısı sebebiyle halktan yapılan bazı kesintilerle ilgili oldu.Ali Şükrü Bey,hükümetin bu tip kesintiler yapmadan gelirleri artıracak çözümler bulması gerektiğini söylüyordu.Bu kesintilerden birisi de Tuz Vergisidir.Tuz vergisi konusundaki Meclis tartışmasında bu tip kanunların en çok köylü ve rençper sınıfını etkilediğini, onun yerine zenginlerden başka vergilerin alınmasını belirtiyor ve kanuna karşı çıkıyordu:

“Maliye Vekili Beyefendi, şu idare çarkını işletmek için para bulmak mecburiyetindedir.Bunu tuzdan,şundan bundan yapacağına öteden beri söylediğimiz vechile servet üzerinden mütezayid bir vergi almak suretiyle kat’i ve muntazam bir vergi yapsa bununla açığını kapatsa çok iyi olur zannederim¹⁹⁶

26 Şubat 1922 tarihli bütçe açığını kapatmak için memur maaşlarından kesinti yapılması konusundaki tartışmada Ali Şükrü Bey, memurların maaşlarının kesilmesine kanunen hakları olmadığını, gerekirse cömert mebusların maaşlarından bir gerekirse iki maaş verebileceklerini söyleyince Yunus Nadi ve Hacı Şükrü Beyler bir takrir vererek birer aylık maaşlarını Hazineye bağışladıklarını bildirdiler.¹⁹⁷ Aynı

¹⁹⁴ TBMM Gizli Celse Zabıtları,c.I,s.86-87

¹⁹⁵ TBMM Zabıt Ceridesi,c.17,s.135

¹⁹⁶ a.g.e, c.4, 23.9.1920, s.268

¹⁹⁷ a.g.e, c7,s.151

kanun teklifinin 28 Şubat 1922 tarihli oturumunda da Ali Şükrü Bey şu konuşmayı yaptı:

“Herhangi bir memur otuz lira maaşlı,%20’sini kesince ne yapacağız bu adamı?Ya bu adamı hırsızlığa ya da açlığa sevk edeceğiz.Şu Meclis ,memurinin maşatından tenkihat yapmak için sarf ettiği zamanının nısfını vazife-i murakabesine hasredip hakkıyla ifa etmiş olsa bunun yüz mislini tasarruf ederdi.Biz birçok avamil tahtında kendi vazife-i murakabemizi hakkıyla ifa edemiyoruz.Kalkıp biçare hakikaten geçinmekte aciz olan memurinin maaşına darbe indirmek istiyoruz. Elimizden geliyorsa varidatı devleti artıralım.”¹⁹⁸

20 Haziran 1921 tarihli oturumda yerli kumaş kullanımı mecburiyeti hakkındaki tavrı kabul edildi.Ancak Ali Şükrü Bey, bu kanuna kimsenin karşı çıkmayacağını ancak konunun hissi düşüncelerle yapılmaması gerektiğini söyledikten sonra ‘ne yapacağız?Avrupa kumaşını mı yasaklayacağız?Yoksa Hükümet kendisi mi üretmek istiyor?Eşhas eline mi bırakıyor bu hususta hükümetin siyaseti iktisadiyesi nedir?’ diye sordu.

Ayrıca Hindistan’ın Gandhi önderliğinde İngiliz mallarını boykot ettiğini bu işin böyle protesto ile olduğunu, baskıyla olmayacağını söyledi. Ardından da şöyle bir fikir öne sürdü:

Şimdi Avrupa’dan kumaş gelmiyor ve ben de gelmesine taraftar değilim. Burada hükümetin yapacağı şey nedir?Hükümetin siyasi iktisadiyesini anlayamadık. Ahaliyi bıraktı. Ahali kumaş yapıyor,gelmeyince fiyat yükseldi. Alacağımız kumaşın fiyatı on misli yükseldi. Kim giyecek?Benim teklifim,esas itibariyle hariçten gelecek olan şeye karşı gümrük resmini artırılırsınız (Ülkeye).Böyle cebr ile olmaz..Giremez ve giren miktar pahalı olur.Hamiyeti olmayan,parası olan alır giyer.Bulan giyer ve bulamayan giymez. Sanayii dahiliyi teşvik edip askeri giydirelim.Elyevm Avrupa’dan kullanılmış giyilmiş olan elbiseleri alıyorsunuz efendi.Askerin elbisesi yerli kumaşından olamaz mı idi?Yapılırdı fakat mani

¹⁹⁸ TBMM Zabıt Ceridesi,c.17,s.178

oldular.Avrupa'dan mal almakta birçok istifade temin ediliyordu.Bundan beş altı gün evvel Koçhisar'dan geldim.Koçhisar'da vaktiyle 800 çuha tezgahı varmış fakat maatteessüf sönmüş yerli mala ademi rağbet yüzünden.Şimdi birisi rehber olmuş seksene yakın tezgah yapmış buna hüsnü niyetle Müdafaa-Milliyeye Vekaleti avans olarak para vermiş,halk işe başlamış ve bugün 1500 metre kumaş verecek durumdadır.Fakat maatteessüf yapılan kumaşların bir kısmı Müdafaa-i Milliye Vekaleti tarafından alınmamış.Amele dağılmaya mecbur olmuş.Onlar muattal bir halde kalmış.Onu almayan Müdafaa-i Milliye Vekaleti bu defa eskimiş elbiseleri alıyor.Böyle lafla kanun olmaz.Biz fiiliyat istiyoruz ama olmuyor.¹⁹⁹“Hükümet himaye usulüyle mensucat sahiplerini himaye ediyor.Dikkat buyurun,bir kısım halka mecburiyeti iktisadiye veriyor diğer taraftan da onlardan mal iştirası suretiyle amilleri yine himaye ediyor ve bu adamlara karşı hiçbir kontrol yoktur.²⁰⁰

Ayrıca ambarlarda tekalif-i milliye için toplanan eşyaların içinde örneğin Trabzonda toplarla kumaş yığılı olduğunu dışarıdan kumaş almaya çalışmak yerine bunların değerlendirilmesini önerdi.²⁰¹

Ali Şükrü Bey,siyasi yaşamından önce Deniz yüzbaşılığına kadar yükselmiş ve askeriyeden istifa ederek siyasi yaşamına başlamıştı..Bu sebeple Mecliste denizcilik ile ilgili tartışmalarda da bu konuda tecrübelerini aktardı.

Mecliste Türkiye Limanlarından çıkacak olan gemilerden vergi alınması ile ilgili şu madde tartışılıyordu:”Osmanlı Bayrağını hamil seferinden tonilato başına iki kuruş,ecnebi bayrağını hamil seferinden beş kuruş resm istifa olunur.İş bu resm ilk hareket ettiği Türkiye Limanında alınır”.Ali Şükrü Bey'in konu hakkındaki fikri şöyleydi :

“Bendeniz de denizde gezdim,böyle bir varidat aldıklarını görmedim.Alınan resimler,mahalli varidattır.Nitekim,Samsuna gidersiniz,orada da alırlar ve bu belediyenin resmidir.Sonra bir kanun içinde iki türlü resim almak bu da muvafık değildir.Başka yerde böyle bir resim yoktur.Esasen karantina için kullanılan memurinin masarifatına mukabil karantina resmi alınıyor.Ve bu

¹⁹⁹ TBMM Zabıt Ceridesi, c.10, 1921, s.433-434

²⁰⁰ a.g.e, c.11, 23.06.1921, s.20

²⁰¹ a.g.e, c.11, 23.06.1921, s.20

*resm ton başına geminin büyüklüğü nisbetinde alınır,kayıklardan alınmaz .Ecnebi memleketlerinden bu tür büyük gemiler gelir.Gelecek olan birkaç bin kişiden alınacak resim esas itibariyle az görülürse biraz tezyid edersiniz.*²⁰²

Ali Şükrü Bey, askerlikten istifa ettikten sonra Donanma Cemiyetindeki faaliyetlerini devam ettirmişti.Cemiyetin gelir kaynaklarından biri de sigara kağıdı imalatı olmuştu.Ali Şükrü Bey, Mecliste sigara kağıdı ve kibrit'in tekelleştirilmesi ve böylelikle buradan gelir sağlanması ile ilgili kanun teklifinde bu tecrübesini Mecliste paylaştı.Ali Şükrü Bey, Donanma Cemiyeti döneminde sigara kağıdı yapıldığı zaman sigara kağıdının tekel olmadığını pek çok rakiplerinin olmasına rağmen halkın sırf cemiyete yardım etmek için kendilerinden aldıklarını anlattı ve yapılacak kanunun hükümete yük getirmemesi gerektiğini belirtti:

*“Mesele,inhisarı kabul edelim mi etmeyelim mi?İnhisar Meselesi,bandrol meselesi,serbesti meselesi bunlar zannediyorum ki gayet büyük mesaildir.Bu meseleler,Avrupa’da bile senelerce tetkik edildiği halde henüz hallolunmuş bir mesele değildir.Bandırol resmi,memlekete bir irat temin ediyor.Maliye Vekaleti,bu resmi bir inhisar altına alırsak şu kadar para olacak diyor..Şimdi bizim düşüneneceğimiz bu teklifin millete ne kadar bar olacağıdır.Fakat Maliye Vekili beyefendinin verdiği izahatla kanunda görüyoruz ki Hükümet sigara kağıdının satışına zam yapmayacak.Bandırol resmine zam yapmak suretiyle halkın cebinden parasını almak istemiyor.Bizim vazifemiz halka bar olmasın da nasıl yaparsa yapsın ona müsaade etmektir.”*²⁰³

(...)Şimdi Efendiler, Düyun-u Umumiye varidatı için bir şey söyleyemem. Fakat reji varidatından bu memleket büyük bir istifade temin edebilir. Fakat maatteessüf iş görmedikten başka yani işini ilerletmedikten başka bir çok fuzuli memurlar doldurmak suretiyle mütemadiyen masarifi artırmaktadır ve artırmıştır. Bugün görüyorsunuz ki şu Ankara’da bile zaman geliyor ki sigara bulamıyorsunuz. Ankara, merkezi hükümet olan bir yerde sigara sıkıntısı çekildiği zamanlar olursa daha ücra ve kenar mevkileri düşününüz,nasıl olur?Tabiidir ki sigara gitmezse sarfiyat olmaz

²⁰² a.g.e, c.11,16.7.1921, s.285

²⁰³ TBMM Zabıt Ceridesi ,c.11, s.389-390

ve sarfiyat olmayınca bittabi varidat da olmaz. Halbuki bendeniz biliyorum ki bundan bir buçuk sene evvel memlekette artık tütün sarfiyatı yani rejinin yapmış olduğu tütün sarfiyatı az olduğu için sigara istihsalı da kafi gelmiyor. Binaenaleyh, yeni makine getirilmesi lazım geldiğini ve binaenaleyh bu husus hakkında bir buçuk sene evvel müfettişlerin raporu vardı. Bir buçuk sene evvel verilen müfettişlerin raporu ancak bundan bir ay evvelisi mevkii tatbika konmuş ve bilmem işittiğime nazaran makine sipariş edilmiş, geliyormuş. Vaziyetin ciddiyetini ve atının mesuliyetini düşünen bir hükümet nereden on para fazla çıkarıp biriktirmek lazımsa onu düşünmek lazım gelirdi. Mademki işte alakadar olan ve aklı eren bir memur, müfettiş bugünkü Rejinin sigara istihsalatının memleketin ihtiyacatına gayri kafi geldiğini ve bunun için makine getirilmesini söylemiş ; bir makine, iki makine celbine lüzum göstermiştir. Anında bu siparişat celbedilmek lazım gelirdi. Halbuki getirilmemiştir. Efendiler bu gayet ehemmiyetsiz görünür fakat en aşağı memlekete bir iki yüz bin lira girer bir meseledir. Bunu zikretmekten maksadım bunu bu tarzda bir zihniyet diğer meseleyi de yine aynı tarzda görür(...)Millet hükümetin vazifesini hakkıyla yaptığına kani olursa lazım geldiği kadar fedakarlığını yapar. Kayseri taraflarında tekalif tatbik edilirken zevci askerde bulunan kadının ayağındaki şalvarını almışlardır. Bundan başka evinden kaşığı ile yağ almışlardır. Hükümet bu suretle yapanlar ve halkı soyanlar üzerinde ne gibi tedbirler yapmışlardır? Tahkikat yapmış mıdır? Halkı ezmekten başka bir şey yapılmamıştır. Bu tenkide belki lüzum yoktur, maksadım hükümeti şöyle yapalım böyle yapalım diye söylemiyorum. Fakat mazide olan şu noksanları görüp ondan ibret alıp ati için ve atiyeye ait olmak üzere elbirliği ile çalışalım.²⁰⁴ . Evvelki sene Amerikalılar Canik'ten tütün almışlardı. O sene Amerikalılar memleketimizde kalmamışlardır. Gittiler İskeçe'den, Drama'dan aldılar. Bunların muhaberatı ticariyelerini temin edemedik. Bunların muharebesini temin için oraya İngilizce bilir bir muhabere memuru koyamadık...Elli milyon liranın girmesine mani olmuştur. (...)

Resmi bir şekilde komünist partisi teşekkül ediyordu. Memleketteki

²⁰⁴TBMM Gizli Celse Zabıtları,c.3 , s.208-210

tüccarlar bütün paralarını İstanbul'a bankalara gönderdiler. Bunun için muamelaımızda bilhassa siyasiyatımızda gayet durbin olmamız hatırlatmak isterim. Gayrimüslimler için değil, müslimler için de bedeli nakdinin teşmilini rica ediyorum...Askerlerin hem iaşe hem ilbas miktarını artırırız.(...)Sonra efendiler;memlekette yün,yapağı mevcut. Maalesef ihraç edemiyoruz. Bu memlekette evlerde ev tezgahı vardır. Yerli olup da askere giydirdiğimiz şayak var mıdır, rica ederim. Memlekette eğirecek bir fabrika yok. „²⁰⁵

Karadeniz Limanlarına ithal edilecek mısır ve mısır unundan gümrük vergisi alınmamasına dair yapılan kanun teklifini destekleyerek oradaki halkın zaten aç olduğunu, gelen unun ise kaçak gelerek zengini doyurduğunu belirtti:

“Efendiler,bugün bariz iki hakikat karşısındayız.Bunlardan birisi Karadeniz sevahil mıntikasındaki köyler,ahali açtır diyorlar.Şehirler de açtır ve gelen un kaçakçılık suretiyle geliyor,gümrükten kaybediyoruz.Zannediyorlar ki İstanbul'dan un gelmiyor.Fakat ekmeğin kıyyesi kırk kuruşa satılıyor Zannetmeyin ki siz tedabir-i inzibatiye ile kaçakçılığın önüne geçebilirsiniz, bunun imkanı yoktur.Kaçakçılık suretiyle gelen buğdayın unu gayet pahalıya geldiği için fıkaraı halk yine açtır.Bunu zenginler yiyor.Bunun için sahilin ihtiyacını tehvin etmek mecburiyetindeyiz.Benim bu hususta verilmesini arzu ettiğim karar mısırın tamamıyla serbest bırakılmasıdır ve ihtiyacı mahalliye göre buğday için de bir iki ay açık bırakılmasıdır.” ²⁰⁶

Ayrıca Ali Şükrü Bey,1920 tarihinde Rüsüm-ı Bahriye diye bir kanunun çıkarılmış olduğunu ancak Muvazene-i Maliye Encümeninden çıktığı halde Mecliste oylanmadığı için bu kanun ve ondan alınacak vergi gelirinden mahrum kaldığını belirtti.Bu verginin bir kısmının da yabancı gemiler tarafından verileceğini böylelikle ufak tefek bir gelir kaynağı olacağını belirtti.²⁰⁷

²⁰⁵a.g.e,c.2, s.62

²⁰⁶a.g.e,c.2, s.757

²⁰⁷a.g.e,c.,s.223

2 Mayıs 1921 tarihli oturumda 18 yaşından küçük olanların maden ocaklarında çalıştırılmayacağı ve bir amele birliği oluşturulması konusundaki takrir tartışılırken Ali Şükrü Bey, derneklerin sınıflar tarafından oluşturulacağını, devletin bunu yapmasının anlamsız olduğunu belirtiyordu:

“Bugün amelemiz, maatteessüf arazisinden kendi maişetini temin edemediği için etraftan para kazanmak üzere maden ocaklarına geliyorlar. Bugün bizim amelemiz tarafından Zonguldak’tan ihraç edilen kömürler Amerika’dan gelen beş yüz bin millik yerden gelen kömürlerle rekabet edemiyor. Düşününüz kömür nakliyesindeki farkını ve Amerika’da paranın kıymetini ve ameleye verilen paranın kıymetini. Bizim kömürler oradan beş yüz, bin millik mesafeden gelen kömürlerle rekabet edemediği için ihracat yapamıyoruz ve ihracat olmadığı için maden ocakları sahipleri de fazla masraf etmiyor. Binaenaleyh biçare amele, sefil bir hale gelmiştir. Bence bugün en acil mesele şu amelenin çalışıp medarı maişetini temin edebilecek parayı kazanabilmesi için ocakların işlemlerini temin etmektir. Zannedirim ki İktisat Vekaletinin en birinci vazifesi ocakları işletmektir, amelenin birliğini tesis etmek değildir.”²⁰⁸

11 Şubat 1922 tarihli bir oturumda bütçe tartışmaları yapılırken Ali Şükrü Bey, Meclis içindeki idari kadronun fazlalığına dikkat çekerek memleket parasının orduya harcanması gerektiğini söylüyordu:

“Hatıratınızı Meclisin bidayeti teşekkülüne ve Heyet-i Vekilenin ilk teşekkül ettiği zamana ırcamı rica edeceğim. O zaman ,gayet samimi günlerdi Efendiler, Bendeniz Müdafaa-i Milliye Umuru ile iştigal eden bir Fevzi Paşayı görüyordum. Önünde bir tahta masa, üzerinde gazete yayılmış, Yanında bir tek yaveri. Ne müsteşarı vardı ne bir şeyi vardı. Ne de kalem-i mahsus. Ve bütün vekaletler bu tarzda idare ediliyordu. O muhit-i samimi içinde .herkes çalışıyor ve memleketin derdine derman bulmaya çalışıyordu. Şimdi bugünkü Müdafaa-i Milliye’den bahsedeceğim. Müdafaa-i Milliye Paşa Hazretlerinin

²⁰⁸ TBMM Zabıt Ceridesi, c.10, s.211

müsteşarı var,yaverleri var,kalem-i mahsusu var.Sonra bir de müsteşarın kalem-i mahsusu var ,müsteşar muavini var,şusu var,busu var.Sonra da insaf ediniz.İstanbul'dan memur celb ediliyor.Bir cephede zabıt yok.Yazınız filan gruba İstanbul'dan zabıt göndersin diyorlar.Ben İnebolu'dan yeni geldim.İnebolu'da 9 tane kumandanlık var,hepsinin yaptığı iş aynı şey.Bizim asıl vazifemiz murakabe-i maliyedir.Bu husus istiklal kapıları kapanmış ve ve iş görmek için yalnız millete müracaata mecbur kalmış bizler için en büyük vazife,bütçenin murakabesi olduğu halde maalesef his ile hareket ettik ve I.İnönü Harbindeki muzafferiyetin verdiği neşe ile memleketin parasının en mühim kısmını oluşturan Müdafaa-i Milliye bütçesini bila münakaşa kabul ettik ve külli bir para verdik.”²⁰⁹

Ali Şükrü Bey,Tan Gazetesinde ayrıca iktisadi meseleler hakkında da yazılar yazdı TBMM'nin Tekalif-i Milliye emirleri gereği halktan alınmış olan bazı eşyaların bedellerinin ödenmesine ilişkin kanun tasarısı görüşülürken bazı mebusların bütün iç borçların ödenmesine dair bir madde eklenmesi talebinde bulunduğunu ancak teklifin kabul edilmediğini belirttikten sonra teklifin kabul edilmese de Millet Meclisinde millet hukukunun takdir edildiğine dikkati çekiyordu.²¹⁰

7-Eğitim Konusundaki Görüşleri

Ali Şükrü Bey'in eğitim konusuna bakışı da dini ağırlıklıdır.Milli Mücadeledenin başarıya ulaşabilmesi için askerlere dini ve milli değerlerin bir arada öğretilmesi gerektiğini, vatan tanımının da dinden ayrılmaz bir parça olduğunu düşünüyordu.²¹¹ Eğitimin Şeriye Vekaleti tarafından verilmesi konusundaki bir tartışmada tedrisat programını yapmanın kendi hadlerinde olmadığını düşünüyordu..²¹² Maarif Vekaletinin yeni teşkilat programına Mecliste de destek

²⁰⁹ TBMM Gizli Celse Zabıtları, c.2, s.739-740

²¹⁰ Tan Gazetesi ,Sayı 55, 23 Mart 1923 ; Demirel,Ali Şükrü Bey'in Tan Gazetesi, s.187-189

²¹¹ TBMM Zabıt Ceridesi, c.3 ,s.182

²¹² a.g.e,c.3, s.71

veren Ali Şükrü Bey, eğitimin önemini vurguluyor , kız öğretmen okulu açılmasını istiyordu.

“Nesl-i atıye verilecek terbiyenin esasları buralarda vücuda gelir,buralarda takarrür eder.Umumi terbiye keyfiyeti,haddizatında bir devlet meselesi bulunduğu cihetle terbiye müesseselerine umumi devlet müessesatı miyanında bir mevki-i mahsus vermek ve umumi bütçeden lüzumu kadar fedakarlık yaparak bunları meslek nokta-i nazarından hakikaten mükemmel bir hale koymak ihmal edilmemek lazım gelir.Mesela bir dariüssanaası (sanat yeri),numune çiftliği,harası,mükemmel bir tarih-i tabii müzesi,hikmet ve kimyahanesi,temsil yurdu ve emsali gibi vesait malik bulunmayan bir darülmualliminin ,terbiye müessesesi olabileceğinden emin bulunmak mümkün müdür?Yalnız bu esasın kabulü,maksadı tamamıyla temin edilemez.Zira müessese ve bütün vesait-i lazimenin mükemmeliyetine rağmen onlardan istifade etmeye,ettirmeye muktedir olamayan muallimler, muallimler elinde kalırsa yine maksat fevt olur.Bizce zamanı çoktan geçmiş olan bir muallimin mesleği tesisini vakit geçmeksizin temin etmek ve mualliminin mesleğe duhulü,terakkisi,hukuki bir esas-ı metine raptedilmek ve darülfünundan sonra en kıymetli,en yüksek ve binaenaleyh en çok maaşlı muallimlerin,muallimelerin,terbiye müesseselerine tayini hususunu kabul eylemek muvafıktır.”²¹³

8-Bayındırlık Konusundaki Görüşleri

Ali Şükrü Bey, 13 Aralık 1922 tarihindeki bir oturumda şimendiferler hakkında bir takrire yönelik olarak şu konuşmayı yaptı:

Fransız İtilafnamesinin yapıldığı zamandan beri şimendiferler işletilememiştir ve bundan memleketin iktisadiyesi darbelenmiştir.O civarda bulunan memleketlerin servet-i tabiyesinden o havali ahalişi istifade edememiştir.Bağdat Hattı üzerinde yapılacak olan ufak köprü şimdiye kadar

²¹³ **Tan Gazetesi**,Sayı 29,21 Şubat 1923 ; Demirel.**Ali Şükrü Bey'in Tan Gazetesi**,s.178

yapılmış olsaydı bugün şimendifer Nusaybin'e kadar işleyebilirdi.Bilhassa memleketin cenub ve cenub-i şarki aksamı fevkalade mutazarrır olmaktadır. Halk mahsulatını pazarlara sevk edememektedir ve mahsulat çürümektedir. Binaenaleyh şimendiferler de kazanamıyor, zarar ediyorlar”²¹⁴

9-Diğer Konulardaki Düşünceleri

Ali Şükrü Bey, matbaası aracılığıyla din propagandası yapanlara da yardım etmiş, Said-i Nursi' nin M. Kemal Paşa'ya karşı yayınladığı *Hübbab* isimli bildiriye basmıştı.²¹⁵ Bunun yanında Afyon Mebusu İsmail Şükrü Bey'in hükümetin halifeye değil de,halifenin hükümete emir vermesi gerektiği iddiasında bulunan 'Hilafet-i İslamiye ve TBMM' isimli tebliğini de Ocak 1923'te bastı..²¹⁶Bu risale, Mustafa Kemal'e TBMM başkatiibi Recep Bey tarafından 16 Ocak 1923 tarihinde mektupla bildirildi.Recep Bey,mektubunda risalenin içeriğini şöyle aktarıyordu:

1-Bugün Ankara'da 'Hilafet-i İslamiye ve TBMM' adı altında bir broşür yayınlanmıştır.Beş kuruş fiyat ile satılmaktadır.İmza sahibi Karahisar-ı Sahip (Afyon)Mebusu Hoca Şükrü Efendi'dir.Broşür yeni kurulan Ali Şükrü Bey'in matbaasında basılmıştır.

2-Broşürün içeriği bilinen konuda olup saltanatın kaldırılması hakkındaki Meclis kararının şeriata aykırı olduğunu ve bazı taraflarca ve basında telakki olunduğu gibi

²¹⁴ **TBMM Zabıt Ceridesi**,c 2, s.93

²¹⁵ Mısıroğlu,s.33

²¹⁶ Risalenin içeriği şöyleydi:

“Büyük Millet Meclisinin hilafet ve saltanat hakkındaki iki maddeyi ihtiva eden 1 Teşrinisani 338tarihli kararı gerek dahiliye gerek bütün alem-i islamda azim tesirler husule getirmiş bu sebeple efkar-ı umumiyei islamiye tereddüt ve ıstırabata düşmüştür.Bu hususta ıktar-ı muhtelifedeki neşriyat ve bazı zevatın beyanından anlaşıldığına göre meselede büyük bir su-i tefehhüm hasıl olmuş.Bazı taraflarda öyle zannedilmiş ki Büyük Millet Meclisi şeriat-ı islamiyenin ahkam-ı celilesini bir tarafa bırakarak Katolik alemindeki papanın mevki gibi yeni .bir vaziyet husule getirmiş.!Bütün İslam efkar-ı umumiyesini temin ederiz ki o kararı ısdar eden Büyük Millet Meclisi azası muhteremi katiyen böyle bir tasavvurda bulunmamış böyle gayri şeri bir vaziyet husule getirmeyi hatırına bile getirmemiştir. Tahkim ve tasallutun şahsiyedir ki saten İslamiyet bunu kabul etmemektedir.İbka olunan şer'ide ayn-ı hükümet olan .hilafet-i celile-i islamiyedir ki bunun mana-yı aslisini hukuk ve vezaifi şeriyesini iptal etmek hiçbir kimsenin hiçbir mealisin elinde olmadığı bütün Müslümanlarca malumdur.Böyle iken o kararı yanlış tefsir etmeye mahal var mıdır?Lakin bütün Müslümanlar takdir eder ki buhranlı ve gayri tabii zamanlardayız.Hiç şüphe yok ki bu vaziyet-i muvakkattır ve inşallah çok geçmeksizin hal aslı vaziyeti avdet edecektir.İslam-ı efkar-ı umumiyesi yakinen bilmektedir ki Büyük Millet Meclisi ile meclisin intihab-ı vaz-ı yed ettiği halife-i müslimin arasında hiçbir ayrılık gayrılık yoktur Halife Meclisin, Meclis Halifenindir”.İsmail Şükrü Çelikalay,**Hilafet-i İslamiye ve I.TBMM**, Ali Şükrü Matbaası, 1339

*Halifenin güçsüz hükümete bulunmadığını ve halifenin kabulü ile onun uyguladığı hak ve şeriatın ödevlerinin de kabul edilmiş olduğunu ve sırası gelince bunun da yasayla kabul edilebileceğini ifade etmektedir.*²¹⁷

Saltanat ve Hilafete bağlılığını her fırsatta dile getiren Ali Şükrü Bey, Mecliste fes hakkında yapılan bir tartışmada da fes'in önemini anlatıyordu:

“Bugün diyorlar ki serpuş-u millimiz yoktur,pekala bendeniz başımdan fesi attım,bakınız şimdi başımda kalpak var..Serpuş-u millimiz şudur budur diyecek sıra değildir.Bugün başlardan fesi attığınız zaman yapacağımız ve herkesçe tamim edilmiş bir şey yoktur. Sonra rica ederim, ananattın, adetin, maneviyatın halka olan tesirini düşününüz.Bugün birkaç yüz seneden beri halk bu fesi giyiyor.Bugün sizi temin ederim ki;Hintliler,Cavalılar bir fes bulmak için _Halife serpuşu diye_ellerinden geldiği kadar para veriyorlar.Evet,biz bugün onun kıymetini tanıyamıyoruz.Halbuki Avrupalılar, fesi bizim serpuş-u millimiz olarak tanıyorlar”²¹⁸

7 Temmuz 1921 tarihli bir oturumda .Hıyanet-i Vataniye Kanunu ile mahkum olan bir kişi hakkındaki Adliye mazbatasının Mecliste okunup okunmaması hakkındaki tartışmada Ali Şükrü Bey, bunların önce bastırılıp kendilerine dağıtılması ve ardından oylama yapılması fikrini ortaya attı.Fikir kabul edilerek bu uygulamaya karar verildi.²¹⁹

²¹⁷ Nurşen Mazıcı, **Belgelerle Atatürk Döneminde Muhalefet (1919-1926)**, Dilmen Kitabevi , İstanbul, 1984 s.69-70

²¹⁸ TBMM Zabıt Ceridesi, c.9,1921, s.350

²¹⁹a.g.e.c.11, s.155

III.BÖLÜM

ALİ ŞÜKRÜ BEYİN ÖLDÜRÜLMESİ VE TEPKİLER

1-Ali Şükrü Bey'in Öldürülmesinden Önceki Gelişmeler

Meclisteki Lozan görüşmelerinden üç hafta sonra 27 Mart 1923 Salı gecesi Ali Şükrü Bey, ortadan kayboldu. Kardeşi Şevket Doruker, olaydan iki gün sonra Rauf Bey'e gelerek abisinin ortadan kaybolduğunu haber verdi. En son Karaoğlan Çarşısında kahvede otururken görüldüğünü, daha sonra Giresunlu Osman Ağanın Muhafız Bölüğü kumandanı Mustafa Kaptan ile beraber kalkıp gittiklerini ve ondan sonra da gören olmadığını anlattı.²²⁰

Ali Şükrü Bey'in kayboluşu Mecliste şok etkisi yarattı. Ali Şükrü Bey'in siyasi bir saldırıya uğramış olabileceği konuşulmaya başlandı.Meclisin o günkü havasını Kılıç Ali Şöyle anlatıyordu :

“Ankara’da 29 Mart 1923 Perşembe günü kulaktan kulağa fısıldanan ve türlü yorumlara yol açan bir olay Meclisi de Türkiye’yi de sarstı. Trabzon Milletvekili Ali Şükrü Bey,Salı akşamından beri kayıptı.Salı akşamı çarşıdaki kahvehanelerden birinde oturduğu görülmüş,ondan sonra meydana çıkmaması ailesini endişelendirerek hükümete başvurmuş ve hemen soruşturma başlatılmıştı. Ali Şükrü Beyin Mecliste muhalefet grubuna mensup olması sebebiyle kaybı çeşitli yorumlara yol açıyordu.O sabah Meclise geldiğimde gerçekten hazin bir manzara ile karşılaştım. Genel Kurul salonunda büyük bir heyecan vardı.Milletvekilleri bu kaybolma olayını çeşitli şekillerde yorumluyor,bir yandan Ali Şükrü Bey’in şimdiye kadar bulunamamasından ötürü hükümeti ağır şekilde eleştiriyorlar , bir yandan da

²²⁰ Feridun Kandemir, **Hatıraları ve Söyleyemedikleri ile Rauf Orbay**, Sinan Matbaası, İstanbul, 1965 ,s.106

-“Bu kaybolma siyasi ise bu ülkede herhangi bir fikrin önderi ölecektir” gibi imalı açıklamalar yapıyorlardı.

-”Dokunulmazlık istiyoruz, mücadele etmeliyiz!” diye şiddetle bağırانlar vardı. Fakat açık bir suçlamada da bulunamıyorlardı. Kırşehir milletvekili Yahya Galip Bey,bu imalara ve suçlamalara dayanamayarak ayağa kalktı ve konuşmacılardan birine şöyle bağırdı:

-“Sus canım. Açık söyle de anlayalım. Böyle açık olmayan sözlerden kimse bir şey anlamaz ve kabul etmez”

-“Açık söylüyoruz. Belirsiz değildir. Susmayacağız!”

Ali Şükrü Bey’in kaybından dolayı samimi olarak üzüntü ve acı duyanların sayısı çoktu .Başbakan Rauf Bey,bu arkadaşların tepki ve heyecanlarını yatıştırmak için Meclisin güvenine sahip olan hükümetin ,bağımsız yargının,polis ve jandarmanın her türlü etkiden uzak bulunarak görevini yapacağını ve şimdiden faaliyete geçmiş olduğunu,birkaç gün içinde gerçeklerin ortaya çıkacağını söylüyor Adalet Bakanı Rıfat Bey de bu sözleri onaylıyordu.

-“Sorumlular kim olursa olsun, meydana çıkarılsın,cezalandırılsın!”

Hayrettir ki,konuşmacılar bu şekilde acı acı bağırlarken,bir aralık dinleyici locasında Topal Osman Ağa gözüme ilişti.Manzarayı seyrediyor ve konuşmacıları dinliyordu.Hatırıma hiçbir şey gelmedi.Hatta oturum kapandığında bahçede Osman Ağa’ya rastladım.

-“Hayrola Osman Ağa, ne var ne yok” dedim.Bana hiçbir şey söylemedi,aksine o bana bir şey sormak istiyor gibiydi.Yalnız her zamankinin aksine biraz heyecanlı gibiydi.Bu heyecanın nedenini iş ortaya çıktıktan sonra anlayacaktım.²²¹

²²¹ Turgut, **Kılıç Ali'nin Hatıraları**,s.187-189

2-Ali Şükrü Beyin Öldürülmesi

Ali Şükrü Bey'in kaybolması üzerine aramalar devam ederken Çankaya yolundan geçen bir jandarma ana yoldan ayrılıp tarlaya sapmış bir arabanın tekerlek izlerini takip edince üzerinde sineklerin uçtuğu bir çukur fark edildi.Çukur açılınca içinde ayakları iplerle bağlı olan Ali Şükrü Bey'in cesedi bulundu.Üzerine beyaz keten bir torba geçirilmiş olan cesedin,sol eli kırılmıştı.Elinde hasır ip parçaları ve kırık bir sandalye ayağı vardı. Yapılan incelemeler sonucunda Ali Şükrü Bey'in en son görüldüğü akşam; oturduğu kahveden Topal Osman'ın müfrezesinden Mustafa Kaptan ile çıktığı ve Topal Osman'ı ziyarete gittiği öğrenildi.Topal Osman'ın evinde yapılan incelemede evde bulunan kırık sandalye ayağının Ali Şükrü Bey'in elinde bulunan kırık parça ile uyum sağlaması üzerine Osman Ağa'yı yakalamak üzere takibat başlatıldı.²²²

Ali Şükrü Beyin cesedinin bulunuşundan sonra Rauf Beye konu hakkında bilgi verildi ve Topal Osman'ın yakalanma süreci başlatıldı:

“Akşam üstü Meclisteki odamda çalışırken bu haberi bana getirdiler.Hemen Çankaya'da bulunan M.Kemal'e bir tezkere yazdım.Ben İstasyona gidiyorum,yemekten sonra gelip sizinle görüşeceğim dedim.Fakat istasyondaki dairede yemek yerken bir de baktım M.Kemal Paşa Latife Hanımla beraber otomobille geldiler.Olan biteni anlattım.

—Şimdi ne düşünüyorsunuz? Dedi.

-Bir şey düşündüğüm yok. Topal Osmanı yakalamak lazım.Çankaya'nın arkasında Ayrancı tarafında bulunduğu zannediliyor dedim.

-Nasıl yakalayacaksın? Dedi.

²²² Feridun Kandemir,**Rauf Orbay'ın Anıları**,s.110; Kandemir,**Osmanlı Devrinde Siyasi Cinayetler** , s.44

Cemil Bozok,hatıralarında Topal Osman'ın eşyalarını bir arabaya yükleterek etrafa bir müddet Mustafa Kaptanın evinde kalacağını söylediğini aslında arabayla Ali Şükrü Bey'in cesedinin evden çıkarıldığını söyler.Ayrıca Ali Şükrü Bey'in cesedinin bulunmasının da sineklerin uçuşması gibi bir belirtiyile değil Mustafa Kaptanın emrindeki iki kişinin cesedin yerini jandarmaya ihbar ettiğini söyler. Bozok, Salih ve Cemil.**Hep Atatürk'ün Yanında**,İstanbul,Çağdaş Yayınları,1985 s.118-119

-Meclis Muhafız kıtası ile

-Meclis muhafız kıtasında Topal Osmanla gelmiş Karadenizliler var.Bunlar birbirine ateş etmezlerse ne sen,ne ben,ne Ankara..bir şey kalmaz dedi

Bunun üzerine M.Kemal Paşa,muhafız taburu kumandanı İsmail Hakkı Bey' çağırtdı.İsmail Bey gelince M.Kemal Paşa Osman Ağayı yakalamak için nereden ve ne şekilde hücum edilmesi gerektiğini krokiisini de çizerek kendisine anlattı ve tabur hareket etti. 1 Nisanı 2 Nisana bağlayan gece İsmail Hakkı Tekçe Topal Osmanın yakalanması için Mustafa Kemal tarafından görevlendirildi ²²³

2 Nisan sabahı Başvekil Rauf Bey ve Müdafaa-i Milliye Vekili Kazım Paşa, Kazım Karabekir 'in yaverine, Muhafız Taburu ile Topal Osman Ağa arasında çatışmanın Topal Osman ve müfrezesinin ölümü ile sonuçlandığını ve Mustafa Kemal Paşa'nın, İstasyon binasına İsmet Paşa ve Kazım Karabekir Paşaları çağırtdığını bildirdi. ²²⁴

Topal Osman ve adamlarının yakalandığı o geceyi olaylara bizzat şahit olan Başyaver Salih Bozok'un oğlu Cemil Bozok hatıralarında konuyu şöyle anlatıyordu:

²²³Kandemir,**Rauf Orbay'ın Anıları**,s.112;İsmail Hakkı Tekçe anılarında Topal Osman ile girdiği çatışmayı şöyle anlatır: “Bir gece yarısı evimdeyken telefon çaldı. Atatürk beni arıyordu.'Çabuk giyin ve yola çık.Ben şimdi Çankaya'dan İstasyon binasına iniyorum.Oraya gel'.Hemen gittim,durumu bana anlattı.Osman Ağanın hükümete karşı isyankar bir tavır takındığını,Ali Şükrü'yü öldürttüğünü,derhal taburu toplayıp kendisini tenkil etmem ölü veya diri Topal'ı hükümete teslim etmem gerektiğini söyledi.Bu emir üzerine tabur,Topal Osmanın bulunduğu Papazın Köşkünü ve Çankaya civarını kuşattı.Çember daralırken bize ateş edildi ve bir erim şehit oldu.Bunun üzerine çarpışmaya başladık.Şafak attığı zaman biz hala vuruşuyorduk.Öğleden evvel çatışma bitti.Topal Osman ölmüştü.Teslim aldıklarımı istasyona getirdim,ölülerini de orada gömdürdüm.Atatürk teslim aldıklarını derhal terhis et ve memleketine gönder dedi. u mesele de böylece kapandı.Fakat Meclis,Topal Osmanın öldüğüne inanmıyordu.Bunun üzerine ceset gömüldüğü yerden çıkarılıp Meclis önünde ayağından asılarak teşhir edildi” Hasan Pulur, **Emekli General İ.Hakkı Tekçe'nin Anıları**, Kaynak Yayınları, İstanbul, 2000,s.37-38

²²⁴Kazım Karabekir o akşamı hatıralarında anlatırken Mustafa Kemal Paşayı çok üzgün gördüğünü,Muhafız nizamiye taburunun kendi dairesini delik deşik ettiklerini anlattığını söyler. Mumcu,**Karabekir Anlatıyor**,s.79 ; Kılıç Ali de ; Mustafa Kemal Paşa'nın Başyaver Salih Bozok ile Rauf Beyi Topal Osmanın yanına gönderdiğini amacının,Topal Osman'ın bu işi kendisinin yapıp yapmadığını dürüst bir biçimde söylemesini istemesi olduğunu söyler..Ancak Topal Osman Ağa,cinayeti reddedince kendisinin yakalanıp adalete teslim edilmesi için harekete geçildiğini söyler.Giresun müfrezesinden ölen ve yaralananların çoğu Köşke bir saldırı olduğunu zannedip köşkü korumak amacıyla çatışmaya koştuklarını Mustafa Kemal Paşa'nın da bu durumu öğrenince çok üzüldüğünü anlatır.Hulusi Turgut,**Kılıç Ali'nin Hatıraları**,s.191

”(...)1923 yılının Nisan ayı başlarında bir gece, Çankaya’daki evimizde babam tarafından uyandırıldım. Bütün ev halkı benim gibi hazırlanmıştı. Bizim fayton arabasına bindik ve derin bir sessizlik içinde olan Çankaya’nın şehir istikametine doğru karanlıklar içinde ilerlemeye başladık. Nereye gittiğimizi istasyonda muhafız komutanı İsmail Hakkı Tekçe Bey’in evine geldiğimizde anladık ancak sebebini bilmiyorduk. Yalnız kumandanın evinin hemen yakınındaki karargâhta büyük bir faaliyet vardı. Askerler tam teçhizat silahları elde koğuşlarından çıkıyorlar ve sıralanıyorlardı. Muharebeye gider bir halleri vardı sanki. Henüz daldığım bir sırada Çankaya taraflarından gelen silah ve makineli tüfek sesleri ile yerimden fırladım. Biraz sonra konuşmalardan meselenin ne olduğu öğrenildi: Muhafız Taburu tarafından Topal Osman Ağa Çankaya’da ‘tenkil’ ediliyordu. Çünkü Trabzon Mebusu Ali Şükrü’yü öldürten o imiş. Şafak söktükten birkaç saat sonraya kadar silah sesleri devam etti. Öğleden sonra da tutuklanmış Laz muhafızlar ufak kafileler halinde istasyona getiriliyor ve enterne ediliyorlardı. Yaralı olanlar da taburun revirine götürülüyorlardı. (...)Akşamüzerine doğru yine arabamıza binerek Çankaya’daki evimize döndük. (...)Bahçeye çıkıp dolaştığımda birkaç Laz cesedini gördüm. Bunlardan biri de Paşa’ nın muhafızı Galip Çavuş’ a aitti.

Babamdan öğrendik ki; o gece biz Çankaya’dan uzaklaştığımız zaman Paşa köşkte Başvekil Rauf Bey ile beraber imiş. Tenkil işini görüşüyorlarmış. Sonunda Rauf Bey ile birlikte istasyondaki kalem-i mahsus’ un olduğu eski karargah binasına gitmek üzere otomobile binerlerken, Galip Çavuş da nöbet yerinden çıkıp otomobile binmeye hazırlanmış. Biraz evvel Başvekil ile alınan karar gereği babam O’na ;’Galip sen bu akşam bizimle gelme kal’ emrini vermiş. Sabaha karşı da silahlar patlayınca ‘eyvah, baba basıldı!’ diyerek silahlarını ele alıp dışarı fırlamış. (...)Uzun zamandır Paşa’ yı muhafaza eden bu gönüllü gençler sayesinde bütün Çankaya halkı da huzur içinde yaşıyordu. Ne yazık ki ağalarının yaptığı bir hatanın kurbanı olarak, şimdi yere serilmişlerdi. Muhafız taburunun hareketi büyük bir gizlilik ve sessizlik içinde yürütülerek Çankaya

her tarafından kuşatılmış ve Osman Ağa' nın şehirdeki evinden gelip geceyi geçirmekte olduğu "Papaz' ın Bağı"na kumandan tarafından bir çavuş gönderilerek hemen teslim olması istenmiş,fakat Ağa'nın emriyle bu çavuş kapı önünde kurşundan geçirilmiştir. Bunun üzerine de tabur'un hareketi başlamış. Ev yaylın ateşine tutulunca Osman Ağa yanında bulunan maiyeti ile birlikte elinde silahı kapıdan çıkmış, ağaçlar arasında hem ilerliyor, hem de sağa sola ateş ediyormuş. Aldığı bir kurşunla yaralanmış fakat aldırılmayarak tekrar yürümeye ve ateş etmeye devam etmiştir. Sonunda da ölmekten kurtulamamıştır.²²⁵

2.1-Ali Şükrü Bey'in Cenaze Töreni

4 Nisan 1923 günü Ali Şükrü Bey'in cenazesi İkinci Grubun elleri üzerinde Meclis kapısına 'ikinci kurban gidiyor' sesleriyle getirildi..Ali Şükrü Beyin cenazesi İstanbul'dan geçirilerek Trabzon'a götürülmek isteniyordu.Olayın bu dönemde sebep olabileceği etkiler ülke çıkarları için çok tehlikeli olabilirdi²²⁶Muhtemelen İstanbul, Mustafa Kemal Paşaya karşı bu şekilde kullanılmış olacaktı.Muhafızların niyetini sezen Mustafa Kemal Paşa, İcra Vekilleri Heyeti Başkanı Rauf Beyden bu girişimi engellemesini istedi.

"Memleketin asayiş ve güvenliğinden başka özellikle üç buçuk yıllık yeni bir hayata sahip olan Yeni Türkiye'nin mutluluğu ve esenliği bakımından çok adi ve çok hasis isteklerle kişisel çıkar sağlamak isteyen bazılarınun bir zavallı ölüden yardım beklediklerini görmek kadar alçalma sebebi olamaz.Bundan ötürü,devletin ve milletin ve Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümetinin şeref ve haysiyetine uygun davranışın gereğini yapmaktan sorumlu olan sizin gereken tedbirin alınmasını emretmenizi özellikle rica ederim"²²⁷

Bunun üzerine cenazenin İnebolu yoluyla Trabzon'a gönderilmesine karar verildi.Ali Şükrü Bey'in cenazesinin Ankara'dan Trabzon'a nakledilip orada defnedilmesi için

²²⁵Bozok, **Hep Atatürk'ün Yanında**, s.115-119

²²⁶Mumcu, **Karabekir Anlatıyor**,s.78

²²⁷Rauf Orbay,**Yakın Tarihimiz** c.3 ,sayı 35,1962,s.42

Meclisi temsilen Trabzon Milletvekili Nemlizade Hamdi Bey ile Ziya Hurşit Bey görevlendirildi.²²⁸ Nebizade Hamdi Bey, cenazenin Trabzon'a götürülmesini ve yolda geçen olayları şöyle anlatır:

“Ali Şükrü'nün cenazesini Trabzon'a götürmek için Meclisten Ziya Hurşit ve Doktor Abidin seçildi. Atatürk bana ,sen de onlarla beraber gideceksin dedi. Herhalde havayı beğenmiyor, bir yakınının da heyette bulunmasını istiyordu. Ben hem Trabzon milletvekili idim hem de orada oldukça çok akrabamız vardı. Bu arada seçim hazırlıkları da var idi. Trabzon biraz karışıktı. Trabzon Valisi İhsan Bey, namuslu bir adamdı ama Atatürk'e karşıydı. Ankara'dan hareket etmeden önce Atatürk'e 'Paşam değiştirelim bu adamı, bize yaramaz' dedim. O da dursun şimdilik bir şeyler yaparız dedi. Ve bana kendisi doğrudan 275 TL harcırah verdi. Yola çıkacağımız günlerde her yer karla kaplıydı. Ben Atatürk'e cenazeyi trenle İstanbul'a oradan da vapurla Trabzon'a götürelim dedim... 'Be çocuk' dedi. 'Sen deli misin seçim arifesinde ortalığı karıştırmak için bahane arayanlar var. Can sıkıcı olaylara sebep olmayalım' dedi. Biz Çankırı'ya doğru yola çıktık. Soğuk devam ediyor ,kar yağıyordu. Bindik bir kamyonu, bu işi için özel yapılmış bir kamyonu.. Önde Ziya Hurşit, Doktor Abidin ve ben vardık. Arkada Ali Şükrü'nün cenazesi güç bela Çankırı'ya vardık... Çankırı'da cenazeyi caminin musalla taşına koydular. Tefik Hoca adlı bir mebus, o bize daima muhalefet ederdi, cenazenin başına halkı topladı, söylev çekmeye ,partiye ,hükümete atıp tutmaya başladı. Ortalık karışır gibi oldu. Vali durumu idare etti, durum yatışınca biz de yola çıktık... İnebolu'ya vardığımızda mahşer gibi bir kalabalık karşıladı bizi, anlatamam. Korkudan yüreğim ağzıma geldi.. Fakat söylev çeken filan olmadı. Sinop ve Samsun sükunet içinde geçti. Geldik Giresun'a, bir de baktım ki 15 kişilik bir heyet gelmiş.. Heyetin başında da azledilmiş Vali Deli Hamit vardı. O, Trabzon'un ileri gelen İttihatçıları ile beraber gelmişti. Beni gördüler, hiç birisi bana selam vermediler. Suratlarını astılar, benden

²²⁸ Turgut, **Kılıç Ali'nin Anıları**, s.192

*cüzzamlıymışım gibi kaçtılar.Trabzon'a geldiğimizde karşılaştığım bir akrabam bana 'kulak asma bu kalabalığa,bizi buraya zorla getirdiler' dedi.*²²⁹

Cenaze Trabzon'a getirildikten sonra cenaze töreni bir siyasi propagandaya dönüştü. Zaten daha cenazenin Ankara'dan Trabzon'a getirilmesi esnasında İstikbal Gazetesi sürekli olarak konu hakkında bilgi vermiş cenazenin Trabzon'a gelmesinden bir gün önce de halkı galeyana getirircesine başlıklar atmıştı:

*"Bugün Trabzon, hırs ve hıyanetin kurbanı olan fedakar mebusunun naşını göğsüne çekiyor. Bugün Trabzon, büyük evladı Ali Şükrü'nün naşıyla titriyor. Bugün Trabzon, o mübarek naşın huzurunda büyük yeminini tekrar ediyor.Bugün Trabzon,mücessem bir heyecan kitlesi halinde titriyor.Bugün dükkanlar kapanacak,bütün halk ,kurumlar ve mektepler merasime iştirak edeceklerdir.Na'şını karşılamak üzere Trabzon'a bağlı yerleşim birimlerinden akın akın gelenlerin adedi yüzleri bulmaktadır."*²³⁰

10 Nisan 1923 Salı günü Ali Şükrü Bey'in cenaze töreninde yer yerinden oynamıştı.Saat ikide halk meydandan iskeleye kadar tüm yolları doldurmuştu. Limanda bütün kayıklar,sancaklarına siyah bezler bağlamışlardı.Ali Şükrü Bey'in na'şını iskeleden kayıkçıların omuzları üstünde indirildi.Erzurum Mebusu Necati Bey *emanetinizi size teslim ediyoruz* diyerek söze başladı ve yollarda gördükleri tezahüratı anlattı.Ardından Erzurum Mebusu Necati Beyefendi ve Belediye Reisi Hakkı Bey birer konuşma yaptılar.Daha sonra Belediye önünde cenaze namazı kılındı ardından Faik Ahmet Barutçu ve Lazistan Mebusu Abidin Bey birer konuşma yaptılar ve ardından naaşı toprağa verdiler.Amerikan Torpidosu kumandanı teğmen Lolberi ve Rus Konsolosu da katıldı. Amerikan Torpidosu 11 pare top atışı yaptı.Bir tesadüftür ki Ali Şükrü Bey''in cenazesini Trabzon'a getiren Reşid Paşa Vapuru Ali Şükrü Bey'in Donanma Cemiyeti adına Almanya'dan bizzat aldığı gemilerdendi.Faik Ahmet Barutçunun cenaze töreninde yaptığı konuşmayı Nebizade Hamdi Bey şöyle anlatır:

²²⁹Hamdi Ülkümen; **Hümanist Atatürk** 1889-1963, Çağdaş Yayınları, İstanbul, 1994,s.36-39

²³⁰ **İstikbal Gazetesi**, sayı, 878,11 Nisan 1923

“Bütün Trabzon rıhtıma dökülmüştü.Vapurla rıhtım arasında yüzlerce sandal.Doğrusu ben de dehşete kapıldım...Sonra cenazeyi Belediye Meydanına naklettik.Meydanda Trabzon İttihat Ve Terakki Başkanı Hacı Ahmet Barutçunun oğlu Faik Ahmet Barutçu,çektığı nutukta sık sık Çankaya katilleri diye bar bar bağıırıyordu.Bununla Topal Osmanın Ali Şükriyü öldürüşünün Çankaya'nın emrinde olduğunu kastediyordu. Bu hususta Atatürk'ün düşüncelerini ve olayların içinde an be an yaşamış bir insan olarak tarih önünde tekrarlıyorum ki Atatürk bu olayın tam karşısında oldu ve Topal Osman'ın yaptığıın acısını çekti.Ben ve Atatürk'ün yanında yaşayan duyarlılığını korumuş üç beş insandık.Bunu Atatürk de böyle söylüyordu. ²³¹

3-Ali Şükrü Bey'in Öldürülmesinin Ardından Oluşan Tepkiler

3.1-Ali Şükrü Bey'in Öldürülmesinin Meclis İçindeki Tepkileri

²³¹ Ülkümen,s.39; Osman Ağa,1884 yılında Giresunlu Hacı Hüseyin Mahallesinde doğdu.Rus limanları ile Karadeniz limanları arasında taşımacılık yapan aile,Giresun'un önde gelen ailelerinden biriydi.Osman Ağa,askerliği çok istemesine rağmen askeri okula gidemediği için bu isteğini yıllar sonra savaşlarda gösterdi.Lider tavırlarından dolayı Ağa lakabı ile anılmaya başladı.1912'de Balkan Savaşı patlak verince Osman Ağa,asker adayı olarak orduya yazılmak istedi ancak babası Hacı Mehmet Efendi,askerlik Şubesine giderek askerlik bedeli olan 54 sarı altın lirayı ödeyerek Osman Ağa'nın cepheye gitmesini engelledi.Bunun üzerine Osman Ağa,askere gönüllü olarak yazılarak 65 gönüllü arkadaşı ile birlikte Giresun'dan İstanbul'a hareket etti.Osman Ağa'nın askerlik yaşamı da böylelikle başladı Balkan Savaşında Trakya-Çatalca önlerinde savaşırken diz kapağına aldığı şarapnel parçasıyla yaralandı ve Topal lakabı da kendisine buradan anı olarak kaldı.

1914 yılında I.Dünya Savaşı çıkınca Osman Ağa,Ruslara karşı gönüllü toplayarak yaklaşık 250 kişilik bir birlik oluşturdu ve cephede Ruslara karşı büyük başarılar elde etti.Nisan 1916'da Rus Ordusu Trabzon'u işgal ettiğinde Topal Osman'ın emrinde yaklaşık 800 kişi vardı. Osman Ağa'ya, belediye reisliği görevi de verildi. Mütareke sonrasındaki durumu görerek ileride oluşabilecek sonuçları tahmin etti ve Pontus tehlikesinin artması karşısında bir kuvvet oluşturarak bu kuvveti eğitmeye başladı.Mart 1920'de Trabzon'a giderek tümene başvurarak ahalinin elinde 5000 silah olduğunu kendisine verilecek bir emrin olup olmadığını sordu. 15.Kolordu kumandanı Kazım Karabekir Paşa,Osman Ağaya gerekirse kendisinden yararlanacağını söyleyerek Giresun'a geri dönmesini sağladı.Osman Ağa daha sonra Trabzon'daki tümenden silah ve cephe isteyerek Giresun teşkilatını daha da güçlendirmeye çalıştı ve belediye reisi olarak da şehrin imarı için büyük çaba sarf etti.Topal Osman Ağa ile Mustafa Kemal'in tanışması ise Mustafa Kemal'in Samsuna gönderildiği zaman 29 Mayıs 1919'da Havzada kendisi ile gerçekleştirdiği toplantıda oldu.Burada başlayan süreç,Topal Osman Ağa Müfrezesinin Meclis Muhafız birliği olması ile devam edecekti.Cemal Şener, **Topal Osman Olayı**,İstanbul,Etik Yayınları,2005,s.53-62; Kılıç Ali, Osman Ağa,okur yazar olmadığını, milli duygularla dolu,sakin görünen fakat ruhen şiddetli bir kişiliğinin olduğunu söyler. Hulusi Turgut,**Kılıç Ali'nin Hatıraları**,s.189, İsmail Hakkı Tekçe de bütün hayatı ateş, kan ve barut kokuları arasında geçen Topal Osman Ağa'nın, cesur fakat gaddar bir insan olduğunu,vatansever fakat kanun nizam dinlemeyen bir yapısının olduğunu söyler.Pulur,**İ.Hakkı Tekçenin Anıları**,s.35

İkinci Grubun önde gelen kişilerinden Ali Şükrü Bey'in Ali Şükrü Bey'in ortadan kaybolması Meclis'te de tepki yarattı.TBMM, 29 Mart 1923'te Ali Fuat Paşa'nın başkanlığında toplandı.Önceki toplantının tutanak özeti okunduktan sonra Erzurum Milletvekili Hüseyin Avni Bey söz alarak şunları söyledi:

“Efendiler!Bu şerefli kürsü bugün elim bir vaziyete sahne oluyor.Bu şerefli milletin mebusları bugün kalpleri kan bağlamış bir zavallı,biçare gibi birbirlerine bakıyorlar.

Ey Kabe-i Millet ! Sana da mı taarruz ? Ey milletin mukaddesatı ? Sana da mı taarruz?Memleketi düşmanlar istila ediyordu,millet katiyen ümidini kırmıyor.İşte silah başı denildiği zaman Türk köylüsü bütün mevcudiyetini feda ederek ve eline silahını alarak ırzını,namusunu,hayatını kurtarmakta bir an tereddüt etmedi ve muvaffak oldu.

Efendiler!Muvaffakiyeti onun hakimiyetidir.Hakimiyeti demek,onun reyini memleket dahilinde serbest istimal etmesi demektir.Bir millet namusundan bir mebusu koparır.O mebusun ağzı,kalemi o milletin namusudur.Bu namusa tecavüz eden eller kırılsın!Tecavüz arkadaşlarımıza değil,bir milletin namusunadır.Böyle namussuzlar yaşamamalı efendiler, kahrolmalı!

Efendiler! Ali Şükrü Bey ,iki gündün beri kayıptır .Efendiler! Memleketin sahibi,azametli bir tarih sahibi, namusuna hakim bir milletin mebusu kayboluyor. Hükümet bulamıyor, iki gündür kayıptır bulamıyor. (Böyle hükümet olamaz lanet sesleri!)Allah'tan çok isterim ki memleketin elim zamanlarında bu hal bir cürmü adi neticesi olsun.(adi bir cinayet olduğu meydana çıksın)Evet,adiyen zuhur etsin.Ya siyasi ise Efendiler!Ya siyasi ise?Demek ki bu memlekette herhangi bir fikrin serdarı ölecektir.Hiçbir zaman ölmez.

Efendiler!bu elim sahneye,bu şeni cinayete içinizde titremeyen bir fert tasavvur etmem.Öyle bir fert varsa alçaktır meydana çıksın.Bir fikrin timsali ,bir grubun mensubu olan bir insanın kendi kanaati zatiyesinden,kanaat-i vicdaniyesinden milletin selamet ve saadeti uğrunda söyliceği söz,yazacağı yazı kıymetlidir.Efendiler!bu kalem kırılmaz,bu fikir ölmez !

Efendiler!Bu saat belki ellinci,altmışıncı saat oluyor.Ali Şükrü Bey,biraderimiz Ankara denilen köy kadar bir yerde zabıtasıyla, ordusuyla,milletiyle meclisiyle,hükümetiyle hepsi mevcut olan Ankara'da kaybolmuştur ve bulunamamaktadır.Rica ederim bu milletin kabiliyeti bu değildir.Hükümetten çok rica ediyorum henüz mahiyeti meçhul olan bu cürmü meydana çıkarsın!Heyet-i Vekileniz masuniyetinizi ve milletin şerefini namusunu muhafaza edeceklerine burada söz versinler.Vekil-i mesulleriniz buraya çıkmalı,'Efendiler,biz namuslu adamlarız.Sizin kanunun emrettiği masuniyetiniz vardır ve bunu muhafaza edeceğiz.Milletin namusu mahfuzdur. Biz bu cinayeti meydana çıkaracağız.Müsebbibi herhangi şahıs olursa olsun onları kahredeceğiz,kanunun kudreti önünde diz çöktürecek, geberteceğiz' demelidirler.Bunu söylemezlerse namussuzdurlar Efendiler! Bunu söylemezlerse bu milletin vekili meşru değildir efendiler.Biz masuniyet isteriz.Bize masuniyet (dokunulmazlık) vermezlerse bunu almaya eğer sizin de kudretiniz yoksa ve o surette burada oturursanız siz de namussuzsunuz. Oturulmaz Efendiler!²³²

Daha sonra Rauf Bey kürsüye çıkarak özetle şu konuşmayı yaptı:

“Arkadaşlar,muhterem arkadaşlarımızdan Trabzon Mebusu Ali Şükrü Bey'in salı günü akşamından beri ikamet ettiği mahalle avdet etmediği dün sabah onda Hükümetinizce malum oldu...Türkiye Büyük Millet Meclisinin hür olan Adliyesi dünden beri hür ve serbest olarak icrayı vazife ediyor.Dünden beri Türkiye Hükümetinin kuvve-i inzibatiyesi de hür ve serbest olarak Meclisi Alinin ve milletin itimadına layık olacak bir surette icrayı faaliyet ediyor..Ümid ederim ki en yakın zamanda hak ve hakikat tezahür edecektir.Ümid edelim ki bu kıymetli mebus arkadaşımız,bir sehivle (yanlışlıkla) bir kazaya uğramamış olsun.Hüseyin Avni Bey,meseleyi iki surette telakki buyurdular.Siyasi cürüm veya adi cinayet diye..Bunları şu veya bu diyebilmek için hür ve serbest hareket eden Adliyenizin kararına intizar

²³² TBMM Zabıt Ceridesi, c.28,s.227-228

etmek en doğru tarık olur.Bu itibarla,hükümetimiz,Hüseyin Avni Bey'in buyurdukları gibi ifayı vazifeden izharı aczetmiş değildir.Vazife gören vazifedarları müşkülata sevk etmemek için neticeye intizarı bendeniz hikmeti Hükümetle ve hikmeti adaletle ve meselenin en salim bir surette halliyle tev'em görüyorum ve arz ediyorum..Çalışıyoruz,meydana çıkaracağız. Çıkaramazsak itiraflı acz ederek geliriz.Heyet-i Alinize arz ederiz.”²³³

Rauf Bey, bu konuşmasıyla Meclisi sakinleştirip sürecin Adli makamlara bırakılması ve etkilenmemesi gerektiğini belirtse de Hakkı Hami Bey söz alarak konunun Ali Şükrü Beyin meclis faaliyetleri açısından önemli olduğunu belirtti :

“Efendiler,700 senelik saltanatın tahribatı altında inleyen bu millet,Hakimiyet-i Milliye'sine kavuşacağı şu sırada en ziyade Hakimiyet-i Milliye'nin har müdafilerinden birisinin orta yerden kaybolması pek ziyade ehemmiyetle nazar-ı itibara alınacak mahiyettedir.Buna uzanan kirli el,Ali Şükrü' ye değil,memleketin Hakimiyet-i Milliye'sine el uzatmış ve boynuna kement atmış demektir.Ali Şükrü Bey'in.Meclisteki hayatı tarihiyesini bilenler Ali Şükrü Bey'in bugün bu hale maruz kaldığını görenler,bu vaziyet karşısında Ali Şükrü Bey meselesi,bütün mahiyetiyle bütün üryanlığıyla meydana çıkarılmadığı takdirde bu kürsüden Hakimiyet-i Milliye'den bahsetmek kadar gülünç bir şey olamayacaktır.Hürriyet-i kelamı tahtı emniyeti alınmamış olan herhangi bir muhitte mahza tahsisat almaktan başka bir şekil ifade etmeyecek tarzda oturmak bir zillettir.Üç seneden beri buraya gelip ifayı vazife edenleri tehditle, takdille ve sair suretle kelamını kesmeyi eğer herhangi bir kastediyorsa o el bilmelidir ki bu milletin bütün bu mebusları ölür fakat bunların yerlerini dolduracak on misli daha mebus bulunur!”²³⁴

Daha sonra kürsüye çıkan Ziya Hurşit Bey, Rauf Bey'i klişe laflar okumakla suçladı:

²³³ TBMM Zabıt Ceridesi,c.28,s.229

²³⁴ a.g.e,c.28,s.230

“Bir Hükümet Reisi böyle bir hadise karşısında hayır aramıyoruz, peşini bıraktık, çalışmıyoruz ,bulamayacağız der mi? İnsan ne kadar akılsız ve ahmak olmalıdır ki Hükümet Reisinden bundan başka türlü konuşmasını beklesin.Bu laflar hep beylik sözlerdir.Hükümet Reislerinin temcit pilavı gibi tekrar ettikleri klişelerdir.İşte onun sözleri böyle beyliktir.Rauf Bey’in bu beylik sözlerini dinlerken ben de dedim ki,fena misaller var endişemiz bundandır.Doğru söylemedim mi?Dünyanın eski tarihlerini bırakalım , yakınlara şu bizim milli hükümetimiz zamanına gelelim.Daha dün denecek kadar yakın bir zamanda vukua gelen bir suikast meselesini hatırlamamız imkanı var mı?Yine bu Mecliste ,burada bu mesele yüzünden uzun uzadıya ne kadar çelişmeler,dedikodular oldu.Kıyametler koptu,unuttunuz mu?Hatta bir sürü tahkikat yapılmıştı.Hükümetin,kışlaların yanında ,karşısında güpegündüz saat dört buçukta üç yüz kurşun atılmak suretiyle yapılan suikastın faillerini,katillerini,o zaman da Hükümet Reisi bulunan Rauf Beyefendi ,yine böyle vaatlerde buldukları halde neden yakalamadılar? Neden adalete vermediler?Neden hala bekliyoruz ve daha ne kadar bekleyeceğiz?Bu mudur adalet?Biz dışarıda birçok şeyler dinliyoruz. Burada hepsini söylemek belki tahkikatı işgal edebilir.Hükümet eğer celse-i alenide mevzuu bahsedilmesini muvafık görmüyorsa hafi celsede söylesin. (Millet dinlesin sesleri!)Bendeniz bu meselenin anket usulüyle Meclis-i Ali tarafından yapılması taraftarıyım.Adliye Encümeni,bu işe vaziyet edip kendisi tahkikat yapmalıdır.Bizim Büyük Millet Meclisinin şeklidir beni düşündüren.Milletin bütün işlerini görecektir,milletin hakkını arayacak ve müdafaa edecek bir meclistir.Meclisimiz aynı zamanda Hükümettir de.İcra salahiyeti de ondandır.Meseleyi en iyi şekilde takrir edebilmek için başka çare yoktur.Meclis icra vazifesini yapmalıdır.Hükümetin bir şey yapmadığına da kanaatim tamdır.”²³⁵

²³⁵ TBMM Zabıt Ceridesi,c 28,s.226-233

Erzurum Vekili Durak Bey, hissi davranılmaması gerektiğini, eğer siyasi bir cürüm olduğu tahakkuk ederse söylenecek pek çok şey olduğunu, hükümetin bunu üç dört gün içinde ortaya çıkaracağını, çıkaramazsa hükümeti düşüreceklerini söyledi.²³⁶ Daha sonra Rauf Bey söz alarak Durak Beyin gerekirse konuyu gizli celsede tartışalım önerisine gizli bir şeylerinin olmadığını konunun açık celsede tartışılacağını belirtti.

Cebelibereket Mebusu İhsan Bey, Adliye Vekilinin de onlardan olduğunu söyleyince Meclis Başkanı Ali Fuat Paşa tartışmalar büyümeden oturumu kapattı.

31 Mart 1923 günü Meclis oturumunda Lazistan Mebusu Necati Bey, Meclise bir önerge vererek Heyet-i Vekile'nin konuyla ilgili bir açıklama yapmasını istedi ve önerge kabul edildi. Adliye Vekili Rıfat Bey, kürsüye gelerek konunun dahiliye vekaleti sorumluluğunda olduğunu söyledi. Karesi Mebusu Basri Bey, *'Hükümet derhal izahat vermelidir. Kaybolan bir tavuk değildir, koskoca bir Meclis azasıdır'* diyerek açıklama yapılmasında ısrar etti.

Mecliste Ali Şükrü Bey'in kaybolması ile ilgili bir oturumda bulunan Hıfzı Veldet Velidedeoğlu, anılarında, Hüseyin Avni Ulaş Bey'in Meclis kürsüsünden; *'Ali Şükrü' ye kıyan bilekleri keseceğiz. O bilekler isterse sırmalı paşa bilekleri olsun'* dediğini ve bu sözlerin hala kulağında çınladığını anlatır.²³⁷

2 Nisan sabahı saat dokuzda TBMM toplandı. Milletvekilleri daha sabahın erken saatlerinde toplanmışlar, sabırsızlıkla celsenin açılmasını bekliyorlardı. Rauf Bey, kürsüye çıkıp hükümet adına söz aldı ve şu konuşmayı yaptı :

"Aziz Arkadaşlarım!

Teessürle bildiririm ki Ali Şükrü arkadaşımız bir suikaste maruz kalmış ve boğulmak suretiyle 27 Mart 1923 günü öldürülmüştür. Hükümetimiz bu işin sanıklarını derdest ederek mevkufen adalet huzuruna çıkaracaktır. Çankaya köşkünden Büyük Reisimiz Mustafa Kemal ve refikalarının istasyondaki evine salimen naklinden sonra icraate geçtik. Milli Devletimizin meşru kuvvetlerine

²³⁶ a.g.e,c 28,s.230 ;Kazım Karabekir de Ankara'da günlük siyasi bir gazete çıkaran bir mebusun öldürülmesini tehlikeli bir iş olarak tanımlıyor ve muhalif mebusların bunu doğrudan doğruya Mustafa Kemal Paşa'dan bilerek tutuklama emri çıkarmayı düşünecek kadar ileri gittiklerini söylüyordu. Uğur Mumcu, **Kazım Karabekir Anlatıyor**, İstanbul, Tekin Yayınevi, 1994, s.78

²³⁷ Velidedeoğlu, **İlk Meclis**, s.101

teslim olmak istemeyen Osman Ağa ile hükümet kuvvetleri arasında müsademe oldu.Köşkün duvarları bu müsademede delik deşik bir hale geldi,nihayet Osman Ağanın ölü olarak cesedi elde edildi,maiyetinden bir kısmının firar ve bir kısmı da teslim oldu.Firar eden efrad da bilahare teslim oldular.Bu suretle değerli arkadaşlarımız,bir hunharın kurbanı olarak içimizden ayrılmıştır.Tekrar teessürlerimle yüksek heyetinize arz ederim”
Bu sözlerden sonra Meclis birbirine karıştı.Her kafadan bir ses çıkıyordu.Meclis Reisi güçlkle sükuneti temin etti.Ayakta sürekli bağırان Erzurum Mebusu Salih hoca 'Allah'ını Peygamberini sevenler bu cinayetin müsebbiplerini tel'in etsin,aziz arkadaşlarımız şehit Ali Şükrü'nün hatırasına hörmeten beş dakika ayakta tazime durulmasını teklif ederim' dedi.Bütün Mebuslar ayağa kaktı.²³⁸

Ardından Hüseyin Avni Bey Ali Şükrü Beyin siyasi mücadelesi ile ilgili bir konuşma yaptı:

“Efendiler,şu dakikada değerli ve merhametli arkadaşımız Ali Şükrü Bey'in cismi bizden ayrılmıştır.Bugün artık arkadaşlar,onun sağlam mantığından, güzel ve düzgün konuşmasından vatan sevgisiyle dolu konuşmalarından mahrum kalmıştır.Fakat ruhu bizimledir.Efendiler, gittim onun kutlu vücudunu gördüm. Vahşiler, vahşiler, canavarlar elinde ezilmiş,kesilmiş.Ey gaddar el,ne istiyordun bu vatan perverden?Ey zalim ne istiyordun bu biçareden?Acımaz mısın onun milletine,hakimiyetine,yetim kalarak arkasından meleyen kuzularına..Efendiler,milletimiz kadirşinastır bilirim.Ali Şükrü'nün çocukları,evvel babadan yetim,fakat öz babaları olan milletten yetim değildir.Onları terbiye edecektir.Efendiler,milletimiz müsterih olsun ki memurlar, fedakar ve azimkar insanlar çalıştılar.Esrarengiz cinayeti meydana çıkardılar.Bugün katillerden bir kısmı cezalarını gördüklerini işte huzurunuzda bulunan İcra Vekilleri Reisi müjdeliyor.Ya o şerefli silah-çok temenni edeceğim hükümetten-verilecek elleri iyi yıkasın versin.Kirli ellere

²³⁸Damar Arıkoğlu,**Hatıralarım**,Tan Matbaası, İstanbul,1961 s.318

silah verilmesin..Onu kötüye kullanan alçaktır efendiler!Alçakların eline hiçbir zaman silah verilmez!”

Trabzon Mebusu Hamdi Bey, Trabzon’a bir taziye telgrafı çekilmesini önerdi ve öneri kabul edildi.²³⁹ Arkasından Van Mebusu Haydar Beyle,Kayseri Mebusu Osman Beyin ortak kanun teklifi okundu.Bu teklifte Topal Osman’ın cesedinin Ulus Meydanında ibreten asılmasını teklif ediyorlardı.Bazı mebuslar,ölü bir adamın cenazesinin asılmasının bir yarar olmayacağını mahkeme huzurunda görüşülmeyen bir konunun da BMM hükümetinin kabul etmemesini ,küçük düşüreceğini söyleseler de Salih Hocanın takrir kabul ! kabul! diye bağırması sonucunda teklif kabul edildi. Osman Ağanın cesedi akşama kadar Ulus Meydanında asılı kaldı.²⁴⁰

Ardından Ziya Hurşit Bey bir önerge verdi. Bu önergede silahlı çatışmada tutuklananların Mustafa Kemal Paşa tarafından şahsen rütbe sahibi yapıldığı ve bu sebeple tutuklananların-başta Mustafa Kaptan olmak üzere- askeri mahkemede yargılanmasının mantıksızlığı belirtiliyor ve sivil mahkemeye gönderilmeleri isteniyordu:

“Efendim bu adama,zabitliği,bu rütbeyi veren kim?Bu rütbeyi buna kim vermiştir?Terfiler Meclisten geçer ve tasdiğe iktiran eder.Böyle haşerata kim rütbe vermiştir?Bu ne zabittir,ne neferdir.Ordu böyle zabit bilmez,tanımaz.Bu şakidir,canidir!Orduda düşmana göğüs geren kahramanlarımızla bunlar beraber mi olacak?”

Müdafaa-i Milliye Vekili Kazım Bey,olayda bir hata olmadığını,Ankaraya zamanın gerekliliğinden dolayı getirildiklerini ve Mustafa Kaptanın askeri rütbe sahibi olduğunu bu sebeple askeri hapishanede bulunduğunu söyledi ancak Afyon Mebusu Şükrü Hoca 'Korkarım oradan kaçırılmasın' deyince Kazım Bey ve Rauf Bey salonu terk ederek oturuma son verdiler.²⁴¹Lazistan Mebusu Necati Bey, Ali Şükrü Bey’in eşi ve çocuklarına para yardımı yapılmasını ve çocuklarının devlet tarafından yatılı okulda okutulmasını içeren bir kanun teklifi verdi.

²³⁹ TBMM Zabıt Ceridesi, c.28 ,s305-308

²⁴⁰ Arıkoğlu,Hatıralarım,s.318

²⁴¹ TBMM Zabıt Ceridesi,c.28,s.308-310

Bu karara göre Ali Şükrü Beyin eşi Emine Hanıma bir defalık yardım olarak 3000 lira, çocukları Baha,Suha Ve Senanın da reşit olduklarında kullanılmak üzere her biri için bankaya 5000 lira yatırılması ve parasız okutulmaları görüşüldü.Yapılan oylamada lehte 89, aleyhte 39 oy çıkmasına rağmen görüşme sayısı olan 161 oy tamamlanmadığı için bir sonraki oturuma bırakıldı.Fakat bu oturum, Birinci Meclisin yaptığı son oturum oldu. Ali Şükrü Bey'in ailesine yardım yapılmasını içeren bu kanun Meclisten çıkmadı.²⁴²

3.2-Ali Şükrü Bey'in Öldürülmesinin Meclis Dışındaki Tepkileri

Olayı en yakından takip eden gazetelerin başında Ali Şükrü Bey'in sahibi olduğu Tan Gazetesi geliyordu.Ali Şükrü Bey'in kayboluşunun 3.günü Tan Gazetesi konuyu aşağıdaki haberle duyurmuştu :

“Müellim Bir Hadise :Ali Şükrü Bey'e ne oldu ?

Tan aile-i tahririyesi bugün çok derin bir elemle dilhundur. Sahib-i imtiyazımız Trabzon mebus-i muhteremi Ali Şükrü Beyefendi,esrarengiz bir surette gaib olmuştur.Salı günü saat dört sularında Merkez Kahvesi önünde bazı ehıbbasıyla oturarak kahve ve nargile içmiş olan Ali Şükrü Bey,beraberinde birisi olduğu halde bir yere gitmek üzere paltosunu giyip kakmış ve ondan sonra bir daha hiç kimse kendisini görememiştir.Yemek zamanı avdetini göremeyen rüfekası,duçar-ı endişe olarak hemen mümkün olan taharriyata ibtidar etmişlerse de bir haber alamamışlar,fakat böyle namesbuk bir faciaya ihtimal verememek hiss-i tesliyetkarıyla sabahı etmişlerdir.Ali Şükrü Bey'in elan gözükmemesi üzerine iş hükümet ve zabıtaya intikal eylemiştir.Gaybubetinden bir saat kadar evvel Şükrü Bey Tan idarehanesinden süratle avdet etmek üzere çıkmış idi.Ali Şükrü Bey'in hayat ve ahlakının intizam-ı fevkaladesi ve odasına avdetinde muttariden mesaiye hasr-ı nefsdeki itiyadi müsellemler olduğundan rüfekasına pek çabuk şüphelenmelerini mucib olmuştur.Ali Şükrü Bey'in gerek Meclisteki faaliyeti ve gerek matbuattaki neşriyatı kendilerini hariç ve dahilde bir fikir ve içtihadın

²⁴² TBMM Zabıt Ceridesi,c.29,s.227-229

mümessillerinden göstermiş olduğundan muhterem mücahid ve vatanperverin böyle esrarengiz bir surette ortadan kalkivermesi muhtelif tesirlerin vücudunu istilzam edecektir.Şu pek nazik zamanda her türlü tefsirata çok müsait olan hadise hakkında fazla yazı yazmayı muvafık bulmadık.

Eğer Ali Şükrü Bey ölmüşse milletin, vatanın hukuk-ı hürriyet ve hakimiyeti uğrunda mücahede edenlerin eksik olmadığını ve olmayacağını görerek revan-ı paki şad olacaktır.

Mumaileyhin aile-i muhteremelerinin ve birader-i alilerini ve rüfeka-yı mesaisini taziyet ile iktifa eyleriz.Millet en pak ve ateşin oğullarından birini kaybetti.’²⁴³

Tan Gazetesi, Ali Şükrü Bey’in kaybolduğu günden itibaren konuya geniş yer verdi.1 Nisan 1923 tarihli ‘*Müellim bir Hadise Etrafında*’ başlıklı yazıda Ali Şükrü Bey’in kayboluşunun üzerinden beş gün geçtiği, hükümetin takibine rağmen henüz bir neticeye ulaşamadığını, Ali Şükrü Bey’in bir suikast tuzağına düşmüş olmasının kesinlik kazandığını fakat cenazenin bulunamadığını belirterek şöyle diyordu :

“Tahkikat-ı Adliye ve Zabıta’yı ihlal etmemek için bu babda ancak şurasını beyana mecburuz ki gerek suret-i vuku ve taalluk ettiği eşhas ve gerek merhumun vaziyeti hukukiye ve siyasiyesi hasebiyle bu cinayetin her şeyden evvel doğrudan doğruya hükümet için bir şeref ve haysiyet meselesi olduğu bedihidir.Daha açık bir ifade ile söylenmek lazım gelirse bu mesele,hükümet ve kanun mefhumu ile karşı karşıya gelmiştir denilebilir.Filhakika Ankara gibi ufak bir memlekette vukua gelen bir filli-i cinainin mezkur kalabilmesi ancak hükümetin mevcut bulunmamasıyla mümkündür.Binaenaleyh,bu meselenin bütün vuzuh ve şümülüyle meydana çıkarılacağını şüphesiz addetmekte tereddüt göstermek istemiyoruz.Bunun makus surette tahakkuk etmesi imkansızdır.Aksi takdirde tecelli edecek vaziyet ,hükümet ve milletimiz için hicabaver bir şekil iktisab etmiş olur.Biz kemal-i sükun ve emniyetle hükümetin faaliyetleri neticesini beklemekteyiz.”²⁴⁴

²⁴³ Tan Gazetesi,sayı 61,30 Mart 1923

²⁴⁴ a.g.e,sayı 62,1 Nisan 1923, Demirel, Ali Şükrü Bey’in Tan Gazetesi, s.233

Ali Şükrü Bey'in cesedinin bulunduğunu 'Şehid-i Muhterem Ali Şükrü Bey'in cesedi Bulundu' ve 'Facianın İlk Perdesi Yıkıldı' başlıklarıyla ayrıntılı olarak vermişti.²⁴⁵

Karesi Mebusu Hasan Basri Bey,'Millet Şehidi' başlıklı yazısında,'sanıyorlar ki kafa kesmekle,beyin ezmekle fikr-i hürriyet ölür!'diyerek Ali Şükrü Bey'in kelimenin tam anlamıyla halis bir Müslüman olduğunu, kullara değil Allaha tapınarak çalıştığını söylüyordu. "Kemendle Boğulan Ali Şükrü'ye" başlıklı yazıda Ali Şükrü Bey'e uzanan ellerin tüm millete uzanmış olduğu söylenerek onun katillerini bulmaya çalışmayan herkesin cinayete iştirak etmiş olacağını söylüyordu :

*"Senin cenazen gömüldüğü kara topraklardan meydana çıkmadıkça,senin boğazına takılan kement ortaya konmadıkça seni boğan eller seni boğduran caniler halkın huzurunda layık oldukları cezayı görmedikçe ne mebuslar,ne hükümet adamları ne zabıta,ne hiçbir kimse bu cinayete medhaldar olmadan kendisini kurtaramaz.Seni kim öldürdü?Ve niçin öldürüldün?Bu سوالin cevabı verilmelidir.Bunu herkes,hep biliyoruz ."*²⁴⁶

Ali Şükrü Bey'in ölümünün en yakın takipçilerinden birisi de İstikbal Gazetesiydi. Ali Şükrü Bey'in siyasi fikirleri açısından kendisine yandaş olan Faik Ahmet Barutçunun Trabzon'da çıkarmış olduğu İstikbal Gazetesi Ali Şükrü Bey'in kayboluşundan cenazesine kadar ve sonrasında olayı sürekli takip ederek manşetlerine konuyu taşıdı :

İstikbal Gazetesi Ali Şükrü Bey'in kaybolduğu haberini 'Aziz Kurban-İlk Şehid Mebus' başlığıyla yayımladı :

"Bunu da mı görecektik:Hakimiyyet-i Milliyeye namı verdiğimiz millet saltanat sürüyor,hürriyete hakimiyete kavuştuk dediğimiz bir devirde ,vazife-i mevkulesi (milletvekilliği görevi)başında serbest-i efkâr (fikir

²⁴⁵ **Tan Gazetesi**,sayı 62,1Nisan 1923,Sayı 63,2 Nisan 1923

²⁴⁶ a.g.e, sayı 65,4 Nisan 1923 ; Gazetenin 5 Nisan 1923 tarihli sayısında da Ali Şükrü Bey'in cenazesinin Gureba Hastanesinden alınıp Trabzon'a gönderilmek üzere Hacı Bayram Veli Camisine ve Meclisin önünden geçirilerek tabutunun eller üzerinde taşınarak uğurlanmasına geniş yer verdi **Tan Gazetesi**,sayı 66,5 Nisan 1923

özgürlüğü) hakkını istimal eden (kullanan) milletin hürriyeti için, hürriyet-i vicdani (vicdan hürriyeti) için çalışan bir mebusun ,harekat-ı milliyeyi doğuran şark vilayetlerinden birinin ,Trabzon mebusunun halis muhlis bir Türk yavrusunun en canavar,en hunhar insanların bile kıyamayacağı bir şekilde ortadan kaybedildiğini de mi işitecektik?

Zavallı Ali Şükrü, zavallı aziz kardeşimiz! Zulümkarlığın hırsın kurbanı oldun! Hürriyet şehidi oldun. Arkanda üç minimini yavrunla bütün arkadaşlarını ,bütün müntehiblerini (seçmenlerini) yetim bıraktın. Biz, bunun için mi ilk bu masum inkılabın içine atıldık? Ümitsiz bir halde terk edildiğimizi gördüğümüz zamanlarda ,bugün hür düşünenlere hür söyleyenlere hür yazanlara karşı kahraman kesilenlerin belki daha hiçbiri meydana yokken bunun için mi bugünkü şeametle (uğursuzlukla) karşılaşmak için mi ortaya atıldık?

İstanbul'da, sanki o daima millet hesabına çalışmak için müesses (kurulmuş) matbaanda Karakol Cemiyetinin bilmem Milli Kongrelerin neşriyatını, gizli gizli tab ederken milleti uyandırmak, üstümüze bir heyula gibi yıkılmak üzere kopup gelen büyük tehlikeden haberdar etmek için daima tehlikeli ve daima şerefli vazifelerden hoşlanan ruhunun ilhamatını en yüksek bir hissi-i necabet ve fedakari (temiz duygu, fedakarlık) ile yerine getirmeye uğraşırken ve nihayet İstanbul Meclisinin İngilizler tarafından basılıp seddedilmesi (kapatılması) üzerine kendini derhal Anadolu'ya sıcak şefkat dolu gördüğün Ankara'ya atarken bir gün gelip namert insanlar eliyle ve en feci bir akıbetle şeref dolu hayatına veda edeceğini hatırlıyordun geçirebilir miydin? Aziz Şehid; bu akıbeti belki son zamanlarda düşünüyordun ve belki yine hiç düşünemiyordun. Fakat biz mensup olduğun vilayet halkının mevcudiyetini (varlığını) sarsan bu melun ve menfur suikast ihtimalini fikrimizden hayalimizden geçirebilir miydik?

Hakimiyeti-i Milliye, saltanat-ı milliye, hürriyet-i matbuat hürriyet-i tefekkür hürriyet ve vicdan sözlerinde az çok bir samimiyet olduğuna kani idin. Aziz, mübarek mevcudiyetinin ufulile (ortadan kaybolmasıyla) bu kanaatimiz sarsılıyor. Senin ulviyyete suud eden (yücelere yükselen) büyük, temiz ruhuna tekarrübe (yaklaşmaya) çalışıyoruz. Bu dakika seni, senin kanını

aramaktan hiçbir zaman fariğ olmayacak(ayrılmayacak)olan memleketinin heyecanını görsen sana olan hürmetinin merbutiyyetinin (bağlılığının) derecesini anlardın. Aziz hürriyet şehidi, seni öldürenler, fikrin zaferinden, fikri öldürmek,nuru söndürmek imkansızlığından akıl insanlarmış.Sinesinde feci tecrübeler ve neticeler yaşayan dünün tarihini bilmeyen veya unutan insanlarmış.Sen fikrin kurbanı oldun.Fakat ne mutlu sana aziz şehid,sen bütün bir milletin hürriyete tapan,hürriyet-i vicdana yanık kalbini açan insanların nur ve iman verici kuvvet verici bir mabedi oldun.İnkılabı senin kanın ile yıkananlar,sana azizlik mertebesini hazırladılar.Sen nur oldun,artık senin namın bir mefkure (ülkü) ifade eder:Hürriyet ve Millet..”²⁴⁷

İstikbal Gazetesi de olayın Trabzon’daki yankılarını ve Rauf Bey’in Meclisteki konuşmasını ayrıntılı bir şekilde okuyucularına aktardı:

“Telgraflardan haberdar olanlar,yataklarından kalkarak Müdafaa-i Hukuk Kulübüne toplanmaya başlamışlardı.Memleket kalbinden en hassas noktasından vurulmuş idi.Dün Trabzon,bu büyük matem acısıyla tutuşmuş idi.Limandaki vapurlar bile iş göremiyorlardı. Memleketin ayanı, eşrafi, tüccarı, esnafta ve müntehip heyetler azaları müdafaa-i hukuk teşkilatları heyetleri, belediye reisi ve azaları,Ticaret odası reisi ve azaları,meclis-i idare azaları,memleketin gençleri, avukatları,muharrirleri kamilen toplanmışlardı. Trabzon şimdi aziz mebusunun ceset ve katillerini istiyor.Trabzon şimdi mebuslarının ve muhterem Meclisinin emniyetini istiyor.”²⁴⁸

Faik Ahmet Barutçu 2 Nisan’daki ‘Facia Karşısında’ başlıklı yazısında Topal Osman’ın hala yakalanamamış olmasının bir acizlik olduğunu söyleyerek kendisinin hükümet tarafından korunduğunu ima etti :

“Topal Osman nereye gidebilir? O kır belası topal ayağıyla nereye kaçabilir?Ankara’nın içerisinde kaldıktan sonra nereye gizlenebilir?Ve nasıl

²⁴⁷ **İstikbal Gazetesi**,Sayı 878, 30 Mart 1923,Yüksel,**Ali Şükrü Bey ve Topal Osman Ağa**, Yunus Dergisi Yayınları, İstanbul, 1995,s.9

²⁴⁸ **İstikbal**,Sayı 879,1 Nisan 1923 Pazar

*olur da şimdiye kadar elde edilemez?Acaba hala Topal Osman üzerinde hamilerinin kuvvetli himayesi mi var? Böyle ise mebuslarımız derhal bize bildirmelidirler. Ve herhalde yalnızca Topal Osman'dan ibaret olmayan bütün katillerin meydana çıkmasını bi-perva istemeli ve temin etmelidirler.*²⁴⁹

Ali Şükrü Bey'in cesedinin çukurdan çıkarıldıktan sonraki fotoğrafını yayınlayan İstikbal Gazetesi, Topal Osman'ın canlı ele geçirilmeyip öldürülmesini de kasıtlı bir tavır olarak görüyor ve şöyle diyordu :

*“Maalesef iş tahminlerimiz dahilinde yürüyerek Riyaset Muhafaza Bölüğü Kumandanı meşhur cellad Osman Ağa,ölü olarak ele geçirildi.Biz Topal Osman'ın diri olarak meydana çıkarılmasını çok temenni eder ve çok lüzumlu görürdük.Topal Osman,sağ olarak kanunun pençesine teslim edilebilmiş olsaydı ,tertiple edilen menfur cinayetin hiçbir gizli noktası kalmaz, her şey bütün çıplaklığıyla meydana çıkardı.Topal Osman'ın gebermesi, birçok kimselere geniş nefes aldırılmış olduğuna şüphe yoktur.Bu melun canavarın ihtimal daha birçok cinayet ortakları mevcuttu.Ve ihtimal bu cinayetin açılmamış daha birçok perdesi onun lisaniyla açılacaktı.Bütün bunlar,Topal Osman'ın gebermiş bir halde meydana çıkmasıyla kanuna karşı kapalı kalıyor.Ali Şükrü Bey,bir suikaste maruz kalacağını,bilinmeyen kişiler tarafından takip edilmekte olduğunu seçim bölgesine defaatle bildirmiş idi.Başına gelecek bir felakette memleketi kimin ne şekilde haberdar edeceğini bile ihtiyaten bizlere bildirmiş idi.Ali Şükrü Bey,bütün bunları bildiği halde Osman Ağanın tertiple ettiği cinayete kendi ayağıyla düşmesi melundan hiçbir şey ümit etmediğini ve asla şüphelenmek istemediğini gösterir.Osman Ağanın bu faciada oynadığı rol,onun alelade kitallerde ve cinayetlerde oynadığı rolden çok farklıdır.”*²⁵⁰

²⁴⁹ İstikbal,sayı,880,2 Nisan 1923

²⁵⁰ a.g.e,sayı 881,3 Nisan 1923

İstikbal Gazetesi, Trabzon Belediye Başkanlığına gönderilen telgrafları ve Ankara'daki cenaze töreninin programını da yayınladı. Gazete, 10 Nisan 1923 tarihinde toprağa verilen Ali Şükrü Bey'in cenaze törenini de ayrıntılı bir biçimde aktardı. İstikbal Gazetesi Ali Şükrü Bey'in öldürülmesi olayını uzun süre gündemde tuttu. Mustafa Kaptan'ın yargılanmasını ve konu hakkındaki pek çok ayrıntıyı da günü gününe okuyucularıyla paylaştı.²⁵¹

Ali Şükrü Beyin öldürülmesi ile yakından ilgilenen bir diğer gazete de Yeni gün'dür. Gazete, Hüseyin Avni Bey'in Ali Şükrü Beyin kayboluşu ile ilgili Mecliste yaptığı konuşmayı haklı bulmuş, kendilerinin çok defa aşırılıkla suçlanmalarına rağmen mücadele prensiplerinde cinayetin asla yer alamayacağını belirterek şöyle demiştir :

“Salı akşamından beri kayıp olan Ali Şükrü Bey nereye gitmiştir, ne olmuştur? Bu esrarengiz olaya Ali Şükrü Bey'in yazdığı, çizdiği fikir ve düşüncelerin rolü var mıdır? Eğer varsa varlığı ile övünülen basın özgürlüğünün ne anlamı kalır? Basın özgürlüğü ve basının anlamı olmayacaksa bağımsızlığı uğrunda bu kadar fedakarlıklar yapılan vatan ve milletin ne anlamı kalır? Bir şahsın güvenliğini sağlayamayacak olduktan sonra memlekette milli egemenlikten söz etmek saçma bir şey olmaz mı? TBMM Ve Milli Hareket, siyasal cinayeti için içine karıştırmamakla seçkin bir yere sahiptir. Hala da inanmak istemeyen Yenigün, Hükümeti bu olayı aydınlatma konusunda göreve çağırmıştır.”²⁵²

²⁵¹ İstikbal Gazetesi, Sayı 882,4 Nisan 1923; Sayı 883,5 Nisan 1923; Cenaze töreni programı için bkz. İstikbal Gazetesi, Sayı 885,7 Nisan 1923 ; Sayı 887,9 Nisan 1923 ; Sayı 888,10 Nisan 1923; cenaze töreni için bkz., Sayı 889,11 Nisan 1923

İstikbal Gazetesi, 17 Nisan 1923 tarihli sayıda, İstikbal Gazetesi Mersin'deki bir yerel gazetede Ali Şükrü Beyin öldürülmesi haberi üzerine siyah çerçeve ile çıkan yazısını yayınladı:

“Eğer Ali Şükrü Bey, giriştiği mücadele ve müşahedenin muarızlarından tevhit ettiği infial, iğbirar ve endişeler netice-i faciası olarak ortadan kaldırılmış ise Meclis-i Alinin emniyet ve masuniyeti selbedildiğine hükmetmek lazım gelir ve artık memlekette serbest-i kelim hürriyet-i tefekkür ve masuniyet-i şahsiye gibi çok kudsi hukukun yeri kalmadığı tezahür etmiş olur”. İstikbal Gazetesi, Sayı 893,17 Nisan 1923. Gazete 13 Mayıs-14 Haziran 1923 tarihleri arasında Mustafa Kaptan'ın yargılanması hakkındaki haberlere yer vermiştir. bkz., İstikbal Gazetesi, Sayı 915,13 Mayıs 1923, Sayı 940,14 Haziran 1923

²⁵² Nurettin Gülmez, **Kurtuluş Savaşında Anadolu'da Yeni Gün**, Ankara, Atatürk Araştırma Merkezi 1999 s.651

1 Nisan 1923'teki sayısında diğer gazeteler gibi Ali Şükrü Bey'in Merkez Kıraathanesine gelip nargile içtiği ve oradan arkadaşları ile ayrıldığı, Osman Ağanın fail olarak arandığı haberleri verilmişti. Yeni gün'ün özel muhabiri, Ali Şükrü Bey'in cesedinin bir süvarinin haber vermesiyle Mühye Köyü yakınlarında bulunduğunu, arama çalışmaları sırasında görülen bir araba izinin takip edilerek cesede ulaşıldığını, cesedin boğazında kalın bir ip izi, başının sağ tarafında bıçak yarası, Osman Ağanın evinde bulunan kırık ve zedelenmiş hasır sandalyeden kalın bir hasır parçasının Ali Şükrü Bey'in sol eline sıkıştığı, palto ve ceketinde kahve lekeleri olduğu bilgisini vermişti. Buna dayanarak da Ali Şükrü Bey'in Topal Osman tarafından öldürüldüğü yorumları yapılmıştı. Yeni Gün „Ali Şükrü Bey'in öldürülmesini *'bir meslektaşımızın feci bir şekilde öldürülmesinin, bizim için sonsuza kadar unutulmayacak bir hatıra olduğunu itiraf ederiz'* diye karşılamıştı. Bununla beraber, Hükümetin olayın üzerine başarılı ve gayretli olarak gitmesini takdir ve tebrik etmiş, bazı kişilerin işe siyasi bir renk verme çabasını ise saçma ve üzücü bulmuştu. TBMM'nin seçimleri yenileme kararı alması ile Trabzon halkının Müdafaa-i Hukuk etrafında toplandığını belirten bir telgraf çekmesi üzerine Mustafa Kemal Paşanın cevabi telgrafını yayınlamıştır:

“Ahaliyi tahrike sebep arayan ve merhum bir arkadaşımızın cesedi üzerine çıkararak, kendi kişisel nüfuz ve çıkarını sağlamak için vatanın tek devam ve rahat yaşama şartı olan birlik ve uyumu yıkmaya çalışan kötüler vardır. Fakat Trabzonlu kardeşlerimin oylarını doğru bir yola vereceklerine inanıyorum”.²⁵³

Ahmet Emin Yalman'ın sahibi olduğu Vatan Gazetesinin 5 Nisan 1923 tarihli yazısında da Ali Şükrü Bey'in kayboluşu ve Topal Osmanın yakalanmasından bahsediliyor ve gazete cinayetin siyasi içeriğinin olmadığına inanıldığı vurgulanarak şöyle deniyordu:

Osman Ağanın Akıbeti ve Ankara'daki Tesirat

“Ankara muhitini son üç dört gün zarfında elim ve elim olduğu kadar da esrarengiz bir vak'a sarmıştır. Trabzon Mebusu Ali Şükrü Beyin gaybubeti ve

²⁵³ Gülmez, *Kurtuluş Savaşında Anadolu'da Yeni gün*, s.654

gaybubeti etrafında cereyan eden , dedikoduyu telgrafla bildirmiştim.Yeni intihabat müzakeratı ve sulh projesi gibi mühim ve milletin hayatıyla alakadar meseleler arasında ansızın zuhur eden bu hadise dün akşam merhum Ali Şükrü Beyin cesedinin bulunması ve bugün sabahleyin de katilde methaldar olduğu zannedilen Giresunlu Topal Osman Ağanın maktul düşmesi ile nihayetlenmiş oluyor. Hükümetin bu hususta gösterdiği faaliyet ve maznunun takip ve tevkifi için gösterilen tehlik bazılarınca söylendiği vechile vaka'nın katiyen siyasetle alakası olmadığına şüphe bırakmamıştır.Meclisin geçen günkü içtimasında hükümetten bu bapta istihzar bulunmağa karar verilmiş idiye de polisçe görülen lüzum üzerine bu istizahtan sarf-ı nazar edilmişti.Polis,merkez kumandanlığı,emniyet-i umumiye müdüriyeti,hülasa temin-i asayiş için hükümet elinde bulunan vesaitin umumunu faaliyete getirdi ve nihayet dün akşam Şükrü Beyin cesedi bulundu.Ceset Ankaraya iki saat mesafede Mehye kariyesi üzerinde Gök dere'ye yakın bir yerde bulunmuştur.Merhum ayak tarafından otuz santimetre ve baş tarafından yetmiş beş santimetre derinliğinde bir kuyuya gömülmüş bulunuyordu.Şükrü Bey,istidlal edilen emarelere göre ihnak suretiyle katl edilmiştir.Bir torba içinde bulunan ceset,kilime sarılmış olduğu halde meydana çıkarılınca evvela Ali Şükrü Beyin ayağındaki botlar meydana çıktı.Merhumun sağ eli göğsü üzerinde ve yüzüğü parmağında idi.Sol eli altında bükülmüş ve avucunun içinde katillerle boğuşurken tuttuğu zannedilen sandalye hasırları bulunuyordu.Yakalığı ve boyunbağı ve ceketini üzerinde idi.Yalnız ceketinin astarı parçalanmış bir halde idi.Ceset meydana çıkarıldıktan sonra merhumun boğazında çift ipe boğulmuş olduğunu gösteren iki kırmızı hat ve omuzlarında da bereler bulunuyordu. Ceset bulunur bulunmaz Mehye kariyesi camiine götürülmüştür.Defn için sürat-i mümkün ile Trabzon'a sevk edilecektir.Ali Şükrü üç dört gün evvel kaybolunca şüpheler Giresunlu Topal Osman Ağa üzerinde temerküz etmiş ve merhum için bir tevkif müzekkeresi verilmiş ise de bugün sabaha kadar tevkifine muvaffak olunamamıştı.Osman ağa aaleb-i ihtimal kendisinden şüphe edildiğini anlar anlamaz firar ederek Ankara civarındaki köylerden birisine iltica eylemişti.Osmanın tevkifi için gönderilen takip müfrezeleri bu sabah merhumun iltica ettiği mahalli kaşf ederek derdest eylemek istemişlerse de Osman tarafından vaki olan mukavemet üzerine silah ile mukabele etmeye mecbur kalmışlardır.Merhum üç yerinden yaralanarak vefat etmiştir.

Osmanın akibeti,Ankara muhitinde hüsn-i telakki edilmiş ve hükümeti hak ve adalet namına gösterdiği faaliyetten dolayı tebrik edilmiştir.Şükrü Beyin katlindeki avamil malum değildir.Osman Ağa tutulup isticvab edilemediği cihetle aaleb-i ihtimal bu avamilin ne olduğu anlaşılamayacak.Meselenin tenvirine hizmet edecek birçok şeyler bugün ölmüş bulunan iki vücud ile beraber ölmüş gömülmüş bulunuyor .Fakat etrafta deveran eden rivayete göre Ali Şükrü Beyle Osman Ağanın araları öteden beri açık imiş.Osman Ağa gazete okumadığı halde Ali Şükrü Beyin sahibi ve muharriri bulunduğu Tan Gazetesini okutur dinlermiş.Merhumun zihniyetine vakıf olanlar pek ziyade canını sıkın bir makaleden dolayı Osmanın derin bir infial ve işkisar hissederek bu katli tertip eylediğini zan ve tahmin eylemektedirler.Herhalde en kuvvetli bir vak'ayı siyasetle alakadar addedemez ve en derin bir göz bu kadar bayağıca irtikab edilen bir cürmün içinde siyaset göremez.İstanbul matbuatının bu husustaki neşriyatı burada hüsn-i tesir husule getirmiş ve hadise mahiyetinin layıkıyla anlaşıldığı hissi husule gelmiştir.Dahilde intihabat,haricde sulh yapmak gaileleriyle meşgul olduğumuz bu sırada İstanbul matbuatının soğukkanlılıkla meseleyi tarttıktan sonra bu babda beyan-ı mülahaza eylemesi iyi bir tesir hasıl etmiştir²⁵⁴

İleri Gazetesi de cinayetin siyasi olmadığına dikkati çekerek Topal Osmanın bir katil olduğunu belirtiyor ve şöyle yazıyordu:

Osman Ağa

Trabzon Mebusu merhum Ali Şükrü Beyi katleden Osman Ağayı Hükümet-i Milliyemiz pek az bir zamanda keşif ve idam eyledi.Bu hadise pek mühimdir.Hele düşmanlarımıza aleyhimizde bulunmak için pek çok vesile vermiştir.Fakat gerek Meclisin gerek Hükümetin gerek umum Türklerin harekatı her türlü düşman propagandasını suya düşürmüştür.Çünkü muhalif bir mebusu veya bur ferdi öldürtmek bu hakimiyet-i milliye devrinde kabul değildir.Ali Şükrü Bey,merhum gayet inatçı,gayet aksi bir muhalif idi.Fakat barika-i hakikat müsademe-i efkardan çıkar.Muhalifsiz bir memleket tabi hür

²⁵⁴ **Vatan Gazetesi**, 5 Nisan 1923

olamaz.Muhaliflere karşı ekseriyetin istimal edeceği silah kanunidir ,medenidir.Bu silah lisan ve kalemdir.Binaenaleyh Ali Şükür Bey merhumu katl eden kuvvet herhalde siyasi bir kuvvet değildi ve olamazdı.Trabzon Mebusu Osman Ağa katil idi.Bu Osman Ağayı bilmeyen yoktur.Tarih Osman Ağadan bahsederken tereddüt edecektir.Haddi zatında adi bir katil olan Osman Ağa,İstiklal ve istihlas harbimizde düşmanlarımızı şiddetle takip ve tenkit etti.Bu hareketi ile eski kabahatlerini affettirmek,unutturmak tarafını iltizam etmek lazım gelir iken milli vazifelerinin iflasından sonra Osman Ağa, yine adi katil ve cinayet yoluna süluk etti.Hem de bu defa maatteessüf gitti de bir mebus öldürdü.Ali Şükrü Bey,cesaret-i medeniyenin bir timsali idi. Trabzon mebusunu kıymakla Osman Ağa,şahsi intikamlarına mağlup oldu.Fakat bunca fedakarlıktan,muharebelerden, derslerden,zaferlerden sonra Türkler vatanlarına kanunu hakim kılmak istiyorlar,bu ise kuvvetli bir Hükümet,adil bir Adliye ile kabildir.Ali Şükrü Beyin katli,bu itibar ile mühim bir imtihana vesile oldu.Bu katlden düşmanlarımızın yüzü hemen gülmeye başlarken Hükümetimizin icraatı sayesinde katil ele geçirildi ve ceza-yı sezasını buldu. Bu vakada Türkiye’de bir Hükümet,bir kanun,bir adalet bulunduğunu parlak bir surette göstermiştir.Bir insan vatana ne kadar hizmet ederse günün birinde hata işler ise derhal cezalandırılır.Bir muhalefet ne kadar muhalefet ederse etsin kendisine kalem ve söz ile cevap verilir fakat vücudu izale ettirilmez.Bir mücrim ne kadar kuvvetli olursa olsun Türk kanunu,polisi,hakimin elinden kurtulamaz.İşte bu hakikatler bugün meydana çıkmış ve Yeni Türkiye’nin yüzünü ağartmıştır.²⁵⁵

²⁵⁵ İleri Gazetesi, 4 Nisan 1923

SONUÇ

Türk Kurtuluş Savaşı, askeri ,siyasi ve politik açıdan incelenmesi gereken bir zaferdir.Bu süreç incelenirken ,Mustafa Kemal Atatürk'ün askeri dehasının yanında politik duruşu büyük önem taşır.Mondros Mütarekesi ve devamında gelen işgaller ile emperyalist güçler tarafından bir milletin tüm yaşam hakları elinden alınmaya çalışılmıştır İstanbul Hükümetlerinin kendi çıkarları için vatan topraklarında tutsaklığı kabul ettiği bir yönetim anlayışına karşı Anadolu'da Mustafa Kemal tarafından başlatılan Ulusal Direniş Hareketi her aşamasında bir kurtuluş destanıdır.Türk Devriminin en büyük özelliklerinden sayılabilecek nokta şudur ki bir yanda Ulusal Kurtuluş Mücadelesi devam ettirilirken bir yanda da siyasi bir yapılanma başlatılarak tam bağımsız bir devletin temelleri atılmıştır. 23 Nisan 1920'de faaliyete geçen Birinci Türkiye Büyük Millet Meclisi de bu süreçte incelenmesi gereken önemli bir dönemi oluşturur.Mustafa Kemal'in Nutukta belirttiği gibi Birinci Türkiye Büyük Millet Meclisi, olağanüstü yetkilere sahip bir Meclistir.

I.Türkiye Büyük Millet Meclisi, olağanüstü koşullarla çalıştığı gibi Ankara da siyasetin ve savaşın iç içe olduğu bir dönem yaşamıştır.Pek çok farklı anlayışa sahip milletvekilinin tek çatı altında toplandığı Birinci Meclisi bir arada tutan konu vatanın kurtuluşu konusundaki fikir ortaklığı idi.Ülkede bir yandan askeri muharebeler devam ederken bir yandan da Ankara'da Birinci Meclis demokrasi sınavından geçmekteydi.

Meclis,yasama, yürütme ve yargı işlevlerini üzerinde toplayarak önemli görevler üstlenmiştir. Mecliste Müdafaa-i Hukuk Grubunun oluşturduğu Birinci Grubun karşısında 1921 yılı sonlarında kendilerine İkinci Grup adını veren muhalif kesimi görmekteyiz.İkinci Grup, Mustafa Kemal'e ve uygulamalarına karşı çıkmış ve Türkiye Büyük Millet Meclisinde çoğunlukla sert bir muhalefet yapmışlardır.

Bu grubun önde gelen isimlerinden olan Ali Şükrü Bey, Son Osmanlı Mebusan Meclisinde görev yapmış ve Mebusan Meclisinin kapatılması üzerine

Anadolu'ya geçerek Trabzon milletvekili olarak görevini sürdürmüştür. Mecliste pek çok konuda muhalif tavrını göstermiştir. Özellikle İcra Vekilleri Heyetinin seçimi, Teşkilat-ı Esasiye Kanunu, Başkomutanlık süresinin uzatılması, Lozan Anlaşması, gibi konularda muhalefetiyle kendisini göstermiştir. Mecliste Mustafa Kemal ile pek çok kez karşı karşıya gelen Ali Şükrü Bey, özellikle Lozan konusunda Mustafa Kemal ile sert bir tartışmaya girmiştir. TBMM Meclis Zabıt Cerideleri ve TBMM Gizli Celse Zabıtları incelendiğinde görülen odur ki Ali Şükrü Bey, önemli olmadığına inandığı konularda görüşmelerin uzun sürmemesi için çabalarken, özellikle kendi soru önergelerinde Meclis kürsüsünü uzun süre meşgul etmiştir. Mustafa Kemal ile Lozan Müzakereleri konusundaki tartışmasında da Mustafa Kemal, Ali Şükrü Bey'in ve İkinci Grup muhaliflerinin bu konu üzerinde yaklaşık 6-7 gün boyunca tartıştığını ,vatanın kurtuluşu için zaman kaybettirdiğini bu tartışma ile hiçbir yol alınmadığını belirtmiştir.

Yine Trabzon meselesine dair verdiği soru önergesinde Mecliste uzun süre kürsüde kalarak konunun kapanmamasını sağlamaya çalışmıştır. Koyu bir saltanatçı olan Ali Şükrü Bey, Misak-ı Milli sınırlarını yeterli bulmamış, Osmanlı Sancağının dalgalandığını hiç unutmadığını Mecliste dile getirmekten çekinmemiştir. İsmail Şükrü Çelikalay'ın '*Hilafet-i İslamiye ve I.TBMM*' ve Said-i Nursi'nin '*Hübbab*' adlı kitabını kendi matbaasında basarak saltanat ve hilafet konusundaki tavrını bir kere daha göstermiştir. Ayrıca kendi çıkardığı Tan Gazetesinde başyazılar yazarak ve İkinci Grubun önemli isimlerinin yazılarını yayınlarak da muhalif gruba destek olmuştur.

Ali Şükrü Bey, Trabzon Müdafaa-i Hukuk Derneği ile de sıkı ilişkiler içinde olmuş özellikle Trabzon meselesinde Mecliste bu grubun sözcülüğünü üstlenmiştir. Ali Şükrü Bey'in, Topal Osman tarafından öldürülmesi, mensubu olduğu İkinci Grup tarafından siyasi bir cinayete dönüştürülerek Hükümet yoğun bir baskı altına alınmaya çalışılmıştır. Cinayeti Mustafa Kemal ile ilişkilendirmek isteyenler Ali Şükrü Beyi bir demokrasi şehidine dönüştürmeye çalışmışlardır. Cinayet kısa sürede aydınlatılmış olmasına rağmen ; İkinci Grup tarafından Mecliste; Faik Ahmet Barutçu'nun sahibi olduğu İstikbal Gazetesi

tarafından da Trabzonda olay hükümete karşı bir eylem biçimine dönüştürülmüştür.

Cenazenin naklini İstanbul üzerinden yaparak olayı kullanmak isteyen muhaliflere karşı Mustafa Kemal ' *'Yeni Türkiye'nin mutluluğu ve esenliği bakımından çok adi ve çok hasis isteklerle kişisel çıkar sağlamak isteyen bazılarınun bir zavallı ölüden yardım beklediklerini görmek kadar alçalma sebebi olamaz'* diyerek cenazenin İnebolu üzerinden Trabzon'a ulaştırılmasını sağlamıştır.

Ali Şükrü Bey'in öldürülmesi olayı, Ali Şükrü Bey'in siyasi faaliyetlerinden daha çok tartışılan bir konu olmuştur. Ancak Ali Şükrü Bey, I. Türkiye Büyük Millet Meclisinin ve İkinci Grubun önemli muhalif milletvekillerinden birisidir. Dolayısıyla bu bakış açısı ile yaptığımız çalışma ile Ali Şükrü Bey'in bir milletvekili olarak siyasi portresine ışık tutabilmiş olmayı diliyoruz.

KAYNAKÇA

Makale ve Kitaplar

- Ağaoğlu,Samet.**Kuvay-ı Milliye Ruhu**.Ankara.Ağaoğlu Yayınevi.1964
- Arıkoğlu,Damar.**Hatıralarım**.İstanbul.Tan Matbaası.1961
- Armaoğlu,Fahir.**20.yy Siyasi Tarihi**.İstanbul.Alkım Yayınevi, 11.baskı.1995
- Akbal,İsmail.**Trabzon'da Muhalefet**.Trabzon.Serander Yayınları.2008
- Atatürk,Mustafa Kemal.**Nutuk**.Ankara.Atatürk Araştırma Merkezi.1998
- Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri I-III**. Atatürk Araştırma Merkezi.Ankara.Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Yayınları.1997
- Atay,Falih Rifki.**Çankaya**.İstanbul.Bateş Yayınları.1998
- Atatürk Ne İdi?**.İstanbul.Doğan Kardeş Matbaası.1968
- Avcı ,Cemal ve Kara,Adem.**Türk İnkılabının Tarihi**.İstanbul IQ Yayıncılık .2.baskı. 2007
- Avcıoğlu,Doğan. **Milli Kurtuluş Tarihi 1835-1995**.İstanbul,1974
- Aydemir, Şevket Süreyya.**Tek Adam 1922-1938** .c III.İstanbul.Remzi Yayınları. 1974
- Bozok,Salih ve Cemil.**Hep Atatürk'ün Yanında**.İstanbul.Çağdaş Yayınları. 1985
- Coşar,Ömer Sami.**Topal Osman**.Harman Yayınları.1971
- Çapa,Mesut. **Pontus Meselesi-Trabzon ve Giresun'da Milli Mücadele** . Ankara.Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları,Sayı37.1993
- Çelikalay,İsmail Şükrü, **Hilafet-i İslamiye ve I.TBMM**.Ankara.Ali Şükrü Matbaası.1339
- Çoker,Fahri.**Türk Parlamento Tarihi c.III**.Ankara.TBMM Vakfı Yayınları . 1994
- Demirel,Ahmet.**Ali Şükrü Bey'in Tan Gazetesi**.İstanbul.İletişim Yayınları.1996
- Birinci Mecliste Muhalefet**.İstanbul.İletişim Yayınları.1994
- Ergun,Osman.**Balıkesirli Abdülaziz Mecdi Tolun**.İstanbul.1942

Eroğlu, Hamza.**Atatürk ve Cumhuriyet**.Atatürkçü Düşünce El Kitabı . Ankara . Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları.1998

Gençosman,Kemal Zeki. **Devlet Kuran Meclis**.İstanbul.Hür Yayınları.1981

Goloğlu,Mahmut.**Üçüncü Meşrutiyet 1920**.Ankara,Başnur Matbaası,1971

-----**Cumhuriyete Doğru 1923**.Ankara.Başnur Matbaası.1971

-----**Türkiye Cumhuriyeti 1923**.Ankara.Başnur Matbaası.1971

Gökbilgin,Tayyip.**Milli Mücadele Başlarken c.II**.Ankara.Türkiye İş Bankası Yayınları. 1965

Gülmez,Nurettin.**Kurtuluş Savaşında Anadolu’da Yenigün**.Ankara.Atatürk Araştırma Merkezi.1999

Güner,Zekai ve Kabataş, Orhan.**Milli Mücadele Dönemi Beyannameleri ve Basımı** .Ankara.Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları.1990

Güneş,İhsan.**I.TBMM’nin Düşünce Yapısı (1920-1923)**.İstanbul.Türkiye İş Bankası Yayınları,2009

----- “**TBMM’nin Toplanması ve Nitelikleri-Birinci Meclis**” . İstanbul.Sabancı Üniversitesi Yayınları.1998

İnan,Arı.**Atatürk’ün Eskişehir-İzmit Konuşmaları-1923**.İstanbul.Kaynak Yayınları. 1993

İz,Mahir.**Yılların İz’i**.İstanbul,1975

Kandemir, Feridun.**Cumhuriyet Devrinde Siyasi Cinayetler**.İstanbul.1955

-----**Hatıraları ve Söyleyemedikleri ile Rauf Orbay**.İstanbul.Sinan Matbaası. 1965

Karabekir,Kazım.**İstiklal Harbimiz.c.II**.İstanbul.Yapı Kredi Yayınları.2008

Karaca,Taha Niyazi.**Son Osmanlı Mebusan Meclisi Seçimleri**.Ankara.TTK Yayınları. 2004

Kısıklı,Emine.”*Milli Mücadele Başlangıcında Mustafa Kemal.*”**Atatürk Yolu**. Ankara. Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Dergisi.Yıl:3.Sayı 5.Cilt 2.1990

Kili, Suna . **Atatürk Devrimi**.İş Bankası Yayınları.5.baskı.Ankara.1995

Kocahanoğlu,Osman Selim.**Ali Fuat Cebesoy-Bilinmeyen Hatıralar** . İstanbul . Temel Yayınları. 2005

- Kongar,Emre.**Devrim Tarihi ve Toplum Bilim Açısından Atatürk.** İstanbul . Remzi Kitabevi. 4.basım. 1999
- Mazıcı,Nurşen.**Belgelerle Atatürk Döneminde Muhalefet (1919-1926).** İstanbul.Dilmen Kitabevi.1984
- Mısıroğlu,Kadir.**Trabzon Mebusu Şehid-i Muazzez Ali Şükrü Bey** .İstanbul . Sebil Yayınları. 1996
- Mumcu,Uğur.**Kazım Karabekir Anlatıyor.**Ankara.Tekin Yayınevi . 10 . basım . 1994
- Nadi,Yunus.**I.TBMM.**Cumhuriyet Yayınları .1999
- “*Yeni Bir Cidal Devri*” ; **Yenigün Gazetesi**, 26 Kasım 1922
- Mütercimler,Erol.**Bu Vatan Böyle Kurtuldu.**İstanbul.Alfa Yayınları.2005
- Nur,Rıza.**Hayat ve Hatıratım c.III,** İstanbul.Altındağ Yayınları.1968
- Orbay Rauf.**Yakın Tarihimiz c.III.**sayı 35.İstanbul,1962
- Özalp,Kazım-Teoman.**Atatürk'ten Anılar** Türkiye İş Bankası Yayınları.1995
- Özçelik,Selahattin.**Donanma-yı Osmani Muavenet-i Milliye Cemiyeti** . Ankara TTK Yayınları. 2000
- Selek,Sabahattin.**Anadolu İhtilali.**İstanbul.Örgün Yayınları.1981
- Sevük,İsmail.Habib.**Atatürk İçin.**İstanbul.1935
- Sezgin,Ömür.**Türk Kurtuluş Savaşı ve Siyasal Rejim Sorunu.**Ankara.İmge Yayınları. 2005
- Şapolyo,Enver Behnan.**Mustafa Kemal ve I.TBMM Tarihçesi.**Ankara.Ülkemiz Matbaası. 1969
- Türk Gazetecilik Tarihi ve Her Yönüyle Basın.** Ankara, 1969
- Şener,Cemal. **Topal Osman Olayı.**İstanbul.Etik Yayınları.2005.
- Turgut,Hulusi.**Atatürk'ün Sırdaşı Kılıç Ali'nin Anıları.**İstanbul.Türkiye .İş Bankası Kültür Yayınları.2006
- Tunaya,Tarık Zafer.**Türkiye'de Siyasal Gelişmeler 1876-1938.**İstanbul.İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.2002
- Devrim Hareketleri İçinde Atatürk ve Atatürkçülük.** Ankara. Turhan Kitabevi.2.basım.1981

-----**Türkiye’de Siyasal Partiler.c.II.**İstanbul.İletişim Yayınları
1999
Özel,Sabahattin.**Milli Mücadelede Trabzon**,Ankara.TTK Yayınları.1991
Pulur,Hasan.**Emekli General İsmail Hakkı Tekçenin Anıları.**İstanbul.Kaynak
Yayınları. 2000
Turan,Şerafettin.**Türk Devrim Tarihi.1.Kitap.**Ankara.Bilgi Yayınevi. 1991
-----**Türk Devrim Tarihi.2.Kitap.**Ankara.Bilgi Yayınevi.1992
Türkgeldi,Ali Fuat.**Görüp İşittiklerim.**Ankara.TTK Yayınları.1987
Uluğ,Naşit Hakkı.**Halifeliğin Sonu.**İstanbul.Türkiye .İş Bankası Yayınları.1975
Ülkümen,Hamdi.**Hümanist Atatürk 1889-1963.**İstanbul.Çağdaş Yayınları.1994
Velidedeoğlu,Hıfzı Veldet.**İlk Meclis.**Ankara.Cumhuriyet Yayınları.1999
Yavuz,Bige.**Kurtuluş Savaşı Döneminde Türk Fransız İlişkileri.**Ankara.TTK
Yayınevi. 1994
Yüksel,Murat.**Ali Şükrü Bey ve Topal Osman Ağa.**Yunus Dergisi Yayınları.
İstanbul. 1995

Gazeteler ve Süreli Yayınlar

İleri Gazetesi

İstikbal Gazetesi

Tevhid-i Efkar

Tan Gazetesi

Yenigün Gazetesi

Vatan Gazetesi

Meclis-i Mebusan Zabıtları Cilt I-IV.

TBMM Zabıt Ceridesi Cilt(1-29). Cilt I Devre I.İçtima I. Ankara. TBMM
Matbaası. 1959. 3.baskı ; Cilt 29.Devre I.İçtima 4.Ankara.TBMM Matbaası.1961

TBMM Gizli Celse Zabıtları Cilt (1-4) Cilt I, Devre I, İçtima I, Ankara,TBMM
Matbaası, 1980 ; Cilt 4, Devre I,İçtima 4, Ankara, TBMM Matbaası, 1980

ÖZGEÇMİŞ

Emel Oruç Olgun, 1977 Eskişehir doğumludur. İlk , orta ve lise öğrenimini Eskişehir’de tamamladıktan sonra 1999 yılında Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Tarih bölümünde eğitimine başlamış ve 2002 yılında mezun olmuştur.Aynı yıl Ankara Üniversitesi Devrim Tarihi Enstitüsünde yüksek lisans eğitimine başlamıştır.Daha sonra Eskişehir’de yaşamına devam etmiş ve Ali Şükrü Olayı adlı yüksek lisans tez çalışmasını tamamlamıştır.